

Заклад вищої освіти “Український католицький
університет” Факультет наук про здоров’я
Кафедра психології та психотерапії

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**Особливості метафоричних образів війни у студентській молоді
в контексті життєвого балансу**

Виконала: студентка 6 курсу,
групи ЗПП 21/М спеціальності 053
Психологія освітньої програми
«Клінічна психологія з основами
психодинамічної терапії»

Фоменко С.О.

Науковий керівник:
доцент кафедри психології та психотерапії,
кандидат психологічних наук Українського Католицького
Університету

Захарко О.О.

Рецензент:
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології розвитку
та консультування Тернопільського національного
педагогічного університету

Шевченко О.М.

Львів – 2023

РЕФЕРАТ

Тема роботи: Особливості метафоричних образів війни у студентської молоді в контексті життєвого балансу

Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 117 сторінок. У роботі представлено 2 таблиць, 30 рисунків та 50 джерел.

Ключові слова: ВПЛИВ ВІЙНИ НА СТУДЕНТІВ, МЕТАФОРИЧНИЙ ОБРАЗ, МЕТАФОРИЧНИЙ ОБРАЗ ВІЙНИ У СТУДЕНТІВ, ЖИТТЄВИЙ БАЛАНС.

Суб'єктивне відображення переживання досвіду війни взаємопов'язане із змінами у життєвому балансі. Травматичні переживання важко вербалізувати, тому метафоричні образи є доступним способом вираження переживань та почуттів під час війни. Втім на сьогоднішній день у науковому просторі немає досліджень взаємозв'язку метафоричних образів війни та змін у структурі життєвого балансу.

Метою цієї роботи стало визначення особливостей метафоричних образів війни у студентської молоді в контексті життєвого балансу. Групу досліджуваних склали 100 студентів від 18 до 35 років, з них 69 мали досвід вимушеного переїзду через війну. Збір даних проведено через гугл-форми. Отримані дані проаналізовано за допомогою теоретичного аналізу, контент-аналізу, частотного, порівняльного та кореляційного аналізу.

Виявлено, травматичний досвід переживання війни може бути виражений в метафоричних образах найчастіше за допомогою деструктивних образів, пов'язані з втратами та смертю. Образи війни є переважно конкретними, що вказує на знижену здатність людей до символізації травматичного досвіду під час війни. Жінки схильні сприймати війну більш емоційно, через тілесні відчуття. Образ війни у чоловіків є більш конкретним, чоловіки схильні сприймати війну, применшуючи розміри війни, важкість, дискомфорт та

емоційні потрясіння. Досвід переживань війни в Україні частково пов'язаний зі змінами в життєвому балансі. Встановлено, що існує негативний кореляційний між впливом війни та позитивними змінами у сфері контактів. Виявлено, що існує зв'язок між змінами в структурі життєвого балансу та образним сприйняттям війни. Суб'єктивне ставлення до змін пов'язано з позитивними змінами у сфері контактів. У той час як негативна оцінка війни пов'язана з позитивними змінами у сфері контактів. Позитивні зміни у сфері діяльності обернено взаємопов'язані зі сприйняттям війни як рутини.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МЕТАФОРИЧНИХ ОБРАЗІВ ВІЙНИ У СТУДЕНТІВ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З ЖИТТЄВИМ БАЛАНСОМ.....	9
1.1 Метафоричні образи як відображення травматичного досвіду.....	9
1.1.1 Визначення та основні підходи до вивчення поняття метафора.....	9
1.1.2 Метафора в психології та психотерапії.....	12
1.1.3 Метафоричні образи війни.....	15
1.2 Особливості життєвого балансу в контексті війни.....	20
1.3 Метафоричні образи як відображення переживання досвіду війни у контексті змін життєвого балансу.....	21
1.4 Теоретична модель дослідження.....	29
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МЕТАФОРИЧНИХ ОБРАЗІВ ВІЙНИ У КОНТЕКСТІ ЖИТТЄВОГО БАЛАНСУ.....	32
2.1 Етапи дослідження.....	32
2.2 Методи дослідження.....	33
2.4 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	44
Висновки до другого розділу.....	45
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ДИСКУСІЯ.....	47
3.1 Аналіз результатів дослідження метафоричних образів війни.....	47
3.2 Аналіз показників життєвого балансу.....	71
3.3 Вплив війни на студентів.....	78
3.4 Аналіз взаємозв'язку метафоричних образів з життєвим балансом.....	80
3.5 Дискусія результатів.....	85
3.6 Обмеження та перспективи дослідження.....	89
Висновки до третього розділу.....	90
ВИСНОВКИ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	95
ДОДАТКИ.....	100

ВСТУП

Війна в Україні зараз фактично змінює хід історії всього людства. Ці зміни впливають на всі сфери життя українців і людей в цілому світі. Психологічний стан в сучасному контексті відіграє надзвичайно важливу роль, адже військові дії здатні залишити значущі сліди на свідомому і несвідомому рівнях психіки. Травматичний досвід важко вербалізувати. Проте, процес метафоризації дозволяє отримати доступ до переживань та почуттів, які були не вираженими, у формі символу. Метафорична форма може допомогти відчутти полегшення, а також пом'якшити ізоляцію, дозволяючи ділитися травматичним досвідом з іншими. Саме тоді стає можливим комплексна психологічна та соціальна реабілітація, якщо люди, що мають досвід переживання війни, знаходять способи надання форми їхньому досвіду — вербально, невербально або через поєднання обох.

Зміни у зовнішньому світі спричиняють зміни у внутрішньому світі людей. З одного боку, зміна рівня безпеки, місця проживання, роботи та занять, кола близьких родичів може відобразитись у змінах в життєвому балансі. Такі зміни у життєвому балансі пов'язані з перерозподілом ресурсів та процесом адаптації до нових умов. З іншого боку, зміни у зовнішньому світі викликають нові реакції організму, сприйняття світу стає іншим – таким, що враховує новий досвід. Таким чином, війна в Україні змінює як зовнішню реальність, так і внутрішню, психічну реальність. Зовнішні чинники опосередковано можуть впливати на процеси сприйняття, викликати внутрішні переживання, тим самим наділяючи внутрішній та зовнішній світ новими змістами відображення реальності.

Результати попередніх досліджень (Crossley, 2000; Hassner, 1996; Herman, 1992; Kroll J., 2003; Marcu, 2007; Modell, 2005; Murthy & Lakshminarayana, 2006; Nouf M. Alotaibi, 2021; Stepakoff, 2007; Witney, 2012) значно розширюють наукові знання про розповсюдженість та особливості наслідків війни та воєнних

конфліктів для ментального здоров'я. Але й досі залишається невизначеним, з яких саме психологічних змістів складається внутрішній світ людей з різним досвідом переживання війни, і як пов'язані ці змісти з зовнішніми факторами, які впливають на життя молоді під час війни.

Станом на сьогодні, немає дослідження взаємозв'язку метафоричних образів війни та змін у життєвому балансі. Цей зв'язок важливо розглянути та врахувати при розробці реабілітаційних програм, пов'язаних з відновленням психологічного та психічного добробуту студентів.

Відтак, **метою** нашого дослідження стало визначення особливостей метафоричних образів війни у студентської молоді в контексті життєвого балансу.

Об'єкт дослідження: метафоричні образи війни.

Предмет дослідження: метафоричні образи війни в контексті життєвого балансу студентської молоді.

Гіпотези дослідження:

1. Травматичний досвід переживання війни у студентів відобразатиметься у метафоричних образах: переважатимуть імагінативні образи, які пов'язані з індивідуальним досвідом війни, втратами та смертю.
2. У осіб з різним досвідом переживання подій війни метафоричні образи будуть відрізнятися за ступенем конкретності-абстрактності.
3. Метафоричні образи війни у чоловіків та жінок будуть відрізнятися за критерієм емоційності, а саме у жінок образи війни будуть більш емоційно насиченими.
4. Досвід переживання війни пов'язаний зі змінами у життєвому балансі: існує взаємозв'язок між метафоричними образами війни та змінами в структурі життєвого балансу студентів.

Мета дослідження і висунута гіпотеза зумовили постановку і вирішення таких конкретних **завдань**:

1. Здійснити теоретичний аналіз підходів до розуміння понять

“метафора”, “метафоричний образ”; описати роль та значення життєвого балансу у контексті переживання та метафоризації досвіду війни.

2. Обґрунтувати методологічні основи дослідження особливостей метафоричних образів війни у студентської молоді в контексті життєвого балансу та підібрати і модифікувати психодіагностичний інструментарій для вивчення цієї теми.
3. Емпірично дослідити зміст та особливості метафоричних образів війни; з’ясувати актуальний стан та зміни життєвого балансу у контексті війни; визначити роль метафоричних образів у відображенні пережитого досвіду війни; з’ясувати особливості взаємозв’язку між метафоричними образами війни, особливостями пережитого досвіду та життєвим балансом студентської молоді.

Методи дослідження:

1. **Теоретичні методи:** аналіз, узагальнення та систематизація проблеми метафоричних образів війни у студентів у взаємозв’язку з життєвим балансом. Метод теоретического моделювання для розробки моделі взаємозв’язку особливостей метафоричних образів війни та життєвого балансу.
2. **Емпіричні методи:**
  - а) для дослідження метафоричних образів війни: метод семантичного диференціалу (СД) Ч.Г. Осгуда; авторська напівструктурована анкета для дослідження метафор та асоціацій що до війни (розроблена на основі метафоричної психотерапії Р. Коппа);
  - б) для дослідження впливу війни у контексті життєвого балансу: Скринінг пережитого досвіду під час війни (А. Широка, розроблений на основі Childhood War Trauma Questionnaire, 1998); Вісбаденський опитувальник до методу позитивної психотерапії та

сімейної психотерапії (WIPPF) в адаптації Л. Сердюк, С. Отенко; анкета оцінки змін життєвого балансу до та після війни (на основі моделі балансу Пезешкіяна).

3. Методи обробки даних: Методи описової та математичної статистики

Групу досліджуваних склали 100 респондентів: 60 жінок та 40 чоловіків віком від 18 до 35 років. На момент проведення дослідження 54 учасники перебували в Україні, 46 учасників – за кордоном. Встановлено, що 69 учасників мали досвід вимушеного переїзду, з яких 21 учасник переїхав до іншого міста/ області України, 48 осіб – за кордон. 31 респондент не мав досвіду вимушеного переїзду через війну та залишився в своєму місті.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МЕТАФОРИЧНИХ ОБРАЗІВ ВІЙНИ У СТУДЕНТІВ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З ЖИТТЄВИМ БАЛАНСОМ

1.1 Метафоричні образи як відображення травматичного досвіду

1.1.1 Визначення та основні підходи до вивчення поняття метафора

Дослідженню поняття “метафори” багато уваги приділили Платон та Арістотель ще дві тисячі років тому. У стародавні часи метафора широко вивчалась в риториці та поезії. Актуальність досліджень поняття “метафора” залишається і дотепер. Проте значно ширшим стало коло дослідників: тепер метафора є предметом вивчення не лише серед літературознавців та філософів, а також серед соціологів, психологів та психотерапевтів. Інтерес до метафор пояснюється також і наближення лінгвістичної парадигми до антропоцентричності. Тобто, сьогодні більшість мовних понять розглядаються у нерозривному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням та системою соціальних зв'язків.

Для більшості з нас метафора є мовним засобом, за допомогою якого ми можемо порівняти одне поняття з іншим, переносячи властивості з одного на інше, керуючись схожими ознаками. Таке поняття метафори як ототожнення є найбільш розповсюдженим. Kövecses (2002) виділяє 5 рис метафори у рамках традиційної концепції:

- 1) метафора – лінгвістичний феномен;
- 2) метафора використовується для художніх та риторичних цілей;
- 3) метафора базується на принципі на схожості двох об'єктів, які порівнюються та ототожнюються;
- 4) метафора — це свідоме та обдумане використання слів, яке вимагає таланту та хисту від того, хто використовує її;

5) метафора — це мовний образ, який ми використовуємо для підсилення значення

Метафора, в якій виявляється принцип аналогового мислення людини, посідає одне із центральних місць у когнітивному напрямі лінгвістичних досліджень. Плаксіна (2013) пише, що лінгвісти пов'язують мову з когнітивними здібностями людини, розглядаючи її як засіб вираження думки, процес обробки та зберігання знання в свідомості.

Виходячи з цього, важливо зазначити, що поняття метафори в когнітивній лінгвістиці безпосередньо пов'язано з мисленням і свідомістю. М.А. Белова (2003) підкреслює, що когнітивісти розглядають метафору не лише як мовний засіб, а також як ментальну операцію, котра об'єднує дві понятійні сфери.

Представники когнітивної лінгвістики висувають когнітивну теорію метафори, яка вперше була представлена в праці Lakoff & Johnson (1980). Вони вперше розглянули метафору в контексті її зв'язку з когнітивними структурами та процесами категоризації світу. Основне положення теорії полягає в тому, що метафори як мовні вирази існують завдяки тому, що понятійна система людини метафорична у своїй основі. Тобто осмислення та переживання явищ одного роду через відображення в поняттях іншого роду – є важливою властивістю нашого мислення. “Метафора пронизує все життя і проявляється не тільки в мові, а також у мисленні та дії. Наша звичайна поняттєва система, в рамках якої ми мислимо і діємо, метафорична за своєю суттю” (Lakoff, 2008: 67).

Спираючись на положення Lakoff, основна ідея може бути зображена наступним чином: основним процесом метафоризації є взаємодія двох концептуальних сфер - сфери-джерела (source domain) і сфери-цілі (target domain). Сфера-джерело є більш конкретним знанням, заснована безпосередньо з досвіду, коли людина взаємодіє з дійсністю, тоді як сфера-цілі – це менш конкретне, менш певне і зрозуміле знання. Базовим джерелом знань, що становить концептуальні сфери, є досвід взаємодії людини з навколишнім світом (Lakoff, 2008). Сфера-цілі – це поняття чи область, яку ми намагаємося

зрозуміти за допомогою використання сфери-джерела. В результаті метафоричної проєкції (metaphorical mapping) із сфери джерела в сферу-цілі, яка формується на основі взаємодії з навколишнім світом, в результаті досвіду взаємодії людини з навколишнім світом, у той час як елементи сфери-джерела допомагають структурувати менш зрозумілу і чітку сферу-цілі, що становить сутність когнітивного потенціалу метафори. Сталі відповідності між сферою-джерелом та сферою-цілі, фіксовані в мовній та культурній традиції суспільства, були названі «концептуальними метафорами».

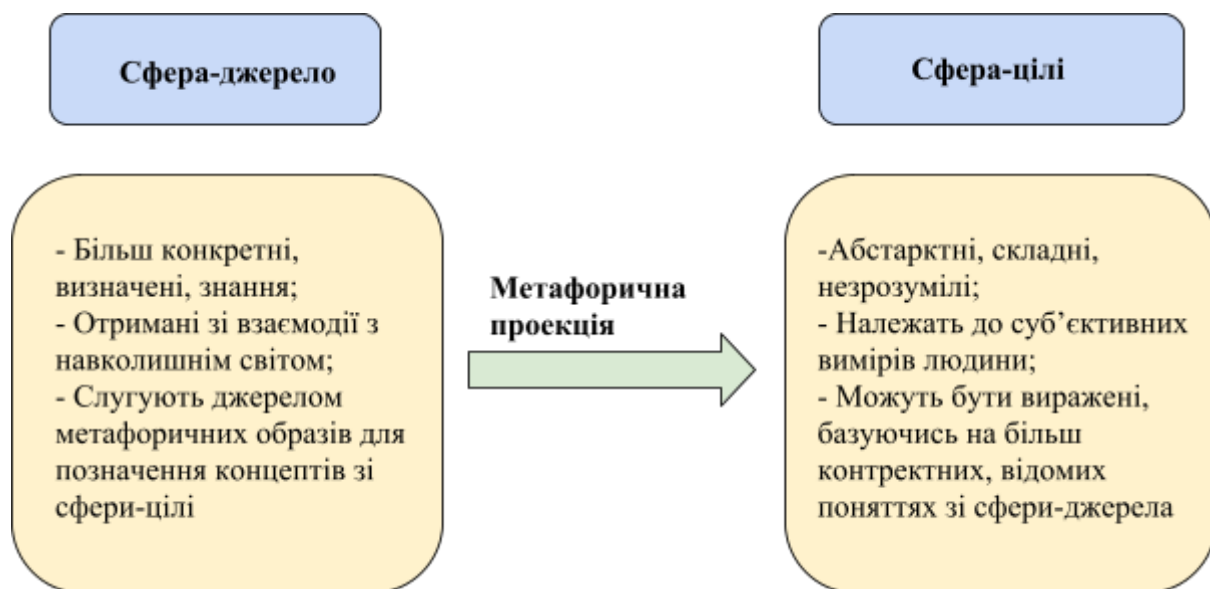

Рис. 1.1. Процес метафоризації (Lakoff, 2008)

Тобто, когнітивна або концептуальна метафора (cognitive/conceptual metaphor) – форма осягнення, пізнання та вираження абстрактних суб'єктивних, нечітких переживань та концептів на основі більш зрозумілих, звичних понять. Таким чином, метафора також може виступати інструментом створення нових знань та опрацювання нового досвіду.

1.1.2 Метафора в психології та психотерапії

Спираючись на положення, що метафора може розглядатись не лише в контексті мови, а також у зв'язку з процесом мислення, метафора може бути пояснена не лише як образ одного об'єкта у вигляді іншого, а також слугувати одним зі способів репрезентації внутрішнього знання, думок та переживань у мовній формі. Оскільки, метафора є цілісним конструктом, який утворюється не лише нерозривно з, а й на основі складних розумових процесів (областей чуттєвого чи соціального досвіду).

Таким чином, логічно припустити, що метафора тісно пов'язана з свідомістю людини. Саме тому, робота Lakoff & Johnson (1980) стимулювала певний інтерес до вивчення метафор у психологічному просторі як у когнітивній, так і в клінічній психології.

Серед когнітивних та експериментальних досліджень метафори вивчаються як приклади ментальних моделей (Johnson - Laird 1983, 1989), а також як аналогічні міркування та вирішення проблем (Gentner & Stevens, 1983, Vosniadou & Ortony, 1989). Ці підходи пропонують детальні пояснення того, як аналогії та метафори, використовуються для розуміння світу. В експериментальному дослідженні Ottati, Rhoads & Graesser (1999) показано, як метафори впливають на процеси спілкування.

Клінічна психологія пов'язує свій інтерес до метафори з процесом спілкування та побудови альянсу в психотерапії. (von Kleist, 1987, Buchholz 1993, 1995). Дослідження клінічних психологів зосереджуються на ролі метафор як індикаторів і предикторів якості та розвитку стосунків терапевт-клієнт.

Метафори вже давно є частиною традиційного лікування. Проте, клініцисти різних напрямків заново відкривають для себе їх використання в терапії. Erickson (1935, 1944) і Kopp S.B. (1971; 1972) зробили значний внесок у просуванні цієї терапевтичної техніки. Терапевтичне використання метафор має досить давню власну традицію, зокрема, хоча й не тільки, у сімейній терапії

(Gordon, 1978, Kopp, 1995). У контексті терапії метафори та алегорії, можуть виступати зручним інструментом, який допомагає вербалізувати більш глибокі переживання клієнта.

Травматичний досвід тяжко вербалізувати. Проте, метафори можуть бути ідеальними для зв'язування емоційних переживань через їх здатність інкапсулювати конкретну та насичену змістом інформацію в стислій та зрозумілій для широкого кола формі (Fainsilber & Ortony, 1987).

Witztum, Van der Hart & Friedman (1988) припускають, що найбільша цінність метафори полягає в терапії, коли клієнт має травматичний досвід. У таких випадках безпосереднє вирішення проблеми може бути надто тривожним або складним. Метафора часто вимикає захист, не посилюючи занепокоєння клієнта, дозволяючи клієнтам зняти фокус з самої проблеми та сфокусуватись на метафоричному просторі. Потім терапевт та клієнт можуть знову зосередитися на проблемі з новою інформацією або новим способом осмислення ситуації, отриманими від взаємообміну в метафоричному полі.

Процес консультування та терапії вимагає орієнтації на емоційні переживання клієнтів. Емоції клієнтів скеровують консультанта до того, що найбільше впливає і є важливим для клієнтів, тому процес консультування та терапії часто передбачає розвиток у клієнтів розпізнавання емоційних моделей і потреб (Wagener, 2017).

Оскільки емоції є основою консультування, конкретний зв'язок між емоціями та метафорами потребує дослідження. Дослідження показали, що використання метафори пов'язане з емоційними змінами, і, зокрема, існує підтримка збільшення кількості метафор у розмові про емоції, особливо інтенсивні емоції (Crawford, 2009). Lakoff & Johnson (1980) описали метафору як підхід до концептуалізації досвіду емоцій у формі, яка придатна є зрозумілою для інших людей. У контексті консультування та терапії метафора розглядається як спосіб когнітивної організації емоційного досвіду (Crawford, 2009; Lakoff & Johnson, 1980). Цілком можливо, що інтенсивні емоції є

досвідом, який не можна чітко донести до інших людей без переформатування та використання більш зрозумілих концептів, це можуть пояснити докази досліджень, які підтверджують збільшення використання метафор при описі інтенсивних емоційних переживань (Crawford, 2009; Smollan, 2014).

Witney (2012) розглядає використання метафор у травма-терапії та сімейній терапії. Він стверджує, що ця альтернативна модель травматичної терапії з використанням наративних ідей може справді вплинути на роботу з травмами в Південній Африці, тому що вона проста, не потребує складного обладнання, терапевтів можна легко навчити, а расові, культурні та мовні бар'єри усунені.

Як люди, ми “шукаємо сенсу” (Marcsu, 2007) і від народження ми постійно створюємо сенс у відповідь на обмін почуттями чи емоціями. Коли ми переживаємо травму, відбувається “ретроспективна зміна цих значень”. Ця зміна значення є захисним механізмом, який порушує пам'ять про подію шляхом регресії або витіснення почуттів” (Modell, 2005). Modell також пояснює, що метафора функціонує як детектор шаблонів, тому значення, які надавались до травми несвідомо переносяться в “тут і зараз”.

Формування сенсу та наше відчуття об'єктивної реальності пов'язані між собою, і люди можуть розуміти реальність як їхній життєвий досвід, здоровий глузд і знання повсякденної звичної поведінки. Коли вони відтворюються в житті, людина отримує відчуття об'єктивної реальності. Наші переживання інтерпретуються з точки зору цієї об'єктивної реальності та створення сенсу для людини, коли вони сприймаються як такі, що мають сенс з точки зору цієї об'єктивної реальності (Witney, 2012).

Травматичні події та жорстоке поводження, які неможливо пояснити та знаходяться поза межами цієї реальності, як правило, руйнують ці реальності та їх значення. У відповідь на цю “зруйновану реальність” індивіди змушені реконструювати або заново створювати свою реальність, щоб врахувати ці нові реальності. Ці зруйновані парадигми та досвід ще більше ускладнюються, тому

що у відповідь на травму, нормальні нейронні шляхи порушуються в гіпокампі, так що формування сенсу стає ще більш складним (Witney, 2012).

Crossley (2000) припускає, що чуттєві та перцептивні здібності людських істот служать не лише як провідники, які дозволяють сприймати світ, але також діють інтерпретативно, створюючи значення подій у термінах їхнього взаємозв'язку. Він зазначає, що “саме зв'язки або відносини між подіями становлять їхні значення, а системи культурних значень, такі як мова, забезпечують контекст для створення значення” (Crossley, 2000).

Modell (2005) вважає, що метафора функціонує таким чином: вона допомагає нашим клієнтам створювати та знаходити нові значення своєї травми. Witney (2012) розділяє його думку та стверджує, що метафора не тільки допомагає людям виявити ці зв'язки, але й полегшує пошук і створення нового значення, допомагає зібрати “розбиті” шматочки сенсу. Проте, внутрішня картина виглядає інакше, ніж вона виглядала до того, як її розбили внаслідок травми. Ця “різниця” є новим значенням, яке було знайдено та створене через переробку, яка відбулася під час терапії з використанням метафори як терапевтичного засобу.

1.1.3 Метафоричні образи війни

Stepakoff (2007) зазначає, що у воєнний та післявоєнний період символізація (метафоризація) — процес в результаті якого досвід або емоція, які були невираженими, у формі символу, метафори може надати тим, хто вижив відчуття полегшення та розради, а також пом'якшити ізоляцію, дозволяючи ділитися травматичним досвідом з іншими. Автор зазначає, що психологічна шкода воєнних жорстокостей посилюється мовчанням. І навпаки, психологічна та соціальна реабілітація стає можливою, якщо постраждалі знаходять способи надання форми їхньому досвіду — вербально, невербально або через поєднання обох.

У післявоєнний період символізація може виконувати різноманітні психологічні функції. По-перше, надавати відчуття полегшення та заспокоєння у формуванні свого внутрішнього досвіду. Доцільно знайти спосіб точного представлення або вираження своїх переживань, навіть якщо це відбувається на самоті. Крім того, символізація відкриває можливість бути зрозумілою іншим. За словами Негман (1992), ізоляція є одним із основних компонентів травми. Поки досвід залишається виключно внутрішнім, комусь важко зрозуміти це. Натомість, якщо досвід спрямований на мову та мистецтво, він стає доступним для спільного колективного досвіду. І коли інша людина здатна визнати та оцінити досвід іншої, зцілення поглиблюється.

Метафори війни мають давню історію та є зумовлені передусім історичними обставинами, а також культурним контекстом, який більшою мірою базується на історії кожного народу.

Образи війни у кожній культурі будуть значно відрізнятися. Така особливість пов'язана передусім з різним історичним досвідом. Розвиток цивілізації призвів до зменшення міжособистісного насильства, рабства та дуелей. Агресивні війни, спрямовані на територіальні завоювання ставали дедалі більш неприйнятними на заході. Пацифістський рух знаходить підтримку в розширенні торгівлі і глобалізації економіки. Однак існує ще багато країн світу, які ведуть агресивні війни одна проти одної, чинять звірства, які демократичним індивідуалістичним суспільствам неможливо ефективно та швидко придушити.

Формування образів війни також залежить від актуального соціального контексту та джерел, з яких людина звикла отримувати інформацію. Сучасні ЗМІ та інші джерела інформації часто додають до інформаційного матеріалу відео та картинки, які формують образ, пов'язаний з емоційним сприйняттям подій та явищ.

Це означає, що на визначення образів війни впливає залежить від інтенсивності виражених емоцій та їх стилістичного значення в джерелах інформації та середовищі, в якому перебуває людина.

Hassner (1996) зазначає, що у філософських дослідженнях поняття «війна» часто тісно пов'язане з дихотомією між гармонією та конфліктом. Hassner (1998) також детально розглядає зв'язок між війною і мораллю. Він виділяє основне протиріччя між міфом героїчного захисника і проблемою вбивства іншої людини, яка у всіх суспільствах або однозначно засуджується, або принаймні має сумнівний моральний статус.

Fabiszak (2007) пише, що у соціологічній перспективі війна описується як соціальний, культурний, економічний і політичний феномен. А також як один із соціальних інститутів, який виступає незамінним стимулятором соціальних змін. Авторка також зазначає, що серія популярних дихотомій між війною та миром, війною та політикою, політикою та економікою, розглядаються як серйозне надмірне спрощення складного континууму.

Стаття Underhill (2003) фокусується на дещо іншому питанні. У своїй роботі автор досліджує метафоричне зображення війни в Іраку з вересня 2002 року по травень 2003 року. У контексті дослідження автор вводить поняття “зсув” (switch) для процесу метафоризації. Underhill наголошує на свого роду переході від справжнього змісту слів, що мають безпосереднє відношення до війни на інші, такі що дозволяють сприймати війну не так буквально.

У своєму етнопсихологічному дослідженні мали на меті дослідити та порівняти культурно спільні метафори травми між чотирма різними культурними групами: громадами в Бразилії та Польщі, які були відзначені історичною травмою та громадами в Індії та Швейцарії постраждали від стихійного лиха. У чотирьох культурних групах вони знайшли схожі метафоричні концепції травми, пов'язані з реакціями організму, такими як “шок”, “тягар” і “рана”. Крім того, для кожної групи були визначені культурно-специфічні метафоричні вирази. Результати цього дослідження

свідчать про те, що хоча втілені метафори мають деякі універсальні характеристики, культурно-специфічні вираження сильно відображають соціокультурний та історичний контексти, вказуючи на потенційні підходи до культурної адаптації клінічних втручань.

Оскільки створення та використання метафори за своєю природою вважається пов'язаним з культурою, аналіз метафори представляє метод із високим потенціалом для розуміння того, наскільки травматичним є досвід, який сприймається та як він може бути виражений для інших.

Попередні дослідники (Lakoff, 1992; Charteris-Black, 2004) виділяють такі метафори війни, як “війна – це політика”, “війна – це насильницький злочин”, “війна – це гра”, “війна – це ліки”, “війна – це театр”, “викорінення тероризму – це війна”, “війна – це боротьба за злочинність”, “дипломатичні маневри”. Hughes (1988) зазначає, що коли мова йде про лексику війни, він чітко ідентифікує те, що він називає “неестетичним стилем” (anaesthetic style), який покликаний віддалити аудиторію від негативно емоційно навантажених концепцій шляхом присвоєння їм нових ярликів. Він наводить довгий список таких замінів: *армії стають силами оборони, кампанії замінюються на операції, зони бойових дій на операційні зони, битви на військові дії, бомби на вибухові пристрої або стратегічне озброєння, солдати на військові радники. Вбивство замінюється одним із багатьох дисфемізмів, таких як страта, ліквідація, знищення, очищення* тощо. Таким чином, ця нова лексика виникає внаслідок словесного розміщення нових для нашого суспільства, менш чітко визначених форми агресії.

Спираючись на актуальні події війни в Україні, доречно навести результати дослідження Костусяк Н. М., Шульської Н. М. та Костриці Н. М. (2022). У своїй роботі автори досліджують метафоричну вербалізацію концепту війна у сучасних медійних заголовках. На основі аналізу медіа-ресурсів, українські автори виділяють наступні метафори у заголовках, що зустрічаються найчастіше : “орки”, “іроди”, “леопарди”, “тварюки”, “мразота”, “z-зомбі”,

“бавовна”, “привид / привид Києва”, “боги війни”, “котики”, “архів війни” та багато інших. Автори зазначають, що нерідко метафори в медіа набувають гіперболічного характеру: “ССО стерли ворожу колону в попіл: тіла окупантів впізнанню не підлягають”; “Голлівудські бойовики відпочивають: оприлюднили відео боїв на Харківщині” та інші.

Серед заголовків було також помічено метафоричні епітети.

Важливим для нашого дослідження є слова колег про те, що у заголовках часто застосовується “художня метафора, яка здійснює образне вербальне вираження концепту війна, ніби пом’якшуючи таким способом суворі воєнні реалії.” (Костусяк Н. М., Шульської Н. М. та Костриці Н. М., 2022).

Позитивний відтінок виявляють метафори, що описують мужність, та професіоналізм українських воїнів. До таких номінацій належать міфоморфні також лексеми.

Метафоричні образи або метафори передають не лише зміст предмета, явища або процесу, а й передають ставлення людини до предмета чи явища, який особа прагне зобразити. З метою більш цілісного уявлення про образ війни у кожної людини важливо дослідити асоціації. Асоціації відображають зв’язок між подіями та явищами, які переживалися та були відображені в свідомості людини та їхніми слідами в пам’яті. Асоціації можуть в собі кодувати також інформацію про емоційний відтінок подій для окремої людини.

Близнюк К.Р. та Східченко Р.О. (2022) проаналізували асоціативне поле концепту “війна”. Авторами було отримано 1522 асоціації на слово “війна”, найчастішими з яких є смерть, біль, страх, кров, жах.

Метафоричне та асоціативне поле війни дозволяє проаналізувати внутрішні переживання людей, що мають досвід переживання війни. З результатів українських авторів Близнюка К.Р. та Східченко Р.О. (2022) видно наскільки глибоким і травматичним є внутрішнє відображення війни. Найбільш вираженими є переживання, пов’язані з втратами, смертю та руйнуваннями. Асоціативне поле підсвічує негативні емоції, що характеризують фізичний,

психологічний та моральний стани людей. До того ж, метафори війни у даному дослідженні є доволі конкретними, оскільки вказують на конкретні місця та події війни.

1.2 Особливості життєвого балансу в контексті війни

Існує балансова модель, яка застосовується в позитивній психотерапії. Цю модель розробив Reseschkian, німецький учений, засновник позитивної психотерапії. Автор стверджує, що існує чотири канали пізнання світу. Оскільки життєва активність гармонічна, існує енергетичний (емоційний) баланс, коли всім чотирьом сферам поділяється приблизно рівна увага:

1. Сфера тіла (відчуттів)
2. Сфера діяльності (розуму)
3. Сфера контактів (традицій)
4. Сфера інтуїції (фантазії, уява)

Ці сфери впливають на задоволеність життям, почуття власної гідності та спосіб, в який людина справляється з конфліктами та проблемами. Життєвий баланс є центром позитивної психотерапії. Відповідно до цієї гуманістичної психодинамічної психотерапії, баланс між чотирма сферами тіла/здоров'я, роботи/досягнень, контактів/стосунків і майбутнього/сенсу є життєво важливим для здоров'я.

Модель балансу базується на концепції, згідно з якою існує чотири сфери життя, в яких людина живе та функціонує. Ці сфери впливають на задоволеність життям, почуття власної гідності та спосіб вирішення конфліктів. Kuhnle, C., Hofer, M., & Kilian, B. (2010) визначають життєвий баланс як “задовільну інвестицію часу в різні сфери життя”.

Модель балансу описує та пов'язує біологічно-фізичну, раціонально-інтелектуальну, соціально-емоційну та образно-духовну сфери та здібності людей у повсякденному житті. Хоча потенціал для всіх чотирьох сфер і здібностей присутній в кожній людині, деякі з них виражені сильно, а інші

ігноруються через відмінності в освіті та середовищі. Розлади та проблеми розвиваються з тих сфер, якими нехтують.

Karaman, Aydin & Sari (2020) досліджуючи життєвий баланс і травматичний досвід у студентів бакалаврату, які живуть поблизу зон конфлікту, зазначають, що люди в зонах конфлікту, наприклад у зонах бойових дій, серйозно постраждали психологічно, їхній життєвий баланс і фізичне здоров'я постійно знаходяться під загрозою. Автори досліджували структурні зв'язки між ПТСР і життєвим балансом, включаючи здоров'я в цілому, якість стосунків, позитивну орієнтацію, депресію, духовну підтримку, дружбу/інтимні стосунки та порушення сну серед студентів. Результати дослідження виявили, що симптоматика ПТСР позитивно вплинула на рівень депресії та порушення сну серед студентів, що означає підвищення рівня симптоматики ПТСР підвищило рівень депресії та порушення сну у людей. Підвищення рівня симптоматики ПТСР пов'язано зі зниженням рівня здоров'я в цілому та позитивної орієнтації людей. Результати також показали, що вплив ПТСР найбільше впливає на рівень порушень сну та депресії. Внаслідок впливу війни можуть виникнути тривалі психологічні проблеми (Freh, 2016) і життєвий баланс може бути порушений.

Балансна модель допомагає визначити, наскільки рівномірно у людини розподіляється енергія і час. Для нашого дослідження такий розподіл може виступати показником впливу подій та досвіду війни на молодь. Таким чином, психологічні переживання, травми і розлади спричинені війною впливають на всі інші сфери життя, ставлять під загрозу та можуть порушувати звичну модель життєвого балансу.

1.3 Метафоричні образи як відображення переживання досвіду війни у контексті змін життєвого балансу

Воєнні конфлікти здатні змінювати хід речей: змінювати плани, руйнувати очікування та ідеали. Війна впливає на всі сфери людського життя. І передусім,

травмує кожного, хто стає безпосереднім учасником або свідком. Безсумнівно, серед основних наслідків війни можна виділити вплив воєнних дій на психічне здоров'я людей.

Події, пов'язані з агресією здатні здійснювати істотний вплив на психіку людини. Наслідки переживання травматичних подій здатні супроводжувати людину довгий час. Для того, щоб досягнути серйозності та доказовості впливу воєнних подій на свідомість людини важливо звернутись до досліджень, які базуються на аналізі воєнних конфліктів, що були раніше.

У своїй статті Murthy та Lakshminarayana (2006) наводять результати досліджень наслідків війни для ментального здоров'я на основі аналізу конфліктів в Афганістані, Камбоджі, Чечні, Іраку, на Балканах, Ізраїлі, Лівані, Палестині та інших. Тобто, вони розглядають як конфлікти між різними країнами, так і конфлікти всередині однієї країни. Автори пишуть про те, що найбільш важливими наслідками війни є вплив на психічне здоров'я цивільного населення. Дослідження населення загалом показують певне зростання захворюваності та поширеності психічних розладів. Жінки страждають більше, ніж чоловіки. Іншими вразливими групами є діти, люди похилого віку та інваліди. Показники поширеності пов'язані зі ступенем травми та наявністю своєчасної та пролонгованої фізичної та емоційної підтримки.

Для того, щоб глибше проаналізувати масштаб впливу можна звернутись до досліджень, які описують психологічні наслідки війни для людей через багато років після війни. Rzeszutek (2020) з колегами досліджували довгострокові психологічні наслідки травми, отриманої під час Другої світової війни, серед поляків, що вижили. Авторами дослідження виявлено, що існує позитивний зв'язок між кількістю травматичних подій, пов'язаних з Другою світовою війною, та інтенсивністю симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та симптомами депресії. Через більше, ніж 70 років після Другої світової війни 20,3% відповідали діагностичним критеріям DSM-5 для ПТСР, 53,7% мали оцінки, що свідчать про депресію. Bramsen та Ploeg (1999)

встановили, що через 50 років після Другої світової війни було виявлено зв'язок між впливом шокуючих подій війни та поточною психологічною адаптацією з точки зору симптомів ПТСР, тривоги та гніву. Було також встановлено, що цивільні жертви страждають на симптоми ПТСР найчастіше.

Kroll та Jerome (2003) пишуть, про те, що ПТСР – комплексний феномен, який складно категоризувати та класифікувати. Проте, наслідки зазвичай детерміновані біологічно та психологічно. Важливим є також контекст, в якому була сформована травма: вік, етап життя, пов'язані з цим втрати сімейного та культурного життя, особливості умов життя людини до і після травми. А також, символічні та моральні значення, які людина надає травмуючим подіям, впливають на перебіг та переживання посттравматичних стресових реакцій.

Саме тому, вимушена міграція населення також виступає важливим стресогенним фактором, оскільки є частиною складного механізму формування травми. Вимушений переїзд супроводжується як низкою побутових проблем, так і більш глибоким і тривалим процесом адаптації, який в кожного протікає по-різному. Стрес, який переживають мігранти, може збільшити ризик розвитку психічних розладів. Наприклад, безробіття, погані соціально-економічні умови та відсутність соціальної інтеграції між мігрантами та біженцями є факторами ризику таких психічних захворювань, як депресія. У той же час ці стресори можуть також загострити вже існуючі соціальні та психічні проблеми.

Війна стала причиною вимушеної розлуки з родиною для багатьох українців. Більшість жінок з дітьми у перші місяці війни з метою безпеки були вимушені виїхати до іншого міста або за кордон. Чоловіки мали залишатись в Україні. Багато сімей переживало розлуку. Спираючись на результати Шостого загального опитування: адаптація українців до умов війни від соціологічної групи “Рейтинг”, 44% українців були вимушені тимчасово розлучитись зі своєю сім'єю. Отримані дані вказують на те, що більше третини українців мали досвід, що супроводжується змінами у психоемоційному стані людей. Розлука з близькими в умовах невизначеності може викликати великий спектр негативних

переживань. Дане припущення підтверджує дослідження Tavrovetska & Veldbrekht (2022). У своєму дослідженні автори досліджують відмінності у психоемоційному стані чоловіків та жінок, що були розлучені через війну. Результати показали, що наслідки розлучення сім'ї залежать від статі. При розлучі з кровними родичами негативні зміни виражалися в актуалізації страхів і вразливості перед можливими небезпеками, у втраті почуття радості (при розлучі з дітьми); неухважність, розгубленість (під час розлуки з батьками). Процеси компенсаторної мобілізації, підвищеної пильності та зосередженості були виявлені у жінок, які глобально розлучені зі своїми родинами. Чоловіки значно менше переживали розлуку з рідними та демонстрували посилення реакції обурення. При цьому чоловіча та жіноча підвибірки суттєво не відрізнялися за рівнем стресостійкості, стійкості, проявів депресії та тривоги; але вони відрізнялися сприйняттям стресу, вираженістю позитивних і негативних емоцій. Жінки гостріше відчували невизначеність і напруженість життєвої ситуації, в їхніх емоційних реакціях переважали депресія, фрустрація, тривога. У свою чергу, чоловіки у воєнній ситуації виявляли більш активні реакції (зосередженість, рішучість тощо), які переважали над пасивно-негативними.

Актуальні та травматичні воєнні події в Україні вказують на чинники, що загрожують психологічному здоров'ю людей. У той же час змушують нас вже зараз замислитись про необхідність розробки ефективних програм психологічної реабілітації населення. Важливою задачею для медичної та клінічної сфери стає комплексний підхід до вивчення та лікування ПТСР та інших супутніх проявів травматичного досвіду. Висвітлені проблеми наголошують на тому, що підхід має враховувати соціальний та культурологічний компоненти, для того щоб реабілітація була комплексною та такою, що сприяє процесам зцілення та реадaptaції.

Оскільки, наше дослідження спрямовано на вивчення впливу війни, метафоричних образів, у яких відображено травматичний досвід та відповідних

змін у життєвому балансі серед студентів, важливо розглянути вплив війни та наслідки на психічне здоров'я студентської молоді.

Kostyuchenko (2022) пише, що різноманіття задач, які супроводжують молодь у всіх сферах життєдіяльності, характеризується високою психічною напругою, хронічною втомою, підвищеною тривожністю, емоційним та інформаційним стресом та іншими етіологічними чинниками. У більшості випадків ці фактори викликають напруження, астенізацію адаптаційних механізмів, виснаження функціональних резервів організму, що знижує працездатність і активність людини. Найбільш вразливою групою є студентська молодь в епоху прискорених сучасних трансформацій освітньої системи. Розвиток, нормалізація та інтеграція світогляду є внутрішніми процесами студентів. Більше того, ці процеси відбуваються на тлі емоційних переживань, пов'язаних зі значною кількістю важливих рішень, які мають бути прийняті у короткі терміни.

З початком війни життя кожного студента - українця змінилось. Деякі з них були змушені робити завдання, ховаючись від обстрілів в укритті. Деякі виїхав за кордон і продовжив навчання в Україні, деякі вступив до ВНЗ за кордоном. Деякі студенти покинули навчання або взяли академічну відпустку.

У контексті роботи доречно згадати результати опитування від соціологічної служби Центру Разумкова. В опитуванні взяли участь самі студенти середніх, професійно-технічних або вищих навчальних закладів України та їхні родичі. За результатами опитування найчастіше студенти вказують на такі проблеми в освітній сфері: помітне зниження якості або неможливість отримати освітні послуги через повітряні тривоги або відключення електроенергії (74,5%), навчання у форматі онлайн, що призводить до нижчої якості знань (71%), зниження якості дистанційного навчання через проблеми зі зв'язком (70%), неможливість проведення очного навчання (65,5%). Ще 15% респодентів зазначили, що викладачі виїхали за кордон або до іншого регіону, 8% — що будівля навчального закладу була пошкоджена, або

зруйнована (у Східному регіоні — 16%), 7% — що довелося змінити навчальний заклад через окупацію.

Такі зміни у житті можуть супроводжуватись переживанням сильного стресу, оскільки є неочікуваними та часто травматичними. Safwat Diab та Schultz (2021) зазначають, що діти та молодь, які живуть в умовах війни, переживають численні травматичні та стресові досвід, який можуть серйозно зашкодити їхньому розвитку, психічному здоров'ю та навчанню. Було встановлено, що низька академічна успішність пов'язана з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) (Betancourt, Meyers-Ohki, Carrow, & Tol, 2013; Strøm, Schultz, Wentzel-Larsen, & Dyb, 2016). Результати попередніх досліджень (Amane-P'Olak et al., 2014; Husain, Allwood, & Bell, 2008; Saigh, Yasik, Oberfield, Halamandaris, Bremner, 2006) встановили, що військова травма перешкоджає когнітивним процесам, що лежать в основі академічних досягнень, таким як IQ, концентрація, пам'ять і увага.

Nouf M. Alotaibi (2021) пише, що молоді люди, які мали досвід переживання воєнних подій, стикаються з психологічними проблемами, які можуть супроводжувати їх і у постконфліктний період. Amane-P'Olak з колегами (2014) зазначає, що різні воєнні переживання можуть бути також пов'язані з психотичними симптомами прямо чи опосередковано через післявоєнний контекст. Дослідження Thabet et al. (2004), Montgomery (2011), Pfeiffer & Elbert (2011), Dimitry (2012), Snoubar & MuSAH (2017) вказують на те, що пережитий досвід воєнних подій серед молоді здатний формувати такі основні симптоми, як ПТСР, тривога та депресія.

У дослідженні Kurapov, Pavlenko, Drozdov, Bezliudna, Reznik & Isralowitz (2023), які проводили дослідження на вибірці студентів та співробітників ВНЗ, було встановлено, що 97,8% респондентів відзначили погіршення свого психоемоційного стану зі скаргами на депресію, виснаження, самотність, нервозність та гнів. Студенти більше за інших учасників повідомляють про

наведені симптоми. Жінки частіше, ніж чоловіки, повідомили про депресію, виснаження, самотність і нервозність.

Стає очевидним, що молоді люди потребують послуг у сфері психічного здоров'я через шкоду, яку вони зазнали через вплив травматичних подій і досвід переживання війни прямо чи опосередковано.

Таким чином, студентська молодь – одна з найбільш вразливих груп населення, оскільки у цьому віці відбувається активний психічний та фізичний розвиток. На студентські роки припадають інтенсивні зміни в соціальній та професійній сферах. Навчання в умовах війни відображається на академічних показниках, соціальній поведінці та психологічному добробуті студентів. Істотний вплив війни позначається на ментальному здоров'ї молоді. Серед основних наслідків переживання досвіду війни у студентському віці виділяють проблеми з концентрацією, пам'яттю та увагою. Найбільш поширеними симптомами, що виникають внаслідок досвіду війни виділяють такі як ПТСР, тривогу та депресію, воєнні переживання можуть також бути пов'язані з психотичними симптомами. Вплив воєнних подій на студентів пов'язаний і з психологічними проблемами, які можуть супроводжувати їх і у постконфліктний період. Саме тому, виникає потреба в більш детальному дослідженні переживань студентів з метою надання комплексної психологічної допомоги.

Отже, стає зрозумілим, що досвід війни пов'язує два виміри: зовнішній та внутрішній. Описані вище психологічні проблеми спричинені травматичними подіями, які довелося пережити тим, хто став свідком чи учасником війни. Оскільки, травматичний досвід важко вербалізувати, особливо цінним способом вираження переживань виступає метафоризація.

Метафорична уява охоплює сенсорно - афективний спосіб надання значення. Проте, для того, щоб значення було надано потрібен відповідний стимул. У контексті війни доречно розглянути відповідні зміни у житті людини. З одного боку, зміни у життєвому балансі пов'язані з відповідним рівнем впливу

війни. Проте, люди, що зазнали однакового впливу, можуть сприймати ці зміни по-різному, а отже і реагувати на них неоднаково. На цьому прикладі бачимо, що насправді наша психічна реальність сильно пов'язана зі змінами у житті, але однаково сильно зміни в житті пов'язані з внутрішніми реакціями.

Спосіб реагування людини пов'язаний з способом переробки конфліктів людиною. Способи переробки конфліктів відповідають чотирьом сферам балансної моделі за Reseschkian. Зміни у структурі життєвого балансу пов'язані з тим, яка сфера є більш надійною для людини у даний момент часу. Тобто, пріоритетність тієї чи іншої сфери може виступати як копінг-стратегія у відповідь на стресовий стимул.

Отже, логічно припустити, що сприйняття людиною війни, що може бути відображено у метафоричному образі і, з одного боку, пов'язано з тим, як людина реагує на стресові події, в які сфери починає інвестувати більше сил, а які занедбує. А з іншого боку, те, як людина реагує на стрес, які копінг-стратегії використовує, може впливати і на образ війни в уяві. Адже, образ війни може формуватись та спрямовуватися в залежності від модальності, на яку спирається людина в момент кризових потрясінь. Тобто, сприйняття та внутрішні уявлення про війну можуть відображати те, що для людини є важливим у конкретний момент часу або більшою мірою базуватись на цій модальності.

Студентський вік є періодом активного фізичного та психічного розвитку. Під час війни академічні показники, соціальна поведінка та психологічний стан студентів можуть змінюватись у залежності від пережитого травматичного досвіду. Саме тому, навчання в умовах війни відображається на академічних показниках, соціальній поведінці та психологічному добробуті студентів. Наслідки війни для студентів можуть проявлятися по-різному, саме тому, наш науковий інтерес полягає у вивченні внутрішніх переживань в умовах війни за допомогою метафоричних образів. Відповідні переживання важливо зіставити зі змінами у різних сферах життєвого балансу, адже ці зміни дозволяють

визначити реакції студентів на травматичний досвід. Тому, ми припускаємо, що зміни в життєвому балансі взаємопов'язані з метафоричними образами війни.

1.4 Теоретична модель дослідження

На основі теоретичного аналізу, було створено гіпотетичну модель можливих особливостей метафоричних образів війни у контексті життєвого балансу (Рис.1.2). Таким чином, стає зрозумілим, що метафора виступає зображенням більш глибоких, неусвідомлюваних понять через більш звичні та зрозумілі, такі, що можуть бути отримані з досвіду взаємодії людини з навколишнім світом.

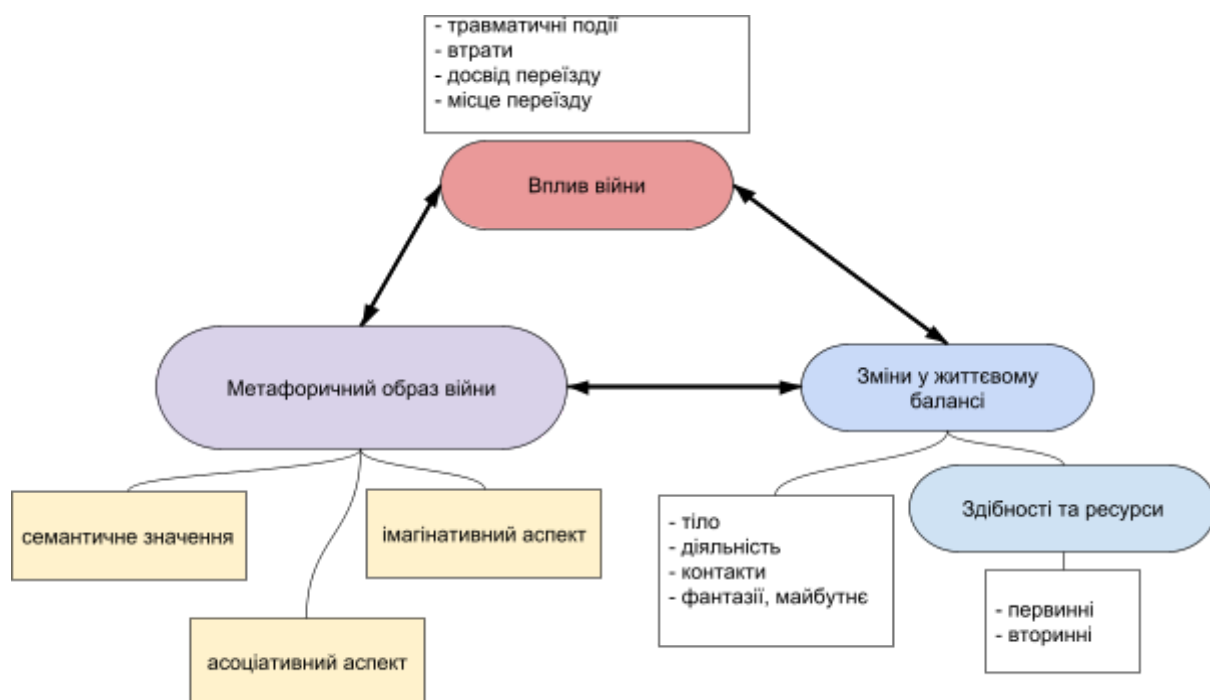

Рис. 1.2. Теоретична модель вивчення метафоричних образів війни у контексті життєвого балансу

Взявши за основу результати досліджень Crossley, Fainsilber & Ortony, Modell, Witney, Witztum, Van der Hart & Friedman, ми розглядаємо метафору як відображення травматичного досвіду у вигляді створення нового сенсу тих

значень, які були замінені або витіснені внаслідок війни. Дослідження Freh, Karaman, Aydin & Sari підтверджують, що війна впливає на більшість сфер нашого життя і здатна ставити під загрозу або порушувати життєвий баланс. Відповідні зміни можуть бути визначені та проаналізовані за допомогою балансної моделі Peseschkian.

Спираючись на теоретичний огляд проблеми, були виділені наступні гіпотези дослідження:

1. Травматичний досвід переживання війни у студентів відобразатиметься у метафоричних образах: переважатимуть імагінативні образи, які пов'язані з індивідуальним досвідом війни, втратами та смертю.
2. У осіб з різним досвідом переживання подій війни метафоричні образи будуть відрізнятися за ступенем конкретності-абстрактності.
3. Метафоричні образи війни у чоловіків та жінок будуть відрізнятися за критерієм емоційності, а саме у жінок образи війни будуть більш емоційно насиченими.
4. Досвід переживання війни пов'язаний зі змінами у життєвому балансі: існує взаємозв'язок між метафоричними образами війни та змінами в структурі життєвого балансу студентів.

Висновки до першого розділу

Актуальні та травматичні воєнні події в Україні змінили життя кожного українця. Одним з найбільш важливих наслідків війни є вплив на психічне здоров'я цивільного населення. Наслідки переживання травматичних подій здатні супроводжувати людину довгий час.

Істотний вплив війни позначається на ментальному здоров'ї молоді, оскільки у цьому віці відбувається активних психічний та фізичний розвиток. Саме тому, метою нашого дослідження стало дослідження досвіду війни у студентів за допомогою образів. Досвід переживання війни може сильно відрізнятися в кожній окремій людині. Унікальність внутрішнього

відображення травматизації доречно досліджувати за допомогою метафор та метафоричних образів.

Представники лінгвістичної та когнітивної теорії метафори розглядають метафору не лише як феномен мови, а й один з основних засобів мислення, форму осягнення, пізнання та вираження абстрактних суб'єктивних, нечітких переживань та концептів на основі більш зрозумілих, звичних понять. Метафора також широко використовується в клінічній та когнітивній психології, консультуванні та психотерапії. Метафора використовується для вираження складних понять, абстрактних концепцій, сильних емоційних потрясінь та афектів. Дослідники припускають, що найбільша цінність метафори полягає в терапії, коли клієнт має травматичний досвід. Травматичні події руйнують звичний світ клієнта, його реальність. Метафора як терапевтичний засіб допомагає відбудувати та сформувати нові значення та сенси. У післявоєнний період метафоризація може виконувати важливі психологічні функції, завдяки яким стає можливим психологічне та соціальне відновлення. Таким чином, метафоризація – процес в результаті якого досвід або емоція, які були невираженими, виражаються у формі метафори, тим надаючи постраждалим відчуття полегшення, пом'якшують ізоляцію, дозволяючи ділитися травматичним досвідом з іншими.

Внаслідок впливу війни можуть виникати тривалі психологічні проблеми і життєвий баланс може бути порушений в залежності від різного досвіду переживання травматичних подій.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МЕТАФОРИЧНИХ ОБРАЗІВ ВІЙНИ У КОНТЕКСТІ ЖИТТЄВОГО БАЛАНСУ

2.1 Етапи дослідження

Дослідження проведено у період з лютого по квітень 2023 року. Дослідження виконано в онлайн форматі: за допомогою гугл-форм. Респонденти надали інформаційну згоду на участь в дослідженні, були проінформовані про конфіденційність та анонімність результатів.

Емпірична частина дослідження здійснена у 4 етапи.

На *першому етапі* ми уточнили предмет та об'єкт дослідження, визначили мету та завдання. Був також проведений теоретичний огляд літератури, формулювання гіпотез та створення теоретичної моделі.

На *другому етапі* ми підібрали стимульний матеріал необхідний для вивчення предмету дослідження. На цьому етапі були відібрані методики та анкети, прописана інформаційна згода та інструкції до кожної з методик. Також відправлено запит на україномовний переклад методики. Стимульний матеріал був зібраний та відформатований для пред'явлення учасникам у вигляді гугл-форми.

На *третьому етапі* здійснено збір даних через гугл-форму. Форма складалась з анкетних даних та інформації про пережитий досвід, відібраних та модифікованих питань з метафоричної терапії Копа, питань за Вісбаденським опитувальником позитивної терапії і сімейної терапії (WIPPF 2.0) Н. Пезешкіана для діагностики внутрішніх ресурсів особистості, питань на визначення асоціацій та балансної моделі Пезешкіана та Метод семантичного диференціалу С.Ч. Осгуда. Заповнення форми займало від 10 до 15 хвилин.

На *четвертому етапі* проведено аналіз даних, опис та інтерпретація результатів. Після закриття доступу до відповідей через гугл-форму, зібрані дані були переведені у Excel таблицю, опрацьовані та закодовані для подальшого

статистичного аналізу. Підрахунок сирих балів здійснювався за допомогою Excel. Для обробки статистичних даних було використано програму SPSS 29.0.1. Оскільки, у розробленій нами гугл-формі були і відкриті питання також, обробка текстових даних була також переведена у числові дані. Текстовий матеріал був оброблений за допомогою статистичної обробки та контент-аналізу.

2.2 Методи дослідження

З метою вивчення особливостей метафоричних образів у студентів в контексті життєвого балансу, були підібрані та модифіковані відповідні методи дослідження.

Для дослідження метафоричних, асоціативних та вербальних образів війни нами було використано питання з метафоричної терапії Копа, метод семантичного диференціалу (СД) Ч.Г. Осгуда та відкриті питання щодо асоціацій. Для того, щоб визначити особливості життєвого балансу та розподілу внутрішніх ресурсів нами було використано Вісбаденський опитувальник до методу позитивної психотерапії та сімейної психотерапії (WIPPF) в адаптації Л. Сердюк, С. Отенко та питання за Балансною моделлю Пезешкіана. Для того, щоб краще розуміти специфічну зумовленість образів та розподілу ресурсів за сферами, ми також використали Скринінг пережитого досвіду під час війни А. Широкої, створений на основі: Childhood War Trauma Questionnaire, 1998.

Питання на основі *метафоричної терапії Копа* (Додаток А.1) були використані нами для дослідження та пояснення психологічних концепцій та процесів, пов'язаних з переживанням війни. Обрані питання виступили для нас засобом інтерпретації більш глибоких, недоступних переживань учасників.

Метафорична терапія Річарда Копа – метод, спрямований на супровід та допомогу клієнту у здійсненні внутрішнього дослідження та трансформацію його метафоричних образів. У нашому дослідженні метафоричні образи війни

використані для дослідження внутрішнього ставлення учасників до війни та уявлень про неї.

Таким чином, обрано запитання, які дають змогу дослідити особливості сприйняття метафоричного образу війни в онлайн-форматі.

Перший етап метафоричної терапії Копа включає питання, що запрошують до дослідження образу. Тому, першим питанням стало *“Коли Ви говорите/думаєте про війну, який образ або картинка приходить Вам в голову?”*

На другому етапі терапії досліджується метафорична уява. Тобто, запрошення до дослідження метафори як сенсорного образу (умови середовища, поведінка, інші сенсорні виміри, часові аспекти). Для дослідження сенсорного образу сформульовано 3 питання, які дозволяють визначити основні сенсорні виміри.

Для дослідження умов середовища та інших сенсорних вимірів одночасно сформульоване питання *“Опишіть, будь ласка, цей образ детально. Як виглядає? (Форма, розмір, вага, колір, матеріал тощо).”* та *“Де знаходиться цей образ? Що навколо?”*

Для дослідження поведінки та взаємодії використано питання *“Що робить образ, як поводитьсь?”*. У ході нашого дослідження важливо дослідити переживання та емоції, пов’язані з метафоричним образом. Саме тому використано питання *“Які емоції/почуття викликає цей образ?”*

Метафорична терапія Р. Копа дозволяє також запросити до змін та трансформації образу, таким чином з’ясовуючи суб’єктивне ставлення учасника до змін у сприйнятті образу. Саме тому, останнім питанням за цим методом стало *“Уявіть, що у Вас є чарівна паличка і Ви можете будь що змінити у цьому образі. Щоб Ви змінили?”*

Метод семантичного диференціалу (СД) Ч.Г. Осгуда був використаний у нашому дослідженні з метою вивчення специфіки сприйняття поняття “війна” у зв’язку з особистісними особливостями досліджуваних. Семантичний

диференціал є прикладом градуйованої шкали (gradient scale). Семантичний диференціал – методика, яка дозволяє переводити реакції респондента на певний стимул в оцінююче, суб'єктивне ставлення до предмета, явища, події, що асоціюється з цим предметом. Механізм, що пояснює ці асоціації, називають синестезією. Синестезія - це здатність людини мислити за аналогією, коли подразник однієї модальності провокує виникнення відчуттів іншої модальності. Наприклад, вирази “гнучкий розум”, “гаряче серце”, “сталева воля” пов’язані з відчуттями певної модальності (зорової, смакової тощо), ми сприймаємо їх алегорично, метафорично виробляємо перенесення на оцінюваний предмет.

Осгуд запропонував використовувати таку властивість людини для вимірювання стереотипів установок у соціальній психології. Він вважав, що таким чином можна виміряти конотативне значення слова, і для цього запропонував спеціальну семибальну шкалу (від -3 до +3). Ставлення до вимірюваних об’єктів можна розмістити на континуумі від позитивного полюса до негативного (наприклад, веселий - сумний, добрий - злий) і виміряти в семантичному просторі. Таким чином, виявляється не тільки емоційне ставлення респондента до вимірюваного об’єкта, а й сила, напруженість цього ставлення.

Метод семантичного диференціалу відноситься до проєктивних методів, оскільки конотативне значення оцінюваного об’єкта пов’язане з особистісним змістом, стереотипами, емоційно насиченими, погано структурованими і мало усвідомленими.

Процедура проведення експерименту з допомогою цієї методики полягає в тому, що випробовуваним пред’являється поняття, і вони повинні відзначити цифру, що відповідає їх уявленню про поняття як семантичній одиниці на шкалі, позначеної прикметниками – антонімами (Додаток А.2). У класичному варіанті семантичного диференціала на кожній шкалі нанесено 7 поділів: від нуля до +3 у позитивному континуумі та від нуля до -3 у негативному.

Авторські питання про асоціації до слова “війна”. До нашої гугл-форми увійшли два питання на встановлення асоціативного ряду та почуття-асоціації до досліджуваного явища. У нашій роботі ці питання були сформульовані для того, щоб найбільш повно дослідити образи війни у студентів, у тому числі за допомогою асоціацій (Додаток А.3).

Вісбаденський опитувальник позитивної терапії і сімейної терапії (WIPPF 2.0) Н. Пезешкіана для діагностики внутрішніх ресурсів особистості був використаний нами для визначення розподілу ресурсів та сил у різних сферах життя досліджуваних. Нами була використана україномовна адаптація Л. Сердюк та С. Отенко (Додаток А.4).

Вісбаденський опитувальник для методу позитивної психотерапії та сімейної терапії є оригінальним інструментом, що досліджує самооцінку характерологічних та особистісних характеристик (первинних та вторинних здібностей), зміст конфліктних реакцій, що проявляються в чотирьох областях моделі балансу, та джерела та психодинаміку конфлікту, що лежать в основі базових особистісних концепцій.

Опитувальник містить 88 тверджень, що передбачають чотири рівні оцінки: повністю згоден, частково згоден, частково не згоден або не згоден. Для обробки даних ці вербальні оцінки переводяться у відповідні бали: повністю згоден – 4 бали, частково згоден – 3 бали, частково не згоден – 2 бали, повністю не згоден – 1 бал.

Автори виділили 27 інвентарних шкал, що оцінюють суб’єктивну значущість для індивіда його особистісних характеристик у наступних трьох областях: 1) фактичні здібності (вторинні по відношенню до своєї поведінки; первинні по відношенню до себе); 2) виявлені конфліктні реакції у чотирьох областях балансової моделі; 3) суб’єктивно сприйняті параметри моделі відносин.

Всі описані в цих шкалах здібності або механізми реагування на конфлікти є конструктами, які закодовані в текстових питаннях, що

пред'являються (Lienert, 1967). Актуальні здібності є гіпотетичними конструктами. Вони означають, що поведінка складається не лише з сукупності окремих вчинків, а й підпорядковується визнаним закономірностям, які керують ними. Кожному конструкту відповідають текстові вирази. Наступні описи шкал наводяться за Peseschkian (1977).

Перша частина WIPPF 2.0 спрямована на оцінку актуальних здібностей і структурована відповідно до суб'єктивної значущості:

1. вторинні здібності – пов'язані з власними діями, очікуваннями інших та значенням ідеалів ;
2. первинні здібності – пов'язані із ставленням до себе , до інших і до ідеалу віра в себе

Якщо ставлення до себе (e) наближено до показників внутрішнього ідеалу (i), це є показником норми. Якщо показники (w), що визначає очікування інших стосовно своїх здібностей є вищими, ніж показники ставлення до себе (i), це може вказувати на дефіцит самоповаги, бажання заповнити внутрішній простір чимось іншим. Таке співвідношення може зустрічатись у пацієнтів з депресією. Отже, суттєва різниця між показниками може бути ознакою різних порушень в системі самооцінки та ставлень особистості.

Друга частина WIPPF 2.0 спрямована на оцінку конфліктних реакцій, які можуть проявлятись у чотирьох сферах моделі балансу за Peseschkian: тіло, діяльність, контакти, уява.

Третя частина спрямована на оцінку суб'єктивно сприйнятих параметрів моделі ставлень, що надає можливість оцінити джерела конфліктів, які можуть лежати в ядрі базових концепцій особистості та допомагають зрозуміти психодинаміку конфліктів.

Обробка здійснюється за кожною якістю окремо шляхом сумування отриманих балів на питання, що належать до кожної шкали. Для інтерпретації результатів оцінюється вираженість характерологічних та особистісних якостей (12 - максимальна, 3 - мінімальна).

Скринінг пережитого досвіду під час війни – методика, розроблена А.Широкою на основі Childhood War Trauma Questionnaire, 1998. Методика складається з 14-ти питань, з них 12 є питаннями з відповідями “Так/ Ні”, останні 2 – питання відкритого типу (у нашій гугл-формі були необов’язковими). Питання в опитувальнику стосуються безпосередньо досвіду переживання війни, націлені на збір інформації про переживання травматичних подій, які включають в себе дані про вимушений переїзд, те, чи перебував респондент під обстрілами, чи був скалічений сам чи хтось з близьких, яких втрат зазнав та що з пережитого було найважчим (Додаток А.5).

Авторські питання за балансною моделлю Пезешкіана. Питання були сформульовані з метою провести порівняльний аналіз того, чи відрізняється структура балансу та розподіл енергії та часу між чотирма основним сферами життя до війни та на момент проходження (Додаток А.5).

Для цього учасникам було запропоновано оцінити наскільки у відсотках в даний час реалізовані обрані сфери до війни і на даний час (для цього було запропоновано взяти середнє значення цього тижня). До сфери **тіла** віднести усе, що стосується фізичного здоров’я та зовнішності. До **діяльності** - усе, що пов’язане з роботою, навчанням, досягненнями та професійним розвитком. До сфери **контактів** віднести усе, що пов’язане з комунікацією, стосунками з рідними і друзями. До **фантазій** - усе, що стосується особистісного і духовного розвитку.

Отримані результати за методиками були проаналізовані в декілька етапів.

1. Аналіз метафоричних образів війни

На цьому етапі було проведено контент-аналіз, який відбувався на основі якісних та кількісних показників. Метафоричні образи, отримані за допомогою питань з метафоричної терапії Копа, були проаналізовані за кількома критеріями. Першим критерієм став ступінь конкретності - абстрактності образів. Далі метафори респондентів були поділені на групи за локалізацією метафоричного образу. Наступним показником став ступінь активності образу.

За допомогою методики Копа ми отримали інформацію про те, які емоції та почуття викликає образ. За допомогою контент-аналізу нами було виділено емоції та почуття, що зустрічались найчастіше та розподілено на групи. Останнім критерієм на цьому етапі стала можливість трансформації образу.

На цьому етапі було також проаналізовано асоціації до слова війна. У ході аналізу було виділено різні типи асоціацій та порівняно між собою групи з різними асоціаціями.

Нами також було проаналізовано отримані дані за методом семантичного диференціалу Осгуда. Для цього ми використали факторний аналіз та аналіз розташування оцінюваних характеристик поняття “війна” у семантичному просторі. Ми також порівняли групи чоловіків та жінок, тих, хто проживає за кордоном та в Україні за непараметричним критерієм Манна-Уїтні.

2. Аналіз життєвого балансу та його змін під час війни

На цьому етапі нами проаналізовано результати, порівняно показники за різними сферами життя, що входять до структури балансу до та під час війни. Отримані результати у групах порівняно за допомогою непараметричного критерієм Манна-Уїтні.

3. Аналіз результатів скринінгу переживань війни А. Широкої

На цьому етапі ми проаналізували отриману інформацію щодо досвіду переживань війни кожного з респондентів. Опитувальник допоміг розділити усіх учасників на кілька груп відповідно до обставин та подій, які вони переживали.

4. Аналіз взаємозв'язку образів війни, пережитого досвіду та змін у структурі життєвого балансу

На завершальному етапі було проаналізовано взаємозв'язки між впливом війни за методикою Скринінг переживань війни та метафоричними образами війни. Також проаналізовано взаємозв'язок між аспектами метафоричних образів та змінами у життєвому балансі. Статистичний аналіз здійснено за допомогою непараметричного методу кореляції Спірмена.

2.3 Група досліджуваних

Дослідження проводилось у період з лютого по квітень 2023 року. Дослідження проводилось в онлайн форматі: за допомогою гугл-форм та онлайн-інтерв'ю.

Респонденти надали інформаційну згоду на участь в дослідженні, були проінформовані про конфіденційність та анонімність результатів. У дослідженні взяло участь 100 людей. З них 60 жінок та 40 чоловіків віком від 18 до 35 років (Mean = 21, 9; SD= 4,2) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1. Характеристика групи досліджуваних

Група	N	Стать		Вік	
		Жінки (%)	Чоловіки (%)	Діапазон	Сер.зн. (ст.відх.)
Студенти	100	60 (60%)	40 (40%)	18-35	21,9 (4,2)

Вибірка також була перевірена на нормальність розподілу за критеріями Колмогорова-Смірнова та Шапіро-Вілк. Значення p за обома тестами ($p < 0,05$) (Рис. 2.1). На це могло вплинути те, що студентський вік більше коливається між 18 та 24 роками.

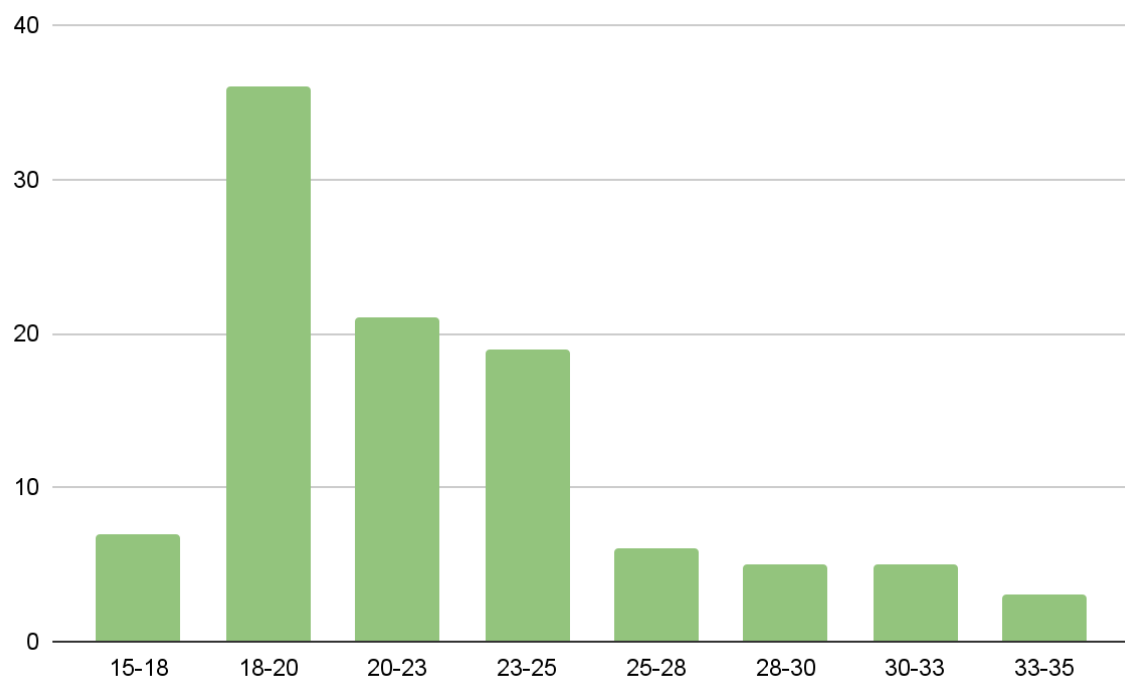

Рис. 2.1. Розподіл респондентів за віком

На момент проходження дослідження 54 учасники перебували в Україні, 46 учасників – за кордоном. Для нашого дослідження важливо врахувати який досвід міграції або еміграції мали учасники внаслідок війни. Встановлено, що 69 учасників мали досвід вимушеного переїзду, з яких 21 учасник переїхав до іншого міста/ області України, 48 осіб – за кордон. 31 респондент не мав досвіду вимушеного переїзду через війну та залишився в своєму місті (Рис. 2.2).

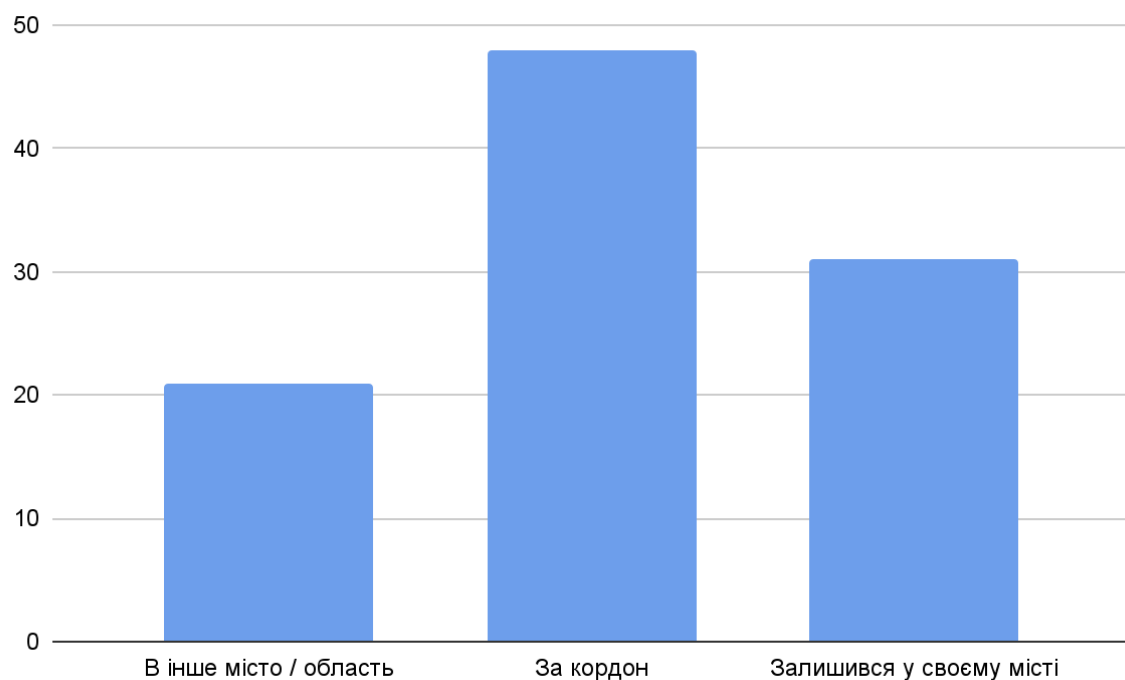

Рис. 2.2. Досвід вимушеного переїзду через війну

Для аналізу образів війни важливо врахувати досвід респондентів, який вони переживали з початком війни. Саме події, які переживали учасники за цей час можуть виступати тими чинниками, які впливають на психічне здоров'я. Через війну були вимушені залишити місце роботи 37% респондентів. Розлучитись з близькими родичами були вимушені 73% респондентів. Близькі родичі 58% опитуваних пережили на собі наслідки війни. Досвід каліцтва близьких родичів мають 23% учасників. У 21% респондентів помер хтось з близьких внаслідок війни. На власні очі бачили, як когось катували, піддавали тортурам, ранили або вбивали 5% учасників. Серйозно поранених чи мертвих людей бачили 16% респондентів. Зазнавали обстрілів 50% учасників, впливу ракетного удару, бомбардування переживав 71% опитуваних. Особисто були жертвою насильництва 2%, переживали нестачу їжі, питної води, сну, інших базових речей, необхідність тривалий час перебувати в укритті – 43%.

Серед інших травматичних подій та найбільш болісного серед пережитого студенти вказали:

- неможливість повернутись додому;
- відсутність можливості живого спілкування з близькими;
- розставання, розлучення через переїзд;
- зниження фінансового добробуту, відсутність фінансової стабільності;
- неможливість планувати життя;
- мародерство;
- проблеми з адаптацією в іншій країні;
- самотність;
- постійна тривожність;
- нестабільний емоційний стан;
- безсоння;
- депресивні стани;
- апатичність;
- панічні атаки;
- розлади харчової поведінки;
- передозування алкоголем та наркотичними речовинами;
- смерть домашніх тварин

Я втратив сон, можу спати 3-4 години на день і нічого не можу з цим зробити. Стало тяжко на душі після того, як через 9 місяців щоденних обстрілів відійшла лінія фронту і стало тихо. Вибухи і сирени стали частиною мого побуту і життя, мені зараз тривожно слухати тишу, бо за ті 9 місяців обстрілів більш спокійно було тоді, коли я чув обстріли, коли я розумів, де вони і наскільки далеко від мене, а тиша давала зрозуміти, що обстріли ось-ось будуть.

Батька моєї найкращої подруги розстріляли, не було з нею зв'язку днями

Рис. 2.3. Травматичний досвід респондентів

У ході дослідження також здійснено суб'єктивну оцінку досліджуваними змін у розподілі енергії між чотирма сферами балансної моделі (тіло, діяльність, контакти та фантазії/ майбутнє) до війни та на момент проведення.

2.4 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

У процесі аналізу ми виконали обробку даних за допомогою якісних та кількісних методів. Статистичні дані проаналізовано за допомогою програмного забезпечення SPSS 29.0.1.

Для перевірки *першої гіпотези* про вираження травматичного досвіду людей через війну в Україні через метафоричні образи, проведено аналіз метафоричних образів 100 респондентів за допомогою контент-аналізу, який відбувався на основі якісних та кількісних показників.

Для перевірки *другої* про відмінності в образах за критерієм конкретності - абстрактності в образах у осіб з різним досвідом переживання подій війни

проведено порівняльний аналіз для за непараметричним критерієм Манна-Уїтні.

Для перевірки *третьої гіпотези* про відмінності в образах за критерієм конкретності - абстрактності в образах у чоловіків та жінок нами проведено порівняльний аналіз за непараметричним критерієм Манна-Уїтні.

Для перевірки *четвертої гіпотези* використано кореляційний аналіз за критерієм Спірмена.

Висновки до другого розділу

У цьому розділі ми навели етапи дослідження. Для збору даних ми використали гугл-форми. Нами була описана група респондентів, яку склали 60% жінок та 40% чоловіків віком від 18 до 35 років. На момент проходження дослідження 54 учасники перебували в Україні, 46 учасники – за кордоном, Серед яких 69 учасників мали досвід вимушеного переїзду, з яких 21 учасник переїхав до іншого міста/ області України, 48 осіб – за кордон, 31 респондент не мав досвіду вимушеного переїзду через війну та залишився в своєму місті. Вимушені були залишити місце роботи 37% респондентів, 73% мають досвід розлуки з близькими родичами. Переживали нестачу їжі, питної води, сну, інших базових речей, необхідність тривалий час перебувати в укритті – 43%.

Описали методи дослідження та методики, які ми використовували для дослідження. У ході дослідження використано адаптовані та модифіковані методики. Описані шкали методик та відкриті питання, за допомогою яких було отримано та проаналізовано дані. Текстові відповіді закодовано за виділеними за допомогою контент-аналізу критеріями.

Для обробки статистичних даних було використано програму SPSS 29.0.1. Відкриті питання переведено у числові дані. Текстовий матеріал був оброблений за допомогою контент-аналізу та статистичної обробки. Числові дані були оброблені в Excel. Отримані показники оброблено в програмі SPSS 29.0.1. Спираючись на висунуті гіпотези, вибірку було перевірено на

нормальність розподілу. Таким чином, дані проаналізовано за допомогою непараметричних методів. Для перевірки порівняльних гіпотез використано критерій Манна-Уїтні. Для перевірки кореляційних гіпотез використано непараметричний метод кореляції Спірмена.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ДИСКУСІЯ

3.1 Аналіз результатів дослідження метафоричних образів війни

У першій гіпотезі дослідження висловлено припущення про те, що травматичний досвід війни людей буде відображатися у метафоричних образах, серед яких переважатимуть імагінативні образи, пов'язані з конкретним індивідуальним досвідом війни, втратами та смертю. З метою підтвердження або спростування цих гіпотез, здійснено кількісний та якісний аналіз результатів за авторською анкетною розкриття метафоричних образів війни на основі методики Р. Коппа. На метафору до поняття “війна” отримано більше, ніж 100 образів, деякі респонденти наводили одразу декілька слів.

У результаті застосування методів первинної обробки даних, а саме частотного аналізу, з'ясовано, які з образів війни повторювалися найчастіше: зруйновані будинки (N=11), образи сірого кольору: сіре небо, сіре місто та ін. (N=8), кров (N=6), вибух (N=6), смерть та мертві люди (N=5), ніч (N=5), ракета, снаряд (N=5), темрява (N=4), тиша (N=4), страх (N=4), Харків (N=4), страшний ранок (N=3).

У ході якісного тематичного аналізу змісту образи війни досліджуваних згруповано у 8 груп за спільною тематикою. Описані групи наводяться у порядку зменшення кількості образів, що належать до цієї категорії. Деякі образи могли відноситись до декількох груп одночасно.

До *першої групи (N=23)* ми віднесли **деструктивні образи** або **образи руйнувань**: зруйнований Харків, зруйновані будинки, ракета, снаряд, вибух, обстріл, підірваний міст, бої, кров, розруха, вогонь, порожня темна вулиця, пуста покинута квартира, *зруйноване суспільство*, руїни міста після ядерного бомбардування, вбивство, ненависть, *людське серце наполовину чорне, мертве*.

До *другої групи* ($N=16$) увійшли образи, пов'язані з **каліцтвом, людськими втратами та смертю**: смерть, мертві люди, каліцтво, загибла дівчинка у Вінниці, загибель солдата на фронті, поранені солдати, фото вбитої дитини, вбивство, одяг солдата, що помер в бою, голова Путіна та смерть ворогів, розчавлена людина.

До *третьої групи* увійшли **образи, пов'язані з дітьми** ($N=7$): загибла дівчинка у Вінниці, фото вбитої дитини, засмучена дівчинка, загиблі діти, залишена іграшка дитини, дитина без мрій, розкидані дитячі іграшки.

До *четвертої групи* ($N=8$) увійшли образи **локацій та місць проживання**: Харків, Маріуполь, театр в Маріуполі, Буча, Ізюм, звільнення Бучі, сірі міста, село, куди в'їжджають російські танки.

До *п'ятої* категорії ($N=13$) можна віднести образи, **пов'язані з військовими**: військові, загибель солдата на фронті, танки, поранені солдати, окопи, машина з військовими, одяг солдата, що помер в бою, солдат на передовій, що захищає свої землі, **транспорт, на якому везуть військових вслід за похоронною процесією побратима**.

До *шостої* категорії ми віднесли **жіночі образи** ($N=6$) загибла дівчинка у Вінниці, монумент Батьківщина-мати в жовто-синіх кольорах, мати похилого віку, яка плаче, засмучена дівчинка, мама, що плаче.

До *сьомої* категорії було віднесено **емоційні стани та почуття**: ($N=10$) порожнеча, спустошення, шок, страх, люди в шоці та паніці, жах, всепоглинаючий біль, ненависть, сльози, спустошена людина без сенсу життя.

Восьму категорію сформували образи, які важко віднести до певної категорії ($N=17$). Ці образи найбільше пов'язані з індивідуальним досвідом переживання війни: новини, масові затори через евакуацію, важкі кайдани, метро, моє життя, всепоглинаючий біль, чорний дим, темна хмара, зелене скупчення, желейного характеру з багатьма нитками, з лютим і безжальним обличчям, серце, що кровить, одна жива людина з закривавленим мечем, чорна

мантія, що накрила Україну, трупний запах, **чорно-червона картина, достатньо велике, щоб охопити весь світ**, ранковий чай недопитий.

Усі образи були описані 2-ма кольорами: чорним та сірим.

Рис. 3.1. Аналіз змісту метафоричних образів війни

З метою подальшого кількісного аналізу метафоричних образів війни, здійснено кодування відповідей респондентів за за *п'ятьма параметрами*: рівень конкретності/абстрактності образу, рівень конкретності локалізації образу, рівень активності образу; емоції та почуття, можливість трансформації образу. У нашому дослідженні, метафоричний образ війни розуміється як уявлення людей про війну, відображення змісту та переживання травматичного досвіду. Визначені ознаки дозволяють зробити ці уявлення комплексними, визначити здатність до метафоризації, емоції та почуття, пов'язані з війною, специфічність цих переживань та віру і готовність до позитивної трансформації досвіду війни.

Перший параметр - **Рівень конкретності/абстрактності образу** визначено на основі відповіді на запитання (*“Коли Ви говорите/думаєте про*

війну, який образ або картинка приходить Вам в голову?” та “Опишіть, будь ласка, цей образ детально. Як виглядає? (Форма, розмір, вага, колір, матеріал тощо).”)

Кодування за цим параметром передбачало віднесення образу до однієї з чотирьох категорій: (Рис. 3.2.):

1. Конкретні індивідуальні образи (“пуста квартира в Харкові”, “евакуація”, “звільнення Бучі” та ін.);
2. Конкретні колективні образи (поле, зруйновані будинки, окопи);
3. Абстрактні образи (темрява, пустота, розруха);
4. Символічні образи (“монумент Батьківщини-матері”, “серце, що кровить”, чорна мантія, яка накрила Україну” та ін).

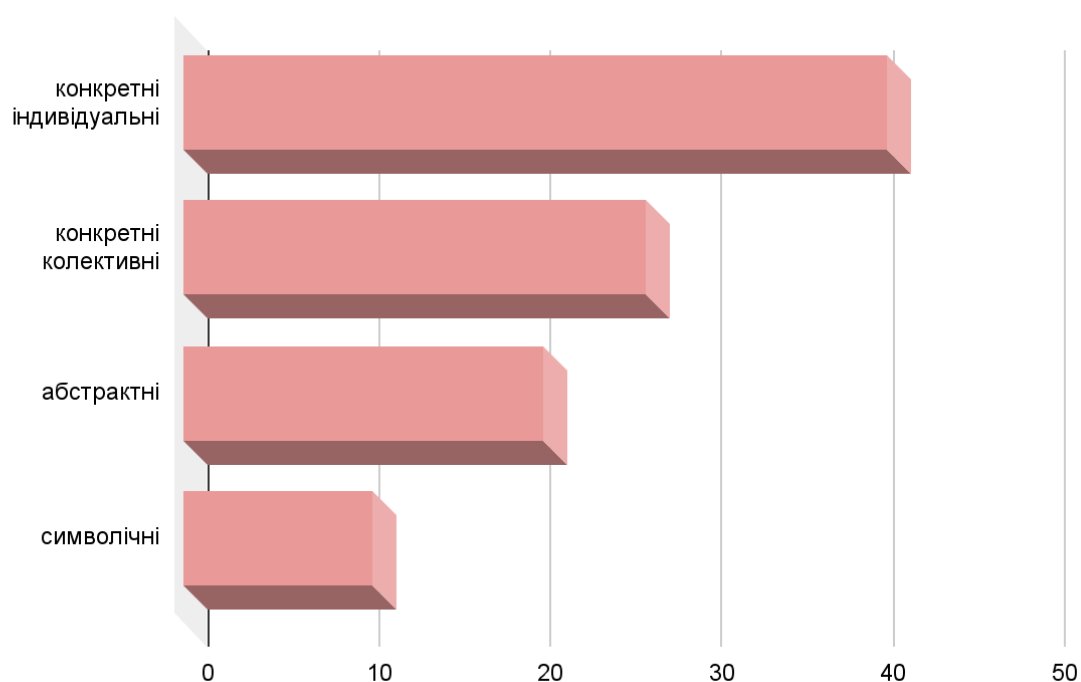

Рис. 3.2. Образи війни за критерієм абстрактності - конкретності

Метафоричні образи війни за рівнем абстрактності у респондентів найчастіше виражені конкретними індивідуальними образами – 41%, конкретними колективними – 27%, абстрактними образами – у 21% випадків і лише 11% з них виражені символічними образами. Як бачимо, дуже маленька

кількість людей зараз може уявляти і переживати досвід війни символічно. Натомість, переважна більшість має чіткі і конкретні уявлення про воєнні події, вибухи, обстріли, смерті, каліцтва, зруйновані будинки та загиблих. Війна в Україні охоплює усі регіони та впливає на цивільне населення. Саме тому, для людей війна – реальність, яку важко уявити символічно. Тобто, конкретні індивідуальні образи є образами пам'яті про побачені та пережиті події і, відповідно, відображають безпосередній досвід зіткнення з війною.

З метою аналізу з'ясування відмінностей у рівні конкретності - абстрактності образів у чоловіків та жінок, здійснено частотний аналіз. Виявлено, що у жінок найчастіше зустрічаються конкретні індивідуальні образи (40%), на другому місці за частотою абстрактні образи (28,3%). На третьому місці – конкретні колективні образи (20%), найрідше зустрічаються символічні образи (11,7%). У чоловіків також найбільше конкретних образів – 42,5%. Колективні конкретні образи уявлення про війну мають 37,5% чоловіків. Абстрактні (10%) та конкретні індивідуальні образи (10%) зустрічаються серед чоловіків найменше (Рис.3.3). Таким чином, у жінок і у чоловіків найбільше конкретних індивідуальних образів війни. Трохи рідше зустрічаються конкретні колективні образи, проте у чоловіків конкретних та загальних образів більше, ніж у жінок. Найменше серед уявлень респондентів про війну зустрічаються абстрактні та символічні образи. У жінок абстрактні та символічні образи зустрічаються частіше, ніж у чоловіків. Чоловіки переживають війну більш конкретно, у той час як жінки можуть сприймати війну більш абстрактно та трохи більш метафорично. Така відмінність може бути пов'язана з тим, що чоловіки відповідають за родину та жінок в сім'ї, тому для них війна пов'язана з конкретними діями для захисту своїх земель та сімей. Жінки частіше відповідають за побут, виховання дітей, вони можуть психологічно глибше переживати досвід війни через те, що фізично захищені чоловіками і можуть більше думати про майбутнє, обдумувати та відчувати пережите.

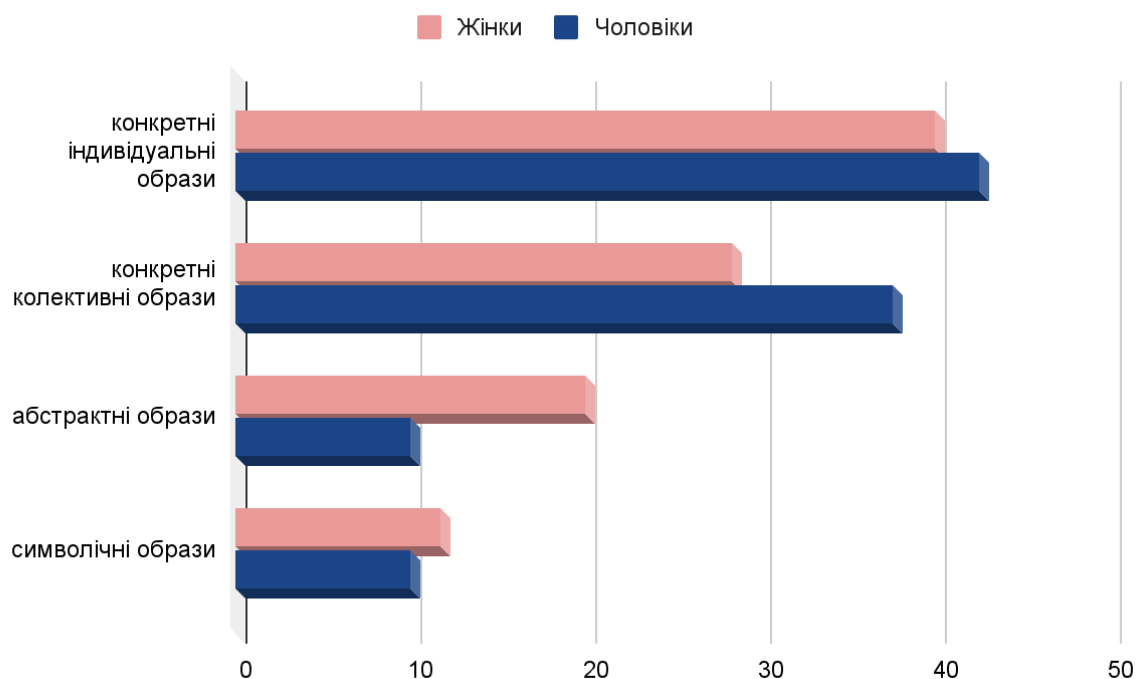

Рис. 3.3. Порівняння образів війни серед чоловіків та жінок

З метою аналізу відмінностей у рівні конкретності - абстрактності образів у тих, хто мав досвід вимушеного переїзду і тих, хто залишився в своєму місті, здійснено частотний аналіз. Встановлено, у тих, хто не мав досвіду переїзду частіше зустрічаються конкретні індивідуальні образи – 45,2% у порівнянні з тими, хто переїхав – 39,1% (Рис. 3.4). Незначно частіше в людей, що переїхали зустрічаються конкретні колективні – 27,5%, у тих, хто залишився – 25,8%. Більше абстрактних образів спостерігається у тих, хто переїхав – 21,7%, у тих, хто залишився – 19,4%. Символічних образів більше серед тих, хто переїхав – 11,5%. Така різниця вказує на те, що люди, що залишились у своїх містах переживають війну більш конкретно та узагальнено та менш абстрактно та символічно у порівнянні з тими, хто мав досвід переїзду. Це може бути пов'язано з тим, що ті хто переїхав, зазвичай мають небезпечну ситуацію у своєму рідному місті, переїзд до іншого міста, якщо людина виїхала майже одразу після початку війни може захищати людину від інтенсивних конкретних переживань. Переїхавши до іншого міста, країни люди також можуть думати

про своє місто в контексті війни. Оскільки фізично вони перебувають в іншому місці, вони можуть переживати цей досвід уявно.

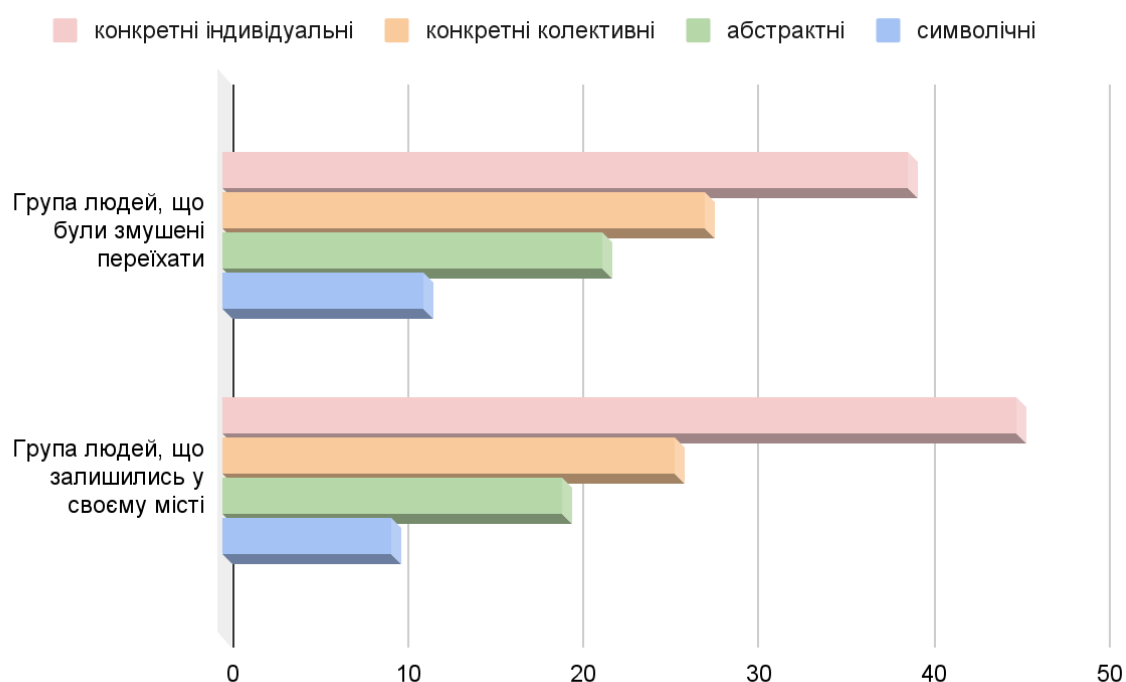

Рис 3.4. Порівняння образів війни у тих, хто вимушений був переїхати і тих, хто залишився у своєму місті

Другий параметр - **Локація образу** визначено на основі відповіді на запитання “Де знаходиться цей образ? Що навколо?”.

Кодування за цим параметром передбачало віднесення образу до однієї з чотирьох категорій:

1. Конкретні реальні локації (“Харків”, “Буча”, “п’ятиповерховий будинок”);
2. Узагальнені локації (пейзажі);
3. Абстрактні (“місто без жителів”, “на чорній землі”, “в пам’яті”, “в серцях людей”, “всередині мене”);
4. Глобальні (“ніде”, “всюди”, “назовні”, “всередині”)

Серед респондентів найчастіше зустрічаються конкретні реальні локації (51%), узагальнені зустрічаються у 25% відповідей. На третьому місці за

частотою – абстрактні (16%), глобальні зустрічаються у відповідях 8% респондентів.

Третій параметр – **Активність образу** визначено на основі відповіді на запитання “*Що робить образ, як поводить ся?*”.

Кодування за цим параметром передбачало віднесення образу до однієї з чотирьох категорій:

За активністю образи було розділено на 4 групи:

1. Активні деструктивно-загрозливі;
2. Активні нейтральні;
3. Асертивні (захищаючі);
4. Пасивні (позиція жертви)

Переважає більшість образів за активністю займали пасивну позицію – 50%, активну деструктивно-загрозливу позицію – 21%, активну нейтральну – 18% та асертивну – 11%. У чоловіків та жінок приблизно однаковий розподіл образів за цим критерієм. Немає істотних відмінностей і в образах тих, хто лишився й тих, хто мав досвід вимушеного переїзду.

Четвертий параметр – **Емоції та почуття, що викликає образ** (Рис.3.5), визначено на основі відповіді на запитання “*Які емоції/ почуття викликає цей образ?*”.

Відповіді були згруповані та закодовані за ознакою схожості та розподілені наступним чином:

1. Почуття страху (страх, жах, тривога);
2. Почуття втрати та жалю (сум, біль, жаль, співчуття);
3. Почуття безпорадності (апатичність, безпорадність);
4. Почуття злості (гнів, ненависть, злість);
5. Почуття поваги та гордості

Образи студентів найбільше викликають в них самих почуття втрати та жалю – 45%, трохи менше – почуття страху. Почуття поваги та гордості

відчувають 11% респондентів. Найменше учасники відчувають безпорадність – 8% та злість – 5%.

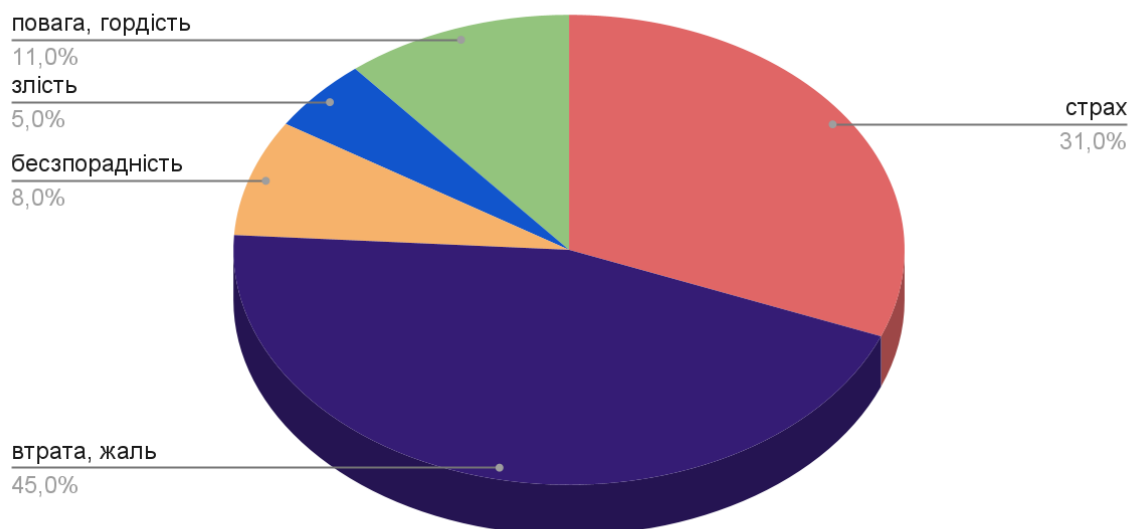

Рис. 3.5. Образи війни за критерієм емоції/ почуття

З метою виявлення відмінностей за критерієм емоції/ почуття між підгрупою чоловіків та підгрупою жінок, здійснено частотний аналіз (Рис.3.6). Встановлено, серед жінок найчастіше зустрічаються почуття втрати та жалю – 40% та страху – 38,4%, значно рідше можна зіткнутись з почуттями безпорадності – 8,3% та поваги й гордості - 8,3%, найрідше жінки відчувають злість – 5%. Чоловіки, так само, як і жінки, найбільше відчувають втрату та жаль – 52,5%. Значно менше відчувають страх – 20%. Частіше за жінок відчувають повагу й гордість – 15%. Найменше відчувають безпорадність – 7,5% та злість 5%.

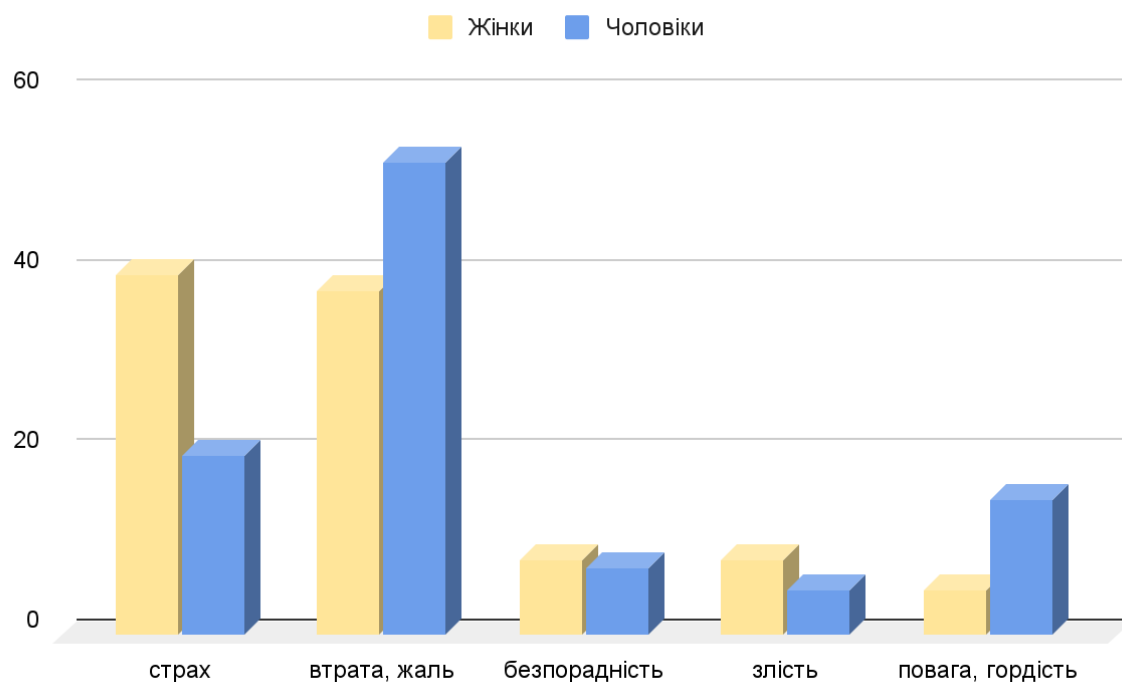

Рис. 3.6. Відмінності образів війни за критерієм емоції/ почуття у чоловіків та жінок

П'ятий параметр – **Можливість трансформації образу**. Визначено на основі відповіді на запитання *“Уявіть, що у Вас є чарівна паличка і Ви можете будь що змінити у цьому образі. Щоб Ви змінили?”*

Отримані відповіді були проаналізовані і закодовані наступним чином:

1. Відсутність можливості трансформації (“не знаю”, “нічого б не змінював”);
2. Примітивна трансформація – анулювання, заперечення (“зупинив би цей удар”, “я би там не була” та ін.);
3. Реалістична трансформація – за допомогою дій (“ввімкнула світло”, “додала друзів”);
4. Повна трансформація, оновлення (“перебудував би”, “перетворила би на...”)

Спираючись на отримані дані, зазначимо, що 39% респондентів заперечують актуальну ситуацію, хочуть повернути минуле та зашкодити

наслідкам війни, які зображені в їхніх образах. 30% допускають можливість повної трансформації та наводять дії, які можуть повністю змінити ситуацію. 24% учасників допускають можливість реалістичної, проте часткової і поступової трансформації та уявляють. Лише 7% учасників не уявляють як можна було б змінити свої переживання, що закладені в образ війни або не хочуть змін (Рис. 3.7).

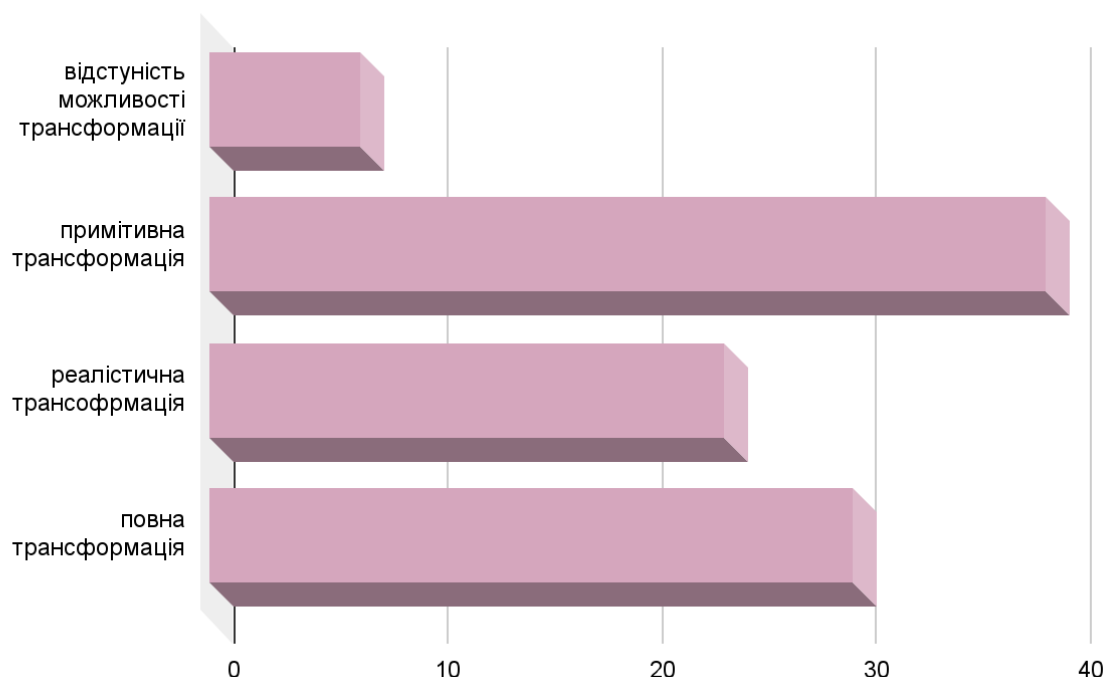

Рис. 3.7. Образи війни за можливістю трансформації

З метою аналізу відмінностей в образах чоловіків та жінок за параметром “Можливість трансформації образу”, здійснено частотний аналіз. З’ясовано, що серед чоловіків більша кількість учасників схильна заперечувати можливість трансформації у теперішньому (40%), серед жінок також більшість таких відповідей (38,3%). Проте серед жінок 31,6%, серед чоловіків – 27,5% готові до повної трансформації образів, 25% жінок та 22,5% чоловіків готові до трансформації за допомогою часткових змін. І лише 10% чоловіків зазначають,

що не знають як змінити образ або не хочуть. У той час як серед жінок таких відповідей лише 5%.

З метою порівняння образів у тих, хто залишився у своєму місті, ВПО та тих, хто переїхав за кордон здійснено частотний аналіз (Таблиця 3.1)

Таблиця 3.1. Порівняння образів війни за можливістю трансформації серед тих, хто залишився, переїхав до іншого міста та за кордон

	Ті, що залишились у своєму місті	Ті, що переїхали до іншого міста/області України	Ті, що переїхали за кордон
не уявляють, не допускають трансформації	3,2%	14,3%	6,2%
заперечують ситуацію, хочуть повернути минуле	35,4%	57,2%	33,3%
готові до трансформації за допомогою часткових змін	22,5%	9,5%	31,3%
уявляють повну трансформацію	38,7%	19%	29,2%

Виявлено, що найбільшу здатність повністю трансформувати образи війни готові ті, що залишились у своєму місті (38,7%), трохи менше – ті, що виїхали за кордон (29,2%), найменше – ті, що переїхали до іншого міста/області України (19%). Найбільше з тих, хто переїхав до іншого міста схильні заперечувати ситуацію та виявляють бажання повернути минуле – 57,2%. До трансформації за допомогою часткових змін найбільше готові ті, що перебувають за кордоном – 31,3%.

Такий розподіл можна пояснити тим, що людям, які переїхали до іншого міста важко адаптуватись до іншого міста, перебуваючи в Україні, вони залишаються прив'язані до свого міста. Саме тому, вони найменше уявляють можливість позитивних змін в своїх уявленнях про війну та найбільше схильні заперечувати ситуацію і мають бажання повернутись до життя до війни. Ті, що закордоном вимушені адаптуватись до змін (нова культура, мова та ін.), проте у той же час постійно думають про Україну та своє життя там, мають багато сумнівів та невизначеності. Саме тому, вони найбільше готові до часткових змін, адже зараз їхнє життя також є поділеним на життя за кордоном та життя в Україні. Найбільше до повної трансформації готові ті, що залишились у своєму місті. Це можна пояснити тим, що ця група не мала досвіду переїздів, що супроводжувались процесами адаптації та інтеграції. Ці люди у більшості випадків мають роботу і більш високий рівень стабільності у порівнянні з іншими двома групами. Саме тому, вони краще розуміють свої можливості та обмеження та роблять усе можливе, щоб покращити ситуацію.

Таким чином, з метою дослідження імагінативного компоненту метафоричних образів війни проведено аналіз за питаннями з метафоричної терапії Копа. Метафоричний образ у нашому дослідженні відображає внутрішнє уявлення респондентів про війну, внутрішні переживання, пов'язані з образом та здатність до символічної обробки цих переживань. На першому етапі використано контент-аналіз та кодування відповідей респондентів. За допомогою контент-аналізу усі відповіді були розподілені за параметрами до кожного з питань метафоричної терапії Копа. Виділені параметри дозволили проаналізувати образи війни за такими аспектами: *Рівень конкретності - абстрактності, Локація, Активність, Емоції/ почуття та Можливість трансформації образу*. З метою порівняння образів за визначеними параметрами, здійснено частотний аналіз та порівняльний аналіз за непараметричним критерієм Манна-Уїтні, проте статистично значущих результатів виявлено не було.

З метою аналізу асоціативного компоненту образу війни описано та проаналізовано асоціації, отримані у ході дослідження. Загалом було отримано 472 асоціації. У результаті застосування методів первинної обробки даних, а саме частотного аналізу, з'ясовано, які з образів війни повторювалися найчастіше: *смерть* (N=30), *страх* (N=26), *біль* (N=13), *втрата* (N=10), *кров* (N=9), *паніка* (N=4), *розлука* (N=4), *жах* (N=3), *жорстокість* (N=3).

З метою подальшого кількісного аналізу асоціативного компоненту образів війни, здійснено кодування відповідей респондентів та розподілено на *шість категорій*:

1. Емоції і відчуття;
2. Місця, локації;
3. Зброя, предмети, пов'язані з війною;
4. Події;
5. Люди;
6. Втрати, поранення

Визначені ознаки дозволяють проаналізувати асоціативний компонент образу війни, пов'язаний з емоційним сприйняттям і ставленням респондентів до поняття війни на основі запитання *“Які асоціації у Вас виникають до слова “війна”? Наведіть декілька (можна ланцюжком)”*.

У результаті частотного аналізу встановлено, найбільше асоціацій пов'язано з негативними емоціями та відчуттями (страх, біль, жах та ін.) – 45%. Рідше зустрічаються асоціації, що говорять про втрати та поранення – 24%. На третьому місці знаходяться емоції, пов'язані з подіями (розлука, бій) – 13%. Найменше асоціацій, пов'язаних з місцем та локацією – 5%. Рідко зустрічаються асоціації пов'язані з зброєю та людьми.

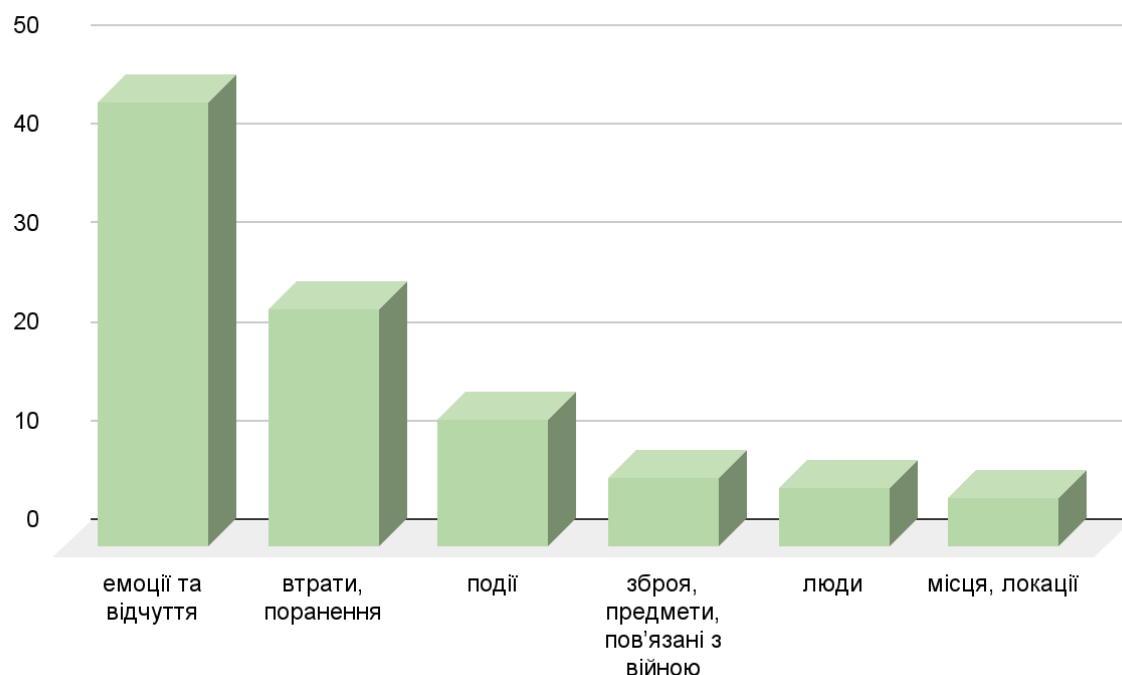

Рис. 3.8. Асоціації до слова війна

З метою порівняння асоціативного компоненту образу у жінок та чоловіків здійснено частотний аналіз (Рис.3.9). Виявлено, жінки найчастіше асоціюють досвід війни з негативними емоціями та відчуттями – 56,7%, з втратами – 21,7%. Значно рідше жінки асоціюють війну з зброєю, предметами війни – 6,6% та подіями – 6,6%. Рідко – з місцями і локаціями (5%). Найменше – з людьми (3,4%). Чоловіки також найбільше пов'язують війну з негативними емоціями – 27,5%. Більше, ніж жінки чоловіки асоціюють війну з втратами – 27,5%. Рідше – з подіями (22,5%). Значно рідше – з зброєю (7,5%) та людьми (10%). Найрідше – з локаціями (5%). Отже, жінки схильні переживати досвід війни більш емоційно. Проте чоловіки більше, ніж жінки асоціюють травматичний досвід з втратами та ушкодженнями.

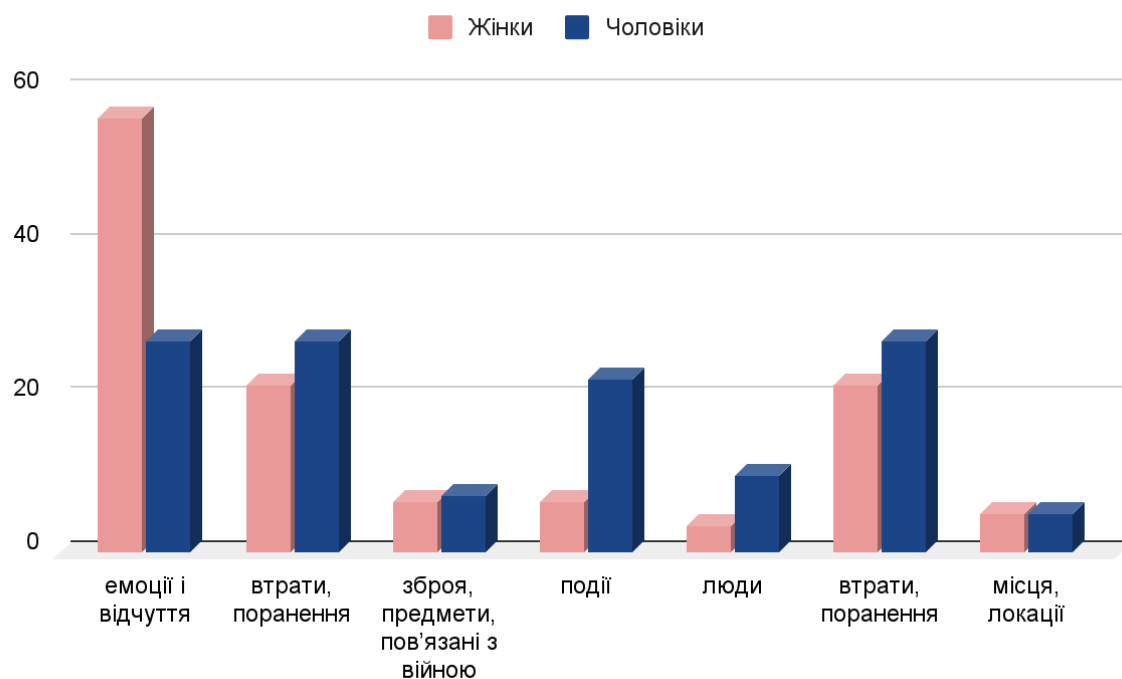

Рис. 3.9. Асоціації до слова війна у жінок та чоловіків

Для дослідження емоційного компоненту асоціацій проаналізовано відповіді на запитання *“Якщо б війну можна було описати одним почуттям, яке це було б почуття?”* (Рис. 3.10). На основі відповідей респондентів, виділено 5 категорій:

1. Почуття страху (страх, жах, тривога);
2. Почуття втрати та жалю (сум, біль, жаль, співчуття);
3. Почуття безпорадності (апатичність, безпорадність);
4. Почуття злості (гнів, ненависть, злість);
5. Почуття поваги та гордості

За допомогою частотного аналізу встановлено, найчастіше респонденти описують війну почуттям страху - 39%. Часто зустрічається образ війни як почуття втрати і жалю - 26%. Почуття безпорадності асоціюється з війною у 19% учасників. Почуття злості викликає війна у 15% респондентів. І лише 5% асоціюють війну з почуттями поваги та гордості.

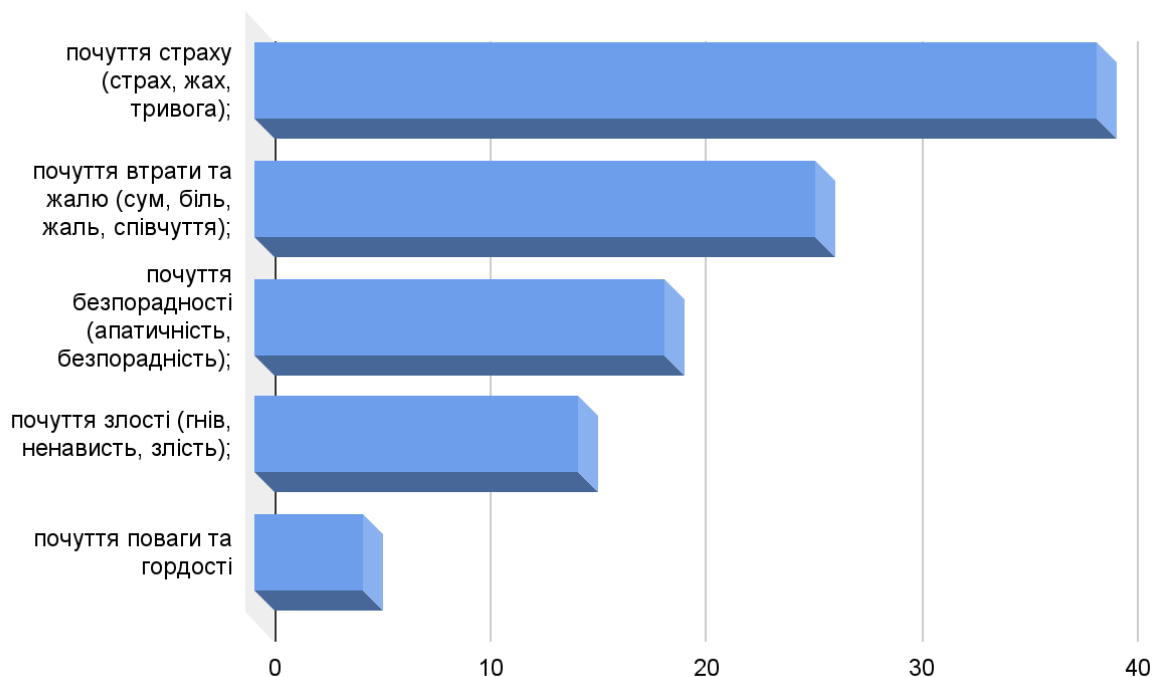

Рис. 3.10. Війна як почуття

Жінки найчастіше асоціюють війну з почуттям страху – 31,6% та з почуттям втрати та жалю – 31,6%. Почуття безпорадності асоціативно виникає до поняття війна у 21,6%. Лише 13,3% асоціюють війну з почуттям злості. Найменше жінки асоціюють війну з почуттям поваги та гордості – 8,3%. Чоловіки найчастіше пов’язують війну з почуттям страху – 50%. Рідше вони переживають війну як почуття втрати і жалю – 17,5% та злості 17,5%. Найменш часто чоловіки пов’язують війну з почуттям безпорадності. Та взагалі не пов’язують з почуттям поваги та гордості.

Асоціації мають індивідуальний характер, оскільки вони пов’язані з досвідом та інформацією, що зберігається в пам’яті людини. Саме тому, асоціації, виникаючи мимовільно, відображають несвідомі зв’язки в психіці людини. У структурі асоціативного поля слова війна найбільш репрезентованим є мікрополе реакцій, що характеризують психологічний та моральний стан людей, їхні емоції.

Таким чином, студенти найбільше пов'язують досвід війни з негативними емоціями та відчуттями. Такі переживання можуть бути пов'язані з тим, що досвід переживання війни є травматичним, здатний стресогенно впливати на звичну психічну реальність. Травматичний досвід війни у студентів супроводжується глибокими внутрішніми переживаннями. Жінки схильні переживати війну більш емоційно, у той час як чоловіки значно більше пов'язують війну з втратами. Така відмінність вказує на те, що чоловіки схильні сприймати війну більш реалістично, саме тому їхні емоції та почуття можуть заважати їм приймати важливі конкретні рішення та дії для покращення ситуації не лише для себе, а й для своїх близьких. Найменше респонденти асоціюють війну з почуттям поваги та гордості. Це вказує на те, що студенти зараз розуміють і уявляють війну страшною трагедією. Почуття поваги та гордості виникає лише в контексті віри в перемогу та в українську армію.

Останнім етапом нашого аналізу є *дослідження семантичного компоненту образу війни*. Емпіричне завдання нашого дослідження передбачало вивчення семантичного аспекту метафоричних образів війни. Для його вирішення проаналізовано дані, отримані за допомогою методики семантичного диференціалу.

На першому етапі аналізу даних використано частотний аналіз (Додаток Б.2). Визначено, що найбільш вираженими є значення за показником “неприємний” ($M = 2,75$) та “дискомфортний” ($M = 2,74$). Високі значення мають показники “жорстокий” ($M = 2,75$), “поганий” ($M = 2,69$), “важкий” ($M = -2,64$).

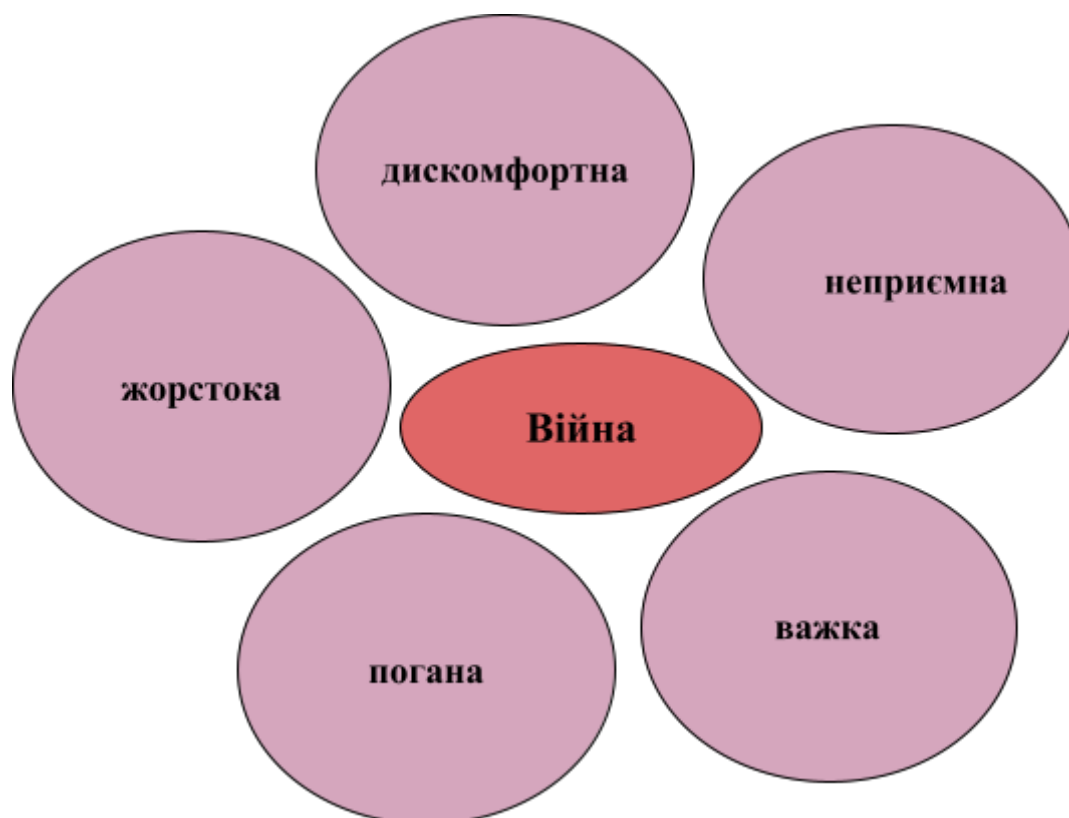

Рис. 3.11. Образ війни за методом семантичного диференціалу

На другому етапі аналізу даних проведено факторний аналіз за результатами усереднених матриць оцінок. В результаті факторно-аналітичної обробки даних, отриманих на вибірці студентів було виділено п'ять значущих чинників *Негативна оцінка*, *Емоційність*, *Активність*, *Слабкість* та *Рутинна* (Додаток В).

Зміст ознак, що входять до першого фактора (25,9% загальної дисперсії), дозволяє інтерпретувати його як *Негативна оцінка*. Максимальні бали за цим фактором отримав об'єкти “неприємний” та “дискомфортний”, мінімальний – “гучний”. Високі значення об'єктів “важкий” та “жорстокий”. Навантаження цього фактора характеризує негативне ставлення респондентів до війни. Важливо звернути уваги на прикметник “гучний” та його роль у визначенні цього фактора. Гучність війни також відноситься до негативної оцінки війни.

Другий фактор (10,3% дисперсії) визначено як *Емоційність*. Максимальний бал за даним фактором отримав об'єкт “емоційний”,

мінімальний бал об'єкта “хаотичний”, “недовіра” також утворює навантаження фактора. Зміст цього фактора характеризує ставлення до війни, засноване на емоційному сприйнятті, суб'єктивному ставленні та відчуттях. Доцільно наголосити на ролі “недовіри” у складі цього фактору. Тобто, недовіра до війни також визначає емоційне ставлення.

Третій фактор був визначений нам як традиційний осгудовський фактор *Активність* (9,7% дисперсії). Максимальні значення за ним належать об'єкту “активний” та “чоловічий”. Змістовне навантаження цього фактора вказує на чоловіче ставлення, що може проявлятися у рішучості та активності.

Четвертий фактор (пояснює 8,9% дисперсії) відповідає навантаженню осгудівського фактору *Слабкість*, до якого увійшли об'єкти “слабкий” та “маленький”. Зміст фактора вказує на сприйняття війни як слабкості.

Останній фактор – *Рутинна* (8,3% дисперсії). Цей фактор об'єднує об'єкти “повільний” та “буденний”. Тобто, навантаження цього фактора вказує на сприйняття війни як звичної, буденної.

Отримані фактори збережено як змінні, що розкривають семантичний аспект образів війни з метою подальшого аналізу.

Для статистичного порівняння груп чоловік та жінок дані були перевірені на нормальність розподілу за критеріями Колмогорова-Смірнова та Шапіро-Вілк. Значення p за обома тестами ($p < 0,05$). Тобто, розподіл не є нормальним. Тому для порівняння двох груп ми обрали непараметричний критерій Манна-Уїтні.

Таким чином, було визначено, що існують статистичні відмінності між групами чоловіків та жінок за критеріями (Додаток В): *комфортний - дискомфортний* ($p < 0.014$), *лагідний - жорстокий* ($p < 0.002$), *добрий - поганий* ($p < 0.005$), *раціональний - емоційний* ($p < 0.030$), *сильний - слабкий* ($p < 0.001$). Отже, порівняння між групами визначило, що для жінок війна є більш *жорстокою, гучною, емоційною, важкою, великою, незвичною та активною*. Жінки також висловлюють більше недовіри до слова війна. Така відмінність у

ставленні до поняття війна в цілому підтверджує отримані за методикою Копа та методом асоціацій дані про те, що жінки схильні більш емоційно та активно переживати війну, у той час як чоловіки схильні применшувати розмір, силу та емоційну значимість війни у їхньому сприйнятті.

Для порівняння відмінностей за місцем проживання використано частотний аналіз та непараметричний критерій Манна-Уїтні, за жодним з параметрів статистично значущих відмінностей виявлено не було ($p < 0,05$). За результати частотного аналізу для порівняння цих груп, виявлено, що для тих, хто в Україні війна відчувається більш *повільною* ($M = 1,74$), *гучною* ($M = 1,8$), *активною* ($M = -1,48$) та *чоловічою* ($M = 1,24$) (Додаток Б.2). Для тих, хто за кордоном війна є більш *хаотичною* ($M = 0,76$), *емоційною* ($M = 1,22$) та *незвичайною* ($M = -1,09$). Така відмінність може бути пояснена тим, що група студентів, що знаходяться в Україні відчують війну більш конкретно яскраво. Ті, що закордоном схильні сприймати війну більш емоційно та хаотично через те, що фізично не знаходяться на території бойових дій, саме тому часто уявляють і переживають війну символічно.

Таким чином, проаналізовано три аспекти метафоричного образу: імагінативний, асоціативний та семантичний. З метою виявлення відмінностей у групах використано частотний аналіз та непараметричний критерій Манна-Уїтні. На основі проведеного аналізу виділено цілісні образи війни у чоловіків та жінок.

Образ війни у жінок таким чином є більш абстрактним та символічним, заснованим на негативних емоціях та почуттях. Основними почуттями, що формують образ війни у жінок є почуття страху, втрати та безпорадності. Жінки сприймають війну як більш погану, важку, сильну, емоційну та дискомфортну.

Рис. 3.12. Образ війни у жінок

Образ війни у чоловіків є більш конкретним, пов'язаний з конкретними локаціями та заснований на почутті втрати. Проте в образі у чоловіків наявні почуття гордості та поваги. Чоловіки допускають можливість змін ситуації, проте наразі почуття втрат та жалю не дає змогу побачити цю трансформацію повністю або більш реалістично. У той же час, в образах війни чоловіків є применшення розмірів, важкості, дискомфорту та емоційних потрясінь.

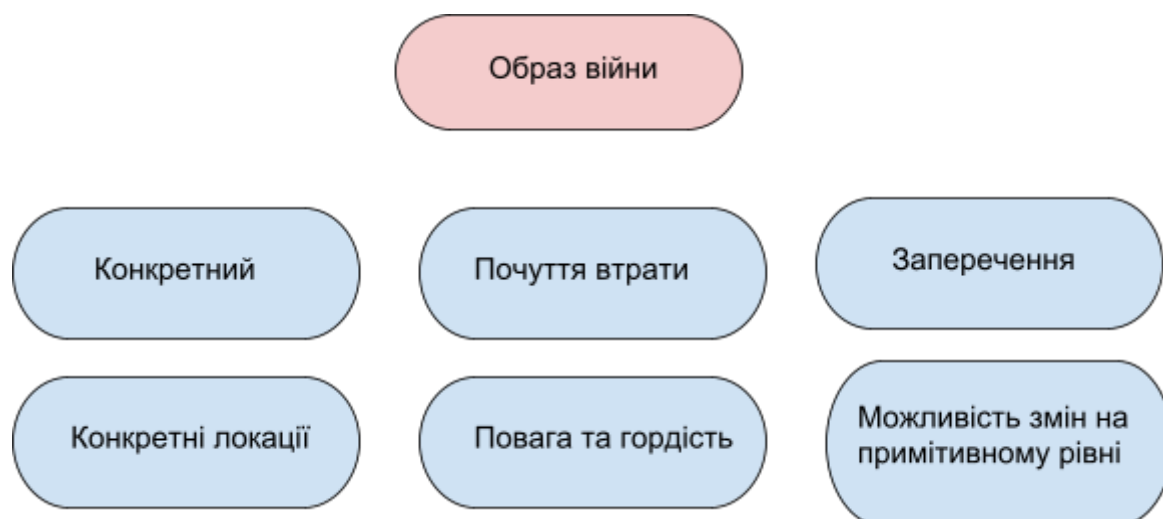

Рис. 3.13. Образ війни у чоловіків

Отже, проаналізовано образи війни за допомогою метафоричної терапії Копа, асоціацій респондентів до слова війна та методу семантичного диференціалу. На основі методик виділено три аспекти метафоричного образу війни: імагінативний, асоціативний та семантичний. У ході дослідження підтвердилась гіпотеза про те, що травматичний досвід переживання війни в Україні може бути виражений через метафоричні образи. У метафоричних образах найчастішими виявились імагінативні деструктивні образи, пов'язані з руйнуваннями та образи, пов'язані з втратами та смертю.

За результатами аналізу визначено, найбільше серед студентської молоді зустрічаються деструктивні образи або образи руйнувань, образи, пов'язані з втратами, каліцтвом або смертю. Проте, варто зауважити, що образи були не виключно символічними, а найчастіше більш конкретними. Символічними виявились лише 11% образів. Саме тому, підтвердилась друга гіпотеза, згідно з якою з початком війни образи війни будуть більш конкретними. Переважна кількість людей уявляє війну більш конкретно, ніж символічно. Серед чоловіків та жінок не існує істотних відмінностей. Образи війни у тих, хто залишився є більш конкретними. Символічних образів є більше серед тих, хто переїхав.

За допомогою асоціативного аспекту образу війни, що відображає внутрішнє ставлення респондентів до війни, встановлено, що найбільше серед студентів зустрічається почуття втрати та жалю та страху. Найменше учасники відчують безпорадність та злість. Чоловіки, значно менше відчують страх. Частіше за жінок відчують повагу й гордість. Жінки найчастіше асоціюють досвід війни з негативними емоціями та відчуттями. Чоловіки більше, ніж жінки чоловіки асоціюють війну з втратами. Визначено, що існують статистичні відмінності між групами чоловіків та жінок за семантичним аспектом образів. Для жінок війна є більш жорстокою, гучною, емоційною, важкою, великою, незвичною та активною. Жінки також висловлюють більше недовіри до слова війна.

Здійснивши порівняльний аналіз за групами тих, хто проживає за кордоном та в Україні, за критерієм Манна-Уїтні за жодним з параметрів виявлено не було. Проте порівнюючи ці дві групи за допомогою частотного аналізу, виявлено, що для тих, хто в Україні війна відчувається більш *повільною, гучною, активною та чоловічою*. Для тих, хто за кордоном війна є більш *хаотичною, емоційною та незвичайною*.

За допомогою імагінативного аспекту образів досліджено суб'єктивне ставлення можливості трансформації. Більшість студентів заперечують можливість змін, хочуть повернути минуле. Проте, третина допускає можливість повної трансформації та мають конкретні уявлення про те, як змінити ситуацію на краще. Жінки та чоловіки майже однаково ставляться до можливості трансформації образів війни. Порівнюючи тих, хто залишився в своєму місті, тих, хто переїхав до іншого міста/області України та тих, хто переїхав за кордон, можна спостерігати, що найбільшу здатність повністю трансформувати образи війни готові ті, що залишились у своєму місті, незначно менше – ті, що виїхали за кордон, найменше – ті, що переїхали до іншого міста/області України. Найбільше з тих, хто переїхав до іншого міста схильні заперечувати ситуацію та виявляють бажання повернути минуле. До

трансформації за допомогою часткових змін, проте більш реалістичних найбільше готові ті, що перебувають за кордоном.

Статистично значущі відмінності в образах чоловіків та жінок встановлено за семантичним аспектом образів. Відмінність в образах війни у чоловіків та жінок полягає в тому, що для жінок війна є більш *емоційною, дискомфортною, жорстокою, поганою та сильною*. Тобто, жінки схильні сприймати війну більш емоційно. Такий результат узгоджується з результатами за іншими методиками, що полягає в тому, що образ війни у жінок заснований більшою мірою на негативних емоціях та переживаннях. У той час, для чоловіків війна є більшою конкретною. Чоловіки схильні применшувати значення війни. Таким чином, підтверджується четверта гіпотеза про те, що у чоловіків та жінок метафоричні образи будуть відрізнятися за емоційністю. У жінок образи будуть більш емоційно насиченими.

За допомогою порівняльного аналізу за групами тих, хто проживає за кордоном та в Україні, за критерієм Манна-Уїтні за жодним з параметрів не виявлено.

3.2 Аналіз показників життєвого балансу

З метою аналізу особливостей та змін життєвого балансу в умовах війни проаналізовано результати, отримані за допомогою методики Вісбаденський опитувальник позитивної терапії і сімейної терапії (WIPPF 2.0) Н. Пезешкіана та структури балансу до та після війни (Додаток Б).

Опитувальник спрямований не лише на визначення балансної моделі, а також досліджує особливості внутрішніх ресурсів особистості, визначаючи первинні і вторинні здібності, що забезпечують адаптаційну функцію. А отже, тісно пов'язані з змінами в структурі життєвого балансу. За опитувальником позитивної психотерапії методом частотного аналізу визначено, що найбільш високі середні значення у студентів за шкалами *Обов'язковість, Вірність та Довіра*. Наближені до високих значення за шкалами *Справедливість, Надія,*

Відкритість, Ніжність та Любов. Такі результати вказують на те, що під час війни студенти схильні проявляти обов'язковість, дотримуватись своїх обіцянок, незалежно від зовнішніх чинників. Вони також наслідують визначені норми та їхні ідеали. Довіру можна розуміти як здатність сприймати позитивно інших людей, позитивно ставитись до інших. Визначені якості можуть бути сформовані та/ або підсилені під час війни. Проте, однозначно, вказують на наявність потужних ресурсів, що сприяють успішності адаптаційних процесів.

На основі отриманих результатів визначено розподіл життєвих сил та ресурсів між чотирма основними сферами в конфліктних ситуаціях. За результатами Вісбаденського опитувальника найбільші середні значення за кожною зі сфер знаходяться на середньому рівні, ближче до високого. Найвищий бал серед учасників відноситься до сфери майбутнього та фантазій. Проте усі сфери знаходяться майже на однаковому рівні. Такий результат може бути пов'язаний з тим, що дослідження проводилось через рік після початку війни. Саме тому, учасники за цей час могли урівноважити та розподілити свої сили між всіма сферами життя. До того ж, оцінка надавалась суб'єктивно.

У результаті порівняльного аналізу сфер життєвого балансу між чоловіками та жінками за критерієм Манна-Уїтні статистично значущі відмінності виявлено лише у сфері Тіла ($p < 0.001$). Тобто, жінки більш схильні реагувати на травматичні події за допомогою відчуттів, вони здатні сильніше відчувати зміни у фізичному здоров'ї як реакцію на стресогенні ситуації.

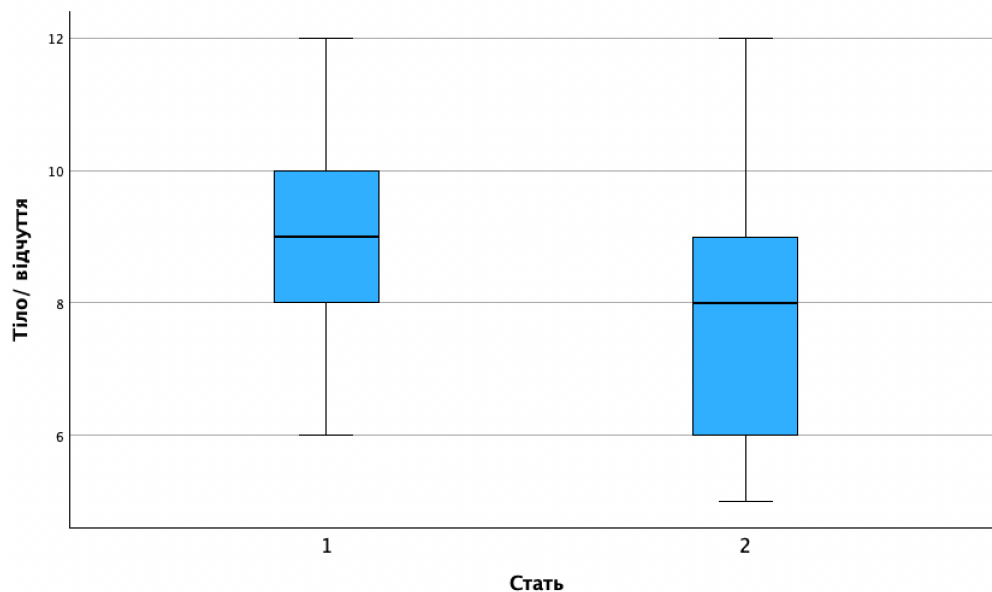

Рис. 3.14. Графік відмінностей вираженості сфери тіла серед чоловіків та жінок після війни

У результаті порівняльного аналізу, хто виїхав за кордон та перебуває в Україні вказує на те, що існують статистичні відмінності у життєвому балансі за сферами *Тіла* ($p = 0.014$). Як зазначається на графіках, показники тих, хто мав досвід вимушеного переїзду за сферою тіла досягають нижчих значень.

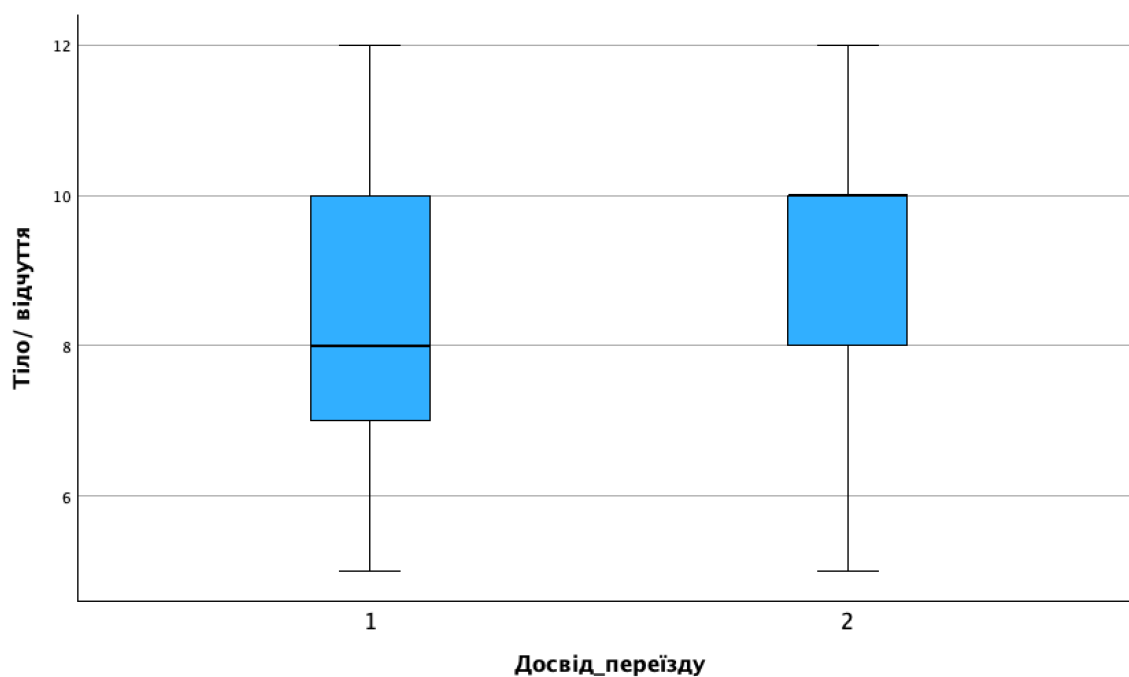

Рис. 3.15. Графік відмінностей вираженості сфери тіла за досвідом вимушеного переїзду після війни

Тобто, студенти, що мали досвід вимушеного переїзду не схильні до надмірної соматизації досвіду, що переживається; натомість більш схильні до турботи до тіла за допомогою спорту та догляду.

Досліджено також зміни у сферах життєвого балансу до війни та на момент проведення – рік після початку війни. На основі тенденції змін, вибірку було розподілено на 3 групи за кожною зі сфер. До першої групи ми віднесли тих, у кого зменшились показники у конкретній сфері, порівняно з періодом до війни. До другої – тих, у кого показник залишився на тому ж рівні, відповідно, не змінився. До третьої групи – тих, у кого збільшився. Таким чином, визначено, що в більшості респондентів відбулись зміни в основних сферах. Найбільше змін зазнала сфера діяльності – для 42% респондентів ця сфера стала менш пріоритетною, у порівнянні з періодом до війни. Така зміна може бути пов'язана з тим, що більшість респондентів (37%) вимушені були залишити місце роботи. У сферу тіла під час війни також інвестується менше

сил та часу, ніж до війни. Проте, 32% респондентів відзначають, що стали більше уваги приділяти роздумам та фантазіям.

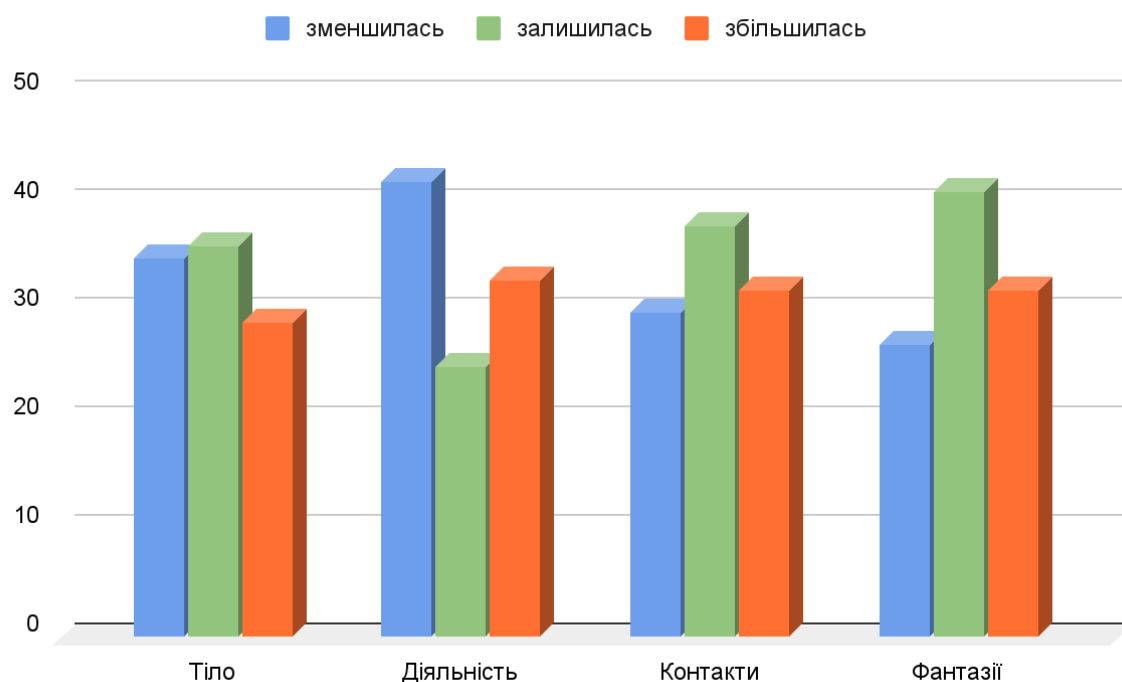

Рис. 3.16. Зміни у сферах життєвого балансу

За допомогою непараметричного методу кореляції Спірмена встановлено, що існує негативний кореляційний зв'язок між змінами у *сфері діяльності* та змінами у *сфері тіла* $r = -0,435$ ($p=0,01$). Тобто, чим більшими є позитивні зміни у сфері діяльності, тим меншими є позитивні зміни у сфері тіла. І відповідно, навпаки – чим меншими є позитивні зміни у сфері діяльності, тим більшими є позитивні зміни у сфері тіла. Така закономірність може бути пов'язана з тим, що діяльність потребує багато часу, тому на догляд за тілом, спорт та активність може не вистачати часу. Проте, також можна припустити, що “втеча” у діяльність чи у тіло є копінг-стратегією і зазвичай, фокус може бути лише на одній з цих сфер, оскільки обидві сфери є потужною опорою у стресових ситуаціях.

Обернений взаємозв'язок встановлено між змінами у *сфері діяльності* і змінами у *сфері контактів* $r = -0,295$ ($p=0,05$). Такий зв'язок вказує на те, що

чим більш позитивними є зміни у сфері діяльності, тим більш негативними є зміни у сфері спілкування. Відповідно, чим менш пріоритетною стала сфера діяльності та реалізації з початку війни, тим більш пріоритетною стала сфера контактів.

Обернений кореляційний зв'язок встановлено між змінами у *сфері тіла* та змінами у *сфері фантазій* та майбутнього $r = -0,235$ ($p=0,05$). Отже, чим більш позитивними є зміни у сфері тіла, тим меншими є позитивні зміни у сфері фантазій і навпаки, відповідно. Така закономірність може бути пояснена тим, що тіло і фантазії є різно направлені. Тобто, ті люди, що стали більше уваги приділяти тілу, можуть переживати травматичний досвід тілесно. У той час як ті, що стали більш зосереджені на фантастичному аспекті, можуть справлятися з негативними переживаннями за допомогою фантазування та переосмислення.

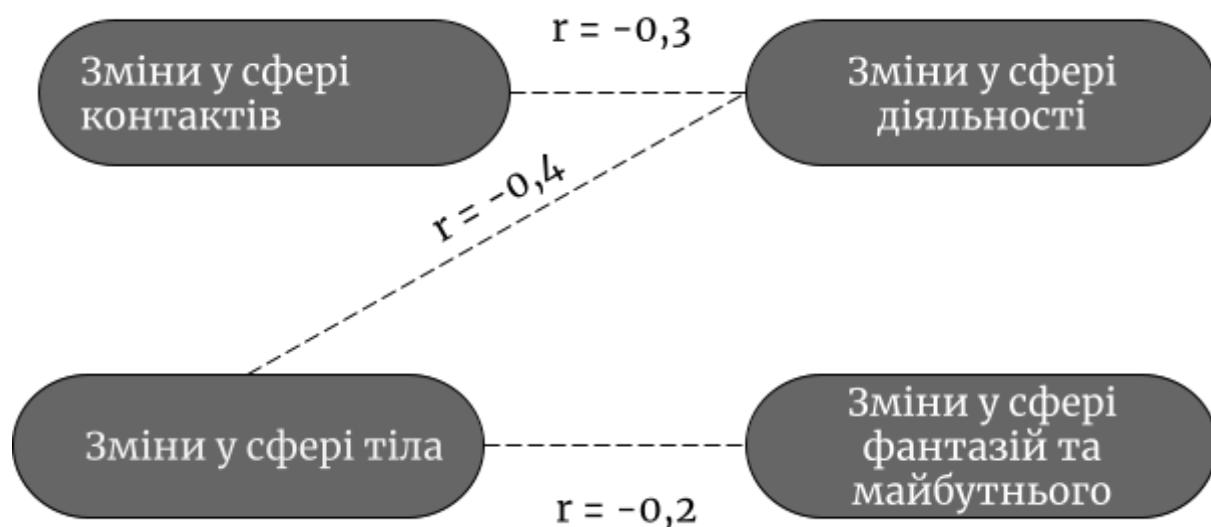

Рис. 3.17. Кореляційна плеяда між змінами у сферах життєвого балансу

Отже, на момент проходження більшість респондентів спираються на такі особистісні ресурси під час війни як обов'язковість, довіра та вірність. Такий результат узгоджується з тим, що більшість студентів продовжують навчатись, таким чином залишаючись вірними власним планам. Вірність та довіра також виступають потужною опорою для переживання травматичних подій під час війни. Учасники майже рівномірно розподіляють час між усіма сферами життя,

проте такий результат важливо розглядати зіставляючи його з тим, який розподіл був до війни.

За допомогою порівняльного аналізу, встановлено, що жінки частіше переживають травматичні події за допомогою тілесних відчуттів, ніж чоловіки. Отримані результати підтверджують більшу вираженість серед жінок емоційного компоненту у сприйнятті та переживанні війни.

Ми також проаналізували зміни в структурі життєвого балансу до війни та на момент проведення – через рік після початку повномасштабного вторгнення. Порівнявши розподіл сил та ресурсів на чотири основні сфери до війни та на момент проходження, виявлено, що найбільше змін відбулось у сфері діяльності. Більшість респондентів стала менше часу та сил приділяти професійному розвитку та реалізації. Знизилась пріоритетність і сфери, що відповідає за турботу про тіло. У той час, як сфера фантазій для багатьох студентів стала більш важливою. Такий розподіл може бути пов'язаний з об'єктивними причинами: втрата роботи, ріст безробіття, зменшення купівельної спроможності. Оскільки можливість працювати, відвідувати зал, піклуватись про тіло може бути обмежена, фантазійний світ, роздуми стають головними просторами для переживання травматичного досвіду.

Встановлено, що зміни у сфері тіла та сфері діяльності обернено взаємозумовлені. Отже, чим більш пріоритетною стала сфера тіла, тим менш пріоритетною стала сфера діяльності та навпаки, відповідно. Виявлено обернений зв'язок між сферою контактів та сферою діяльності. Чим більш пріоритетною стала сфера діяльності, тим менш пріоритетною стала сфера контактів. Обернений взаємозв'язок був встановлений також між сферою тіла та фантазій. Тобто, чим більше сил та часу учасники стали приділяти сфері фантазій та майбутнього, тим менше уваги стали приділяти тілесній сфері.

3.3 Вплив війни на студентів

За даними *скринінгу переживань війни А. Широкої* виділено нову змінну, яку позначено як “вплив війни”, підсумувавши усі відповіді “Так” на досвід переживання травматичних подій війни для кожного студента. Отримані результати дозволили розподілити респондентів на 3 групи за ступенем впливу війни. До першої групи увійшли учасники, що зазнали найменшу кількість травматичних подій та переживань – до 3. До другої групи ми віднесли учасників, що пережили від 4 до 6 травматичних подій, таким чином, інтерпретуючи це як середній рівень. До третьої групи увійшли студенти, що зазнали найбільше травматичних подій та переживань під час війни. Найбільше студентів має середній рівень впливу війни – 44%, низький рівень мають 42%, високий рівень впливу переживають на собі 14% респондентів.

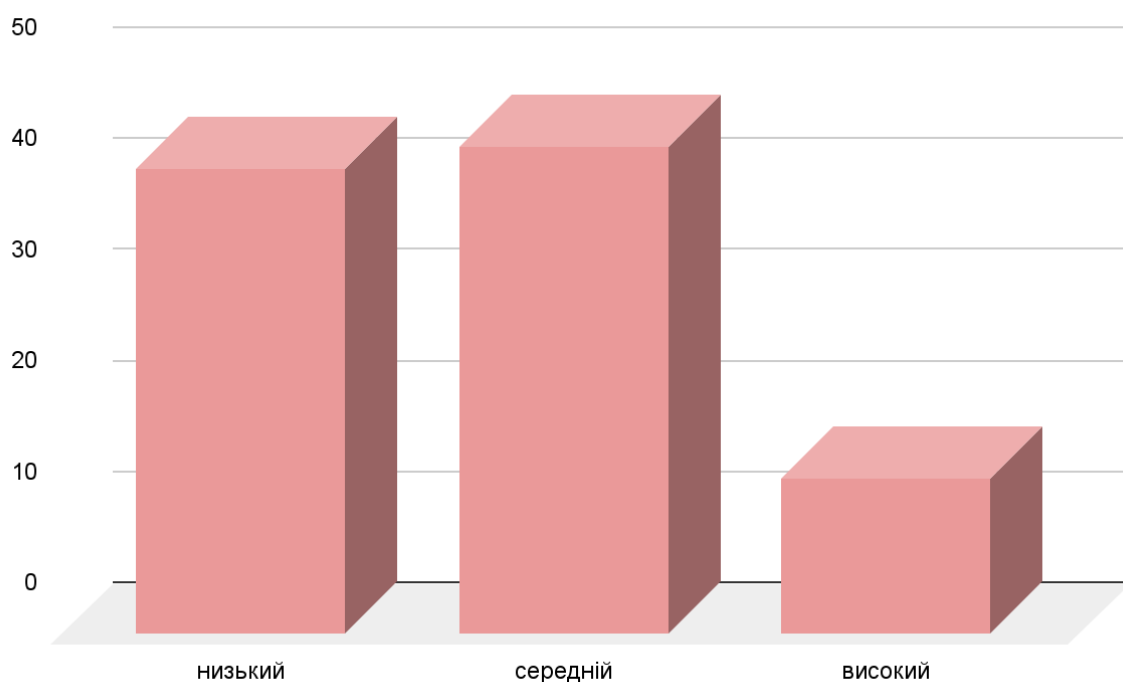

Рис. 3.18. Вплив війни на студентів за кількістю травматичного досвіду

З метою виявлення відмінностей між групами, проведено частотний та порівняльний аналіз Манна-Уїтні. Встановлено, серед жінок більшість респондентів зазнали низький вплив війни – 48,3%. Середній вплив війни відчули на собі 33,4% жінок. Найбільшого впливу зазнали 18,3%. У той час як

серед чоловіків найбільша кількість учасників зазнала середнього впливу війни – 60%. Найменшого впливу зазнали 21,6% чоловіків. Найбільшого впливу зазнали 7,5% чоловіків. Проте, статистично значущих відмінностей між чоловіками та жінками виявлено не було.

З метою встановлення взаємозв'язку між впливом війни та здібностями, що виступають ресурсами у складних ситуаціях, використано метод рангової кореляції Спірмена. Встановлено, існує статистично значущий обернений взаємозв'язок між впливом війни та реактивним виміром актуальних здібностей $r = -0,292$ ($p=0,01$). Виявлений зв'язок свідчить про те, що вплив війни пов'язаний з уявленнями про себе в очікуваннях інших. Тобто, чим більшим є вплив війни, тим менш вираженими в структурі особистості є уявлення інших про мене.

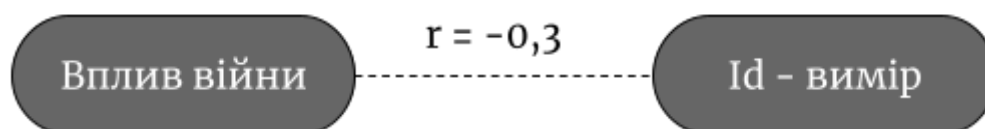

Рис. 3.19. Кореляційний зв'язок між впливом війни та актуальними здібностями

За допомогою непараметричного методу кореляції Спірмена встановлено, що існує негативний кореляційний зв'язок між *впливом війни* та змінами у *сфері контактів* $r = -0,204$ ($p=0,05$). Тобто, чим більшим є вплив війни, тим менше позитивних змін зазнала сфера спілкування. І відповідно, навпаки, чим меншим є вплив війни, тим більше змін відбулось у соціальній сфері.

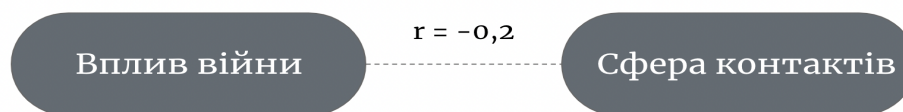

Рис. 3.20. Кореляційна плеяда між впливом війни та змінами у життєвому балансі

Таким чином, гіпотеза про те, що існує зв'язок між досвідом переживань війни в Україні та змінами в життєвому балансі підтвердилась частково. Встановлено обернений взаємозв'язок між впливом війни та сферою контактів. Такий зв'язок вказує на те, що чим більшим є вплив війни, тим менш пріоритетною стала сфера війни. Зв'язок вказує на те, що люди, що найбільше постраждали від війни схильні закриватись в собі, втрачати звичні соціальні контакти.

3.4 Аналіз взаємозв'язку метафоричних образів з життєвим балансом

За допомогою непараметричного методу кореляції Спірмена, проаналізовано силу та характер взаємозв'язку між особливостями образів війни та змінами у сферах життєвого балансу.

За результатами кореляційного аналізу Спірмена між імагінативними характеристиками образу війни та актуальними здібностями за методикою WIPPF 2.0. встановлено, що між *Абстрактністю образу* та ставленням до себе (*Я - ставлення*) існує позитивний взаємозв'язок $r = 0,2$ ($p = 0,05$), *Локацією* та ставленням до себе $r = 0,2$ ($p = 0,05$). Встановлено статистично значущий взаємозв'язок між *Абстрактністю образу* та ставленням до інших (*Ми-ставлення*) $r = 0,2$ ($p = 0,05$) та між ставленням до інших та *Можливістю трансформації образу* $r = 0,2$ ($p = 0,05$). *Можливість трансформації* взаємопов'язана з

ідеальними уявленнями та переконаннями (*Ідеал у ставленні*) $r = 0,2$ ($p = 0,05$). Активність образу також взаємопов'язана з ідеалами (*Ідеал у ставленні*) $r = 0,3$ ($p = 0,05$).

Важливо зазначити, що актуальні здібності, між якими встановлено зв'язки з імагінативними характеристиками метафоричних образів війни – первинні. Первинні здібності відповідають за здатність любити, наміри та мотивацію, відображають емоційні складові характеру. Таким чином, уявні характеристики метафоричного образу взаємопов'язані з первинними здібностями.

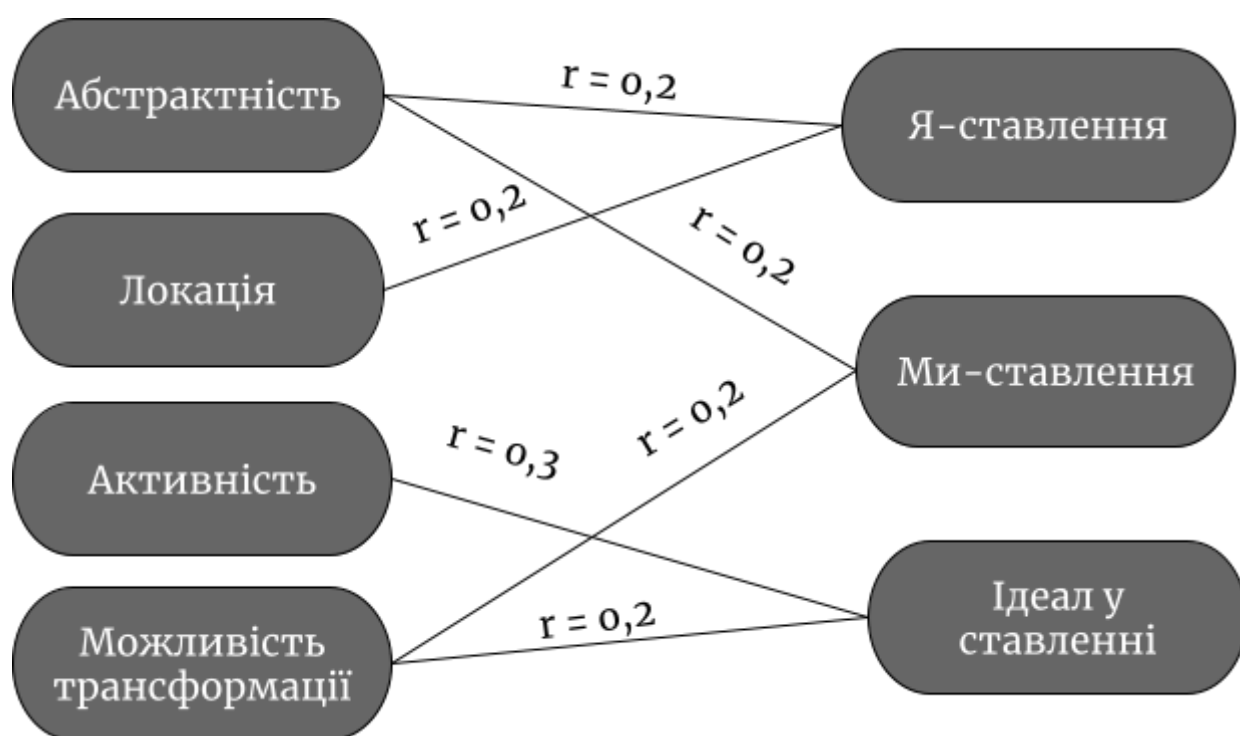

Рис. 3.21. Кореляційний зв'язок між імагінативними характеристиками образу та актуальними здібностями

Таким чином, позитивний зв'язок виявлено між змінами у сфері *контактів* та *можливістю трансформації образу* $r = 0,228$ ($p=0,05$). Тобто, чим більше людина шукає соціальних контактів та підтримки, тим більш позитивним є суб'єктивне ставлення респондента до змін, віра в трансформацію

образу. Тобто, соціальна підтримка допомагає легше переживати травматичний досвід. Сфера спілкування та стосунків з іншими – є надзвичайно важливим аспектом суб'єктивного благополуччя та життя кожної людини. Переживаючи зміни у цій сфері, людина стає більш позитивно-налаштованою та відкритою до змін в цілому.

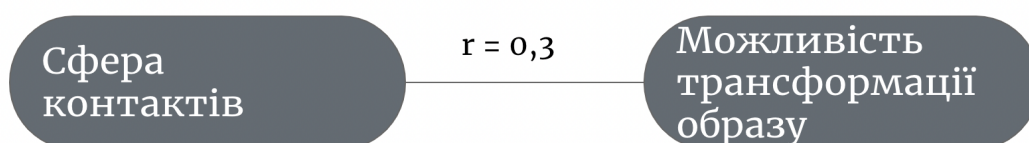

Рис. 3.22. Кореляційний зв'язок між змінами у сфері контактів та образом війни

За допомогою непараметричного критерія Спірмена встановлено обернений зв'язок між фактором *Рутина* та змінами у сфері *діяльності* $r = -0,219$ ($p=0,05$). Оскільки навантаження цього фактору складають повільний та буденний, можемо припустити, що чим більше людина інвестує у діяльність, тим менше війна описується як рутина. Такий зв'язок пояснюється тим, що інвестування в діяльність вимагає освоєння нового простору. І навпаки, чим менше людина стала інвестувати у діяльність, тим більше війна сприймається як рутина. Описаний взаємозв'язок може бути пояснений тим, що ті, хто проживають в Україні звикають до війни, стрес стає постійним чинником, що може впливати на ефективність та ініціативність людини.

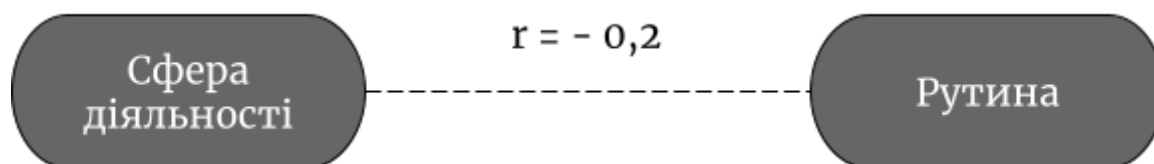

Рис. 3.23. Кореляційний зв'язок між змінами у сфері діяльності та образом війни

Фактор *негативної оцінки* позитивно корелює зі змінами у сфері контактів $r = 0,242$ ($p = 0,01$). Тобто, чим більш негативно людина оцінює війну, тим більше вона потребує інших людей, соціальної підтримки, саме тому більше інвестує в сферу контактів. І навпаки, чим менш негативно людина оцінює війну, тим їй простіше справлятися з власними переживаннями, відповідно, потреба у соціальних зв'язках є меншою.

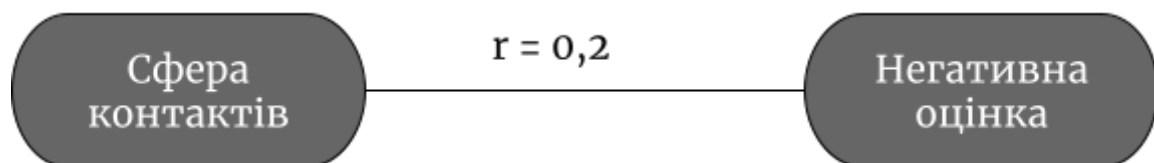

Рис. 3.24. Кореляційний зв'язок між змінами у сфері контактів та образом війни

Між іншими змінами у сферах життєвого балансу та особливостями образу війни статистично значущих взаємозв'язків не виявлено. Чим більшим є вплив війни, тим вищою є можливість суб'єктивної трансформації, змін. Чим більше уваги та часу стало приділятися сфері спілкування, порівнюючи з періодом до війни, тим більш негативно сприймається війна. Тобто, соціальна оцінка, що передбачена соціальною взаємодією формує більш негативний образ війни. Чим більш пріоритетною є сфера діяльності, тим менше війна сприймається як рутинна, щось буденне.

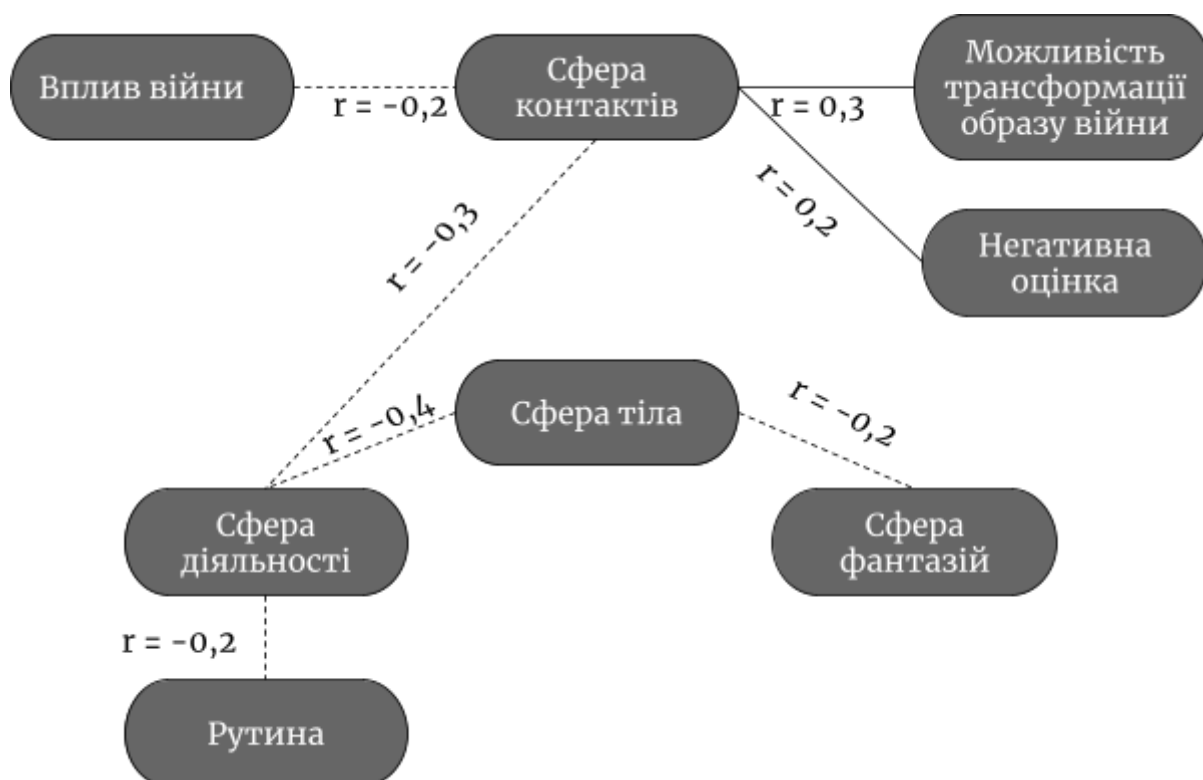

Рис. 3.2. Кореляційна плеяда особливостей образів війни та змін у сферах життєвого балансу

Таким чином, визначено, що вплив війни обернено пов'язаний з позитивними змінами у сфері контактів. У свою чергу сфера спілкування позитивно пов'язано з можливістю трансформації, змін, що є одним з характеристик образу війни. Між сферою контактів та тим, наскільки негативно сприймається війна існує позитивно зумовлений зв'язок. Зміни у сфері контактів обернено пов'язані зі змінами у сфері діяльності. Позитивні зміни у сфері діяльності обернено корелюють з тим, наскільки звичайною та буденною сприймається війна. Між сферами діяльності і тіла існує обернений взаємозв'язок. Зміни у сфері тіла обернено пов'язані зі змінами у сфері фантазій та майбутнього.

Описані взаємозв'язки вказують на те, що для переживання травми війни, людина потребує свідків. Хоча бачимо, що об'єктивний вплив (події) і негативна суб'єктивна оцінка війни мають протилежні взаємозв'язки зі сферою

контактів. Якщо вплив війни дуже сильний - це може бути пов'язано з втратами контактів, переселенням, що збіднює цю сферу. А також сильна травматизація може бути пов'язана з соціальною ізоляцією. Але в той же час ті, хто усвідомлює і визнає негативний вплив війни, готові шукати соціальних контактів і вірять в можливість трансформації, тобто це позитивно впливає на адаптацію і проживання травми.

3.5 Дискусія результатів

Досвід переживання війни в Україні є новою актуальною проблемою, яка висуває багато викликів перед українськими та іноземними науковцями. Важливим аспектом переживання війни є вплив подій війни на ментальне здоров'я людей. Bramsen та Ploeg (1999), Murthy, Lakshminarayana (2006) та Rzeszutek (2020) з колегами, досліджуючи наслідки війн в Камбоджі, Афганістані, Чечні, Іраку, на Балканах, Ізраїлі, Лівані, Палестині, наводять результати, що вказують на поширеність симптоматики ПТСР, тривожності, гніву та депресії найбільше серед цивільного населення, що постраждало внаслідок війни. Завдання нашого дослідження полягало в тому, щоб визначити вплив війни на психологічне здоров'я та благополуччя через метафоричні образи, а також з'ясувати чи пов'язані зміни у різних сферах життя населення з образами війни.

Спираючись на теоретичне підґрунтя нашого дослідження ми висунули гіпотезу про те, що травматичний досвід переживання війни в Україні може бути виражений через метафоричні образи. У метафоричних образах переважатимуть імагінативні образи, пов'язані з індивідуальним досвідом переживання війни, втратами та смертю. Наша гіпотеза підтвердилась. Було встановлено, що найбільше серед образів війни зустрічаються деструктивні образи; образи, пов'язані зі втратами каліцтвом та смертю. Велика частина образів була виражена у формі негативних почуттів та станів. Схожий результат мають українські дослідники Близнюк К.Р. та Свідченко Р.О. (2022).

Досліджуючи асоціативне поле концепту *війна* встановлено, що найбільш репрезентованими є реакції, що характеризують фізичний, психологічний та моральні стани людей, а також їхні емоції та почуття. Наше дослідження доповнює отримані результати, оскільки, по-перше, визначає які саме емоції та почуття є найбільш представленими в образах війни українських студентів. По-друге, виокремлює й інші поля, в яких розташовані асоціації та метафори до слова *війна*.

Отримані результати вказують на те, що найпоширенішими образами війни у студентів є деструктивні образи та образи руйнувань; образи, пов'язані з каліцтвом, втратами, смертю; а також негативні емоції, почуття та стани. Часто зустрічаються власні назви (образи міст та селищ). Рідше зустрічаються образи дітей, що постраждали, військових та жіночі образи.

Встановлено, що більшість імагінативних образів були конкретними індивідуальними і лише 11% з усіх образів є символічними. Такий результат, з одного боку, узгоджується з дослідженням українських мовознавців Близнюка К.Р. та Скідченко Р.О. (2022). У своїй роботі автори зустрічають багато власних назв та чисел, низькочастотними є вербально складені асоціації, у той час як метафоричних образів виявлено не було.

Серед тих, хто мав досвід вимушеного переїзду частіше зустрічаються символічні образи, серед тих, хто лишився, частіше зустрічаються конкретні індивідуальні. Проте, статистично значущих відмінностей виявлено не було.

Ми також зробили припущення, що у чоловіків та жінок образи війни будуть відрізнятися за критерієм емоційності. Отримані дані узгоджуються з результатами дослідження Tavrovetska & Veldbrekht (2022), згідно з яким чоловіча та жіноча групи відрізнялися сприйняттям стресу, вираженістю позитивних і негативних емоцій. Жінки гостріше відчували невизначеність і напруженість життєвої ситуації, в їхніх емоційних реакціях переважали депресія, фрустрація, тривога. У свою чергу, чоловіки у воєнній ситуації виявляли більш активні реакції (зосередженість, рішучість тощо), які

переважали над пасивно негативними. У ході нашого дослідження встановлено, що образ війни у жінок є більш абстрактним та символічним у порівнянні з чоловіками. Сприйняття війни у жінок базується переважно на негативних емоціях та почуттях. Основними почуттями, що формують образ війни у жінок є почуття страху, втрати та безпорадності. Жінки сприймають війну як більш погану, важку, сильну, емоційну та дискомфортну. Порівнюючи наведені дані з результатами в чоловічій підгрупі, зауважимо, що образ війни у чоловіків є більш конкретним, заснований на почутті втрати. Чоловіки допускають можливість змін ситуації. У той же час, в образах війни чоловіків є применшення розмірів, важкості, дискомфорту та емоційних потрясінь, спричинених війною. Таким чином, гіпотеза підтверджена.

За допомогою непараметричного методу кореляції Спірмена встановлено, що зміни у сфері контактів, обернено пов'язані з впливом війни. Тобто, чим більшим є вплив війни, тим менше позитивних змін відбулось у сфері спілкування з початком війни. Люди, що постраждали найбільше інвестують менше сил та часу у сферу контактів, схильні закриватись в собі. Взаємозв'язків між впливом війни та іншими сферами життєвого балансу виявлено не було.

Порівнюючи групи чоловіків та жінок, встановлено, що жінки схильні частіше переживати досвід війни за допомогою тілесних відчуттів, ніж чоловіки. Такий результат доповнює гіпотезу про те, що образи війни у жінок будуть більш емоційно насиченими.

Наше дослідження дозволило здійснити аналіз змін в структурі життєвого балансу до війни та через рік після початку повномасштабного вторгнення. Порівнюючи розподіл ресурсів на чотири основні сфери до війни та на момент проходження, виявлено, що найбільше змін відбулось у сфері діяльності. Більша частина респондентів стала менше часу та сил приділяти професійному розвитку та реалізації. Знизилась пріоритетність і сфери, що відповідає за турботу про тіло. У той час, як сфера фантазій для багатьох студентів стала більш важливою. Отримані результати доповнюють дослідження Karaman,

Ayudin & Sari (2020), в якому автори досліджували взаємозв'язки між ПТСР і життєвим балансом серед студентів, що проживають в зонах бойових дій. Встановлено, що підвищення рівня симптоматики ПТСР пов'язано зі зниженням рівня здоров'я в цілому та позитивної орієнтації людей. Тобто, сфера тіла, до якої входить фізичне та психічне здоров'я найбільше порушується в структурі життєвого балансу під впливом війни.

У ході дослідження встановлено, що зміни у сфері тіла та сфері діяльності мають обернений взаємозв'язок. Чим більш пріоритетною стала сфера тіла, тим менш пріоритетною стала сфера діяльності та навпаки. Виявлено обернену кореляцію між сферою діяльності та сферою контактів. Чим більш пріоритетною стала сфера діяльності, тим менш пріоритетною стала сфера контактів. Обернений взаємозв'язок був встановлений також між сферою тіла та фантазій. Тобто, чим більше сил та часу учасники стали приділяти сфері фантазій та майбутнього, тим менше уваги стали приділяти сфері тіла.

Останнім завданням нашого дослідження стало вивчення характеру взаємозв'язку між образами війни та змінами в структурі життєвого балансу. За допомогою непараметричного критерія Спірмена, встановлено, уявні характеристики метафоричного образу взаємопов'язані з первинними здібностями. Також встановлено, що чим більше людина шукає соціальних контактів та підтримки, тим більшою є віра в трансформацію образу. Тобто, для переживання травматичного досвіду людина потребує соціальної підтримки. Негативна оцінка війни пов'язана з позитивними змінами у сфері контактів. Отже, чим більш негативно людина оцінює війну, тим більше вона потребує інших людей та соціальної підтримки, саме тому більше інвестує в сферу контактів. Зіставляючи отримані результати, можемо зробити висновок, що інвестування часу та ресурсів у сферу спілкування допомагає відкритіше ставитись до змін, особливо якщо сприйняття війни у людини є більш негативним. Встановлено негативний зв'язок між змінами у сфері діяльності та уявленнями про війну, як про рутину. Тобто, чим більше людина інвестує у

діяльність, тим менше війна сприймається як рутинна, оскільки сфера діяльності вимагає освоєння нового простору.

Таким чином, для переживання травми війни, людина потребує свідків. Проте, об'єктивний вплив (події) і негативна суб'єктивна оцінка війни мають протилежні взаємозв'язки зі сферою контактів. Якщо вплив війни є дуже сильним - це може бути пов'язано з втратами контактів, переселенням, що збіднює цю сферу. Сильна травматизація може бути пов'язана з соціальною ізоляцією. Але в той же час бачимо, що ті, хто усвідомлює і визнає негативний вплив війни, готові шукати соціальних контактів і вірять в можливість трансформації, тобто це позитивно впливає на адаптацію і проживання травми. Такий результат узгоджується з дослідженням Негман (1992), в якому авторка розглядає ізоляцію як один із основних компонентів травми. Вираження травматичного досвіду, можливість поділитись переживаннями з іншими сприяє відновленню та поглибленню зцілення від травми. Виходячи з огляду літератури, актуальне дослідження є першим дослідженням взаємозв'язку образів війни з життєвим балансом у студентів під час війни.

3.6 Обмеження та перспективи дослідження

Основними обмеженнями дослідження стали кількість респондентів та формат проведення. Для розширення результатів дослідження доцільним було б збільшити вибірку. Збільшення обсягу вибірки могло б виявити більше зв'язків між образами війни та змінами у життєвому балансі молоді.

Частковим обмеженням результатів стала відсутність даних про місце походження та регіон проживання на момент проходження. Така інформація могла б включити в аналіз демографічний фактор і, відповідно, розширити отримані результати.

Формат проведення наклав обмеження у дослідженні життєвого балансу. Технічні обмеження в гугл-формах спростили відсоткове значення оцінки кожної зі сфери, тому звузили діапазон можливих результатів.

Перспективою дослідження може бути проведення дослідження на більшій вибірці, доповнивши обрані методики. Доцільним було б додаткове проведення напівструктурованого інтерв'ю з невеликою кількістю респондентів для доповнення результатів якісного дослідження.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі представлено результати емпіричного дослідження гіпотез, пов'язаних з особливостями образів війни у студентів в контексті життєвого балансу, наведена дискусія отриманих результатів, проаналізовані обмеження та перспективи подальшого дослідження.

Обробку результатів було проведено за допомогою контент-аналізу, порівняльного та кореляційного аналізу. Встановлено, що травматичний досвід переживання війни може бути виражений через метафоричні образи. У метафоричних образах війни переважають деструктивні образи, образи, пов'язані з втратами та смертю, а також негативні емоції та стани. Образи війни у респондентів виявились переважно конкретними, що вказує на знижену здатність до символізації травматичного досвіду під час війни. За допомогою непараметричного критерію Манна-Уїтні встановлено, що існують відмінності в образах війни у чоловіків та жінок за критерієм емоційності. Таким чином, жінки сприймають війну як більш погану, важку, сильну, емоційну та дискомфортну. Образ війни у чоловіків є більш конкретним. В образах війни серед чоловіків наявне применшення емоційних потрясінь, спричинених війною, її розмірів, важкості та дискомфорту.

За допомогою кореляційного аналізу встановлено, що досвід переживань війни в Україні частково пов'язаний зі змінами в життєвому балансі. Встановлено, що існує негативний кореляційний між впливом війни та позитивними змінами у сфері контактів. Отже, чим більшим є вплив війни, тим менше людина інвестує сил та часу у сферу спілкування, більше схильна закриватись в собі.

За допомогою кореляційного аналізу також виявлено, що існує зв'язок між змінами в структурі життєвого балансу та образним сприйняттям війни. Суб'єктивне ставлення до змін пов'язано з позитивними змінами у сфері контактів. У той час як негативна оцінка війни пов'язана з позитивними змінами у сфері контактів. Існує також позитивний взаємозв'язок між імагінативними характеристиками образу війни та первинними здібностями. Позитивні зміни у сфері діяльності обернено взаємопов'язані зі сприйняттям війни як рутини. Підсумовуючи, зазначимо, що інвестування часу та ресурсів у спілкування сприяє більш відкритому ставленню до змін, але у той же час збільшує негативні уявлення про війну. Вибір діяльності як пріоритетної сфери дозволяє сприймати війну менш буденною та звичною.

ВИСНОВКИ

Війна в Україні, безсумнівно, впливає на всі сфери життя українців. Травматичний досвід війни має відображення також у психічній реальності. Зважаючи на травматичність досвіду, переживання та почуття важко вербалізувати. Метафоричні або символічні образи дають змогу зобразити у формі символу досвід або емоції, які були невираженими та водночас надає відчуття полегшення та розради, допомагає пом'якшити ізоляцію, дозволяючи ділитися травматичним досвідом з іншими. Психологічна та соціальна реабілітація стає можливою, якщо постраждалі знаходять способи надання форми їхньому досвіду — вербально, невербально або через їх комбінацію. Однією з найбільш уразливих груп населення є студентська молодь, оскільки в цей період відбувається інтенсивний фізичний та психічний розвиток.

Відтак, метою нашого дослідження стало визначення особливостей метафоричних образів у студентської молоді в контексті життєвого балансу. Для досягнення поставленої мети був проведений теоретичний огляд поняття метафоричних образів війни та поняття життєвого балансу в науковій літературі. Також розглянуто основні погляди та підходи до використання метафор у психології та психотерапії. Після аналізу літератури розроблено теоретичну модель, на основі якої був розроблений план дослідження та підібраний відповідний інструментарій. Спираючись на поставлені задачі та мету дослідження було проведене емпіричне дослідження метафоричних образів війни у студентів в контексті життєвого балансу.

Результати дослідження визначають, що травматичний досвід переживання війни може бути виражений в метафоричних образах. Найчастотнішими образами є деструктивні образи, пов'язані з втратами та смертю. Образи війни є переважно конкретними, символічні образи

зустрічаються в 11% респондентів. Такий результат вказує на знижену здатність людей до символізації травматичного досвіду під час війни. Образи осіб з різним досвідом переживання війни не відрізняються за ступенем абстрактності-конкретності. Проте метафоричні образи війни у чоловіків та жінок відрізняються за емоційною складовою. Жінки схильні сприймати війну більш емоційно, через тілесні відчуття. Образ війни у чоловіків є більш конкретним, чоловіки схильні сприймати війну, применшуючи розміри війни, важкість, дискомфорт та емоційні потрясіння.

Порівнявши розподіл сил та ресурсів на чотири основні сфери до війни та на момент проходження, виявлено, що найбільше змін відбулось у сфері діяльності. Більшість респондентів стала менше часу та сил приділяти професійному розвитку та реалізації. Знизилась пріоритетність і сфери, що відповідає за турботу про тіло. Натомість, сфера фантазій для багатьох студентів стала більш важливою. Такий розподіл може бути пов'язаний з тим, що з одного боку, можливість працювати, відвідувати зал, піклуватись про тіло під час війни є обмеженими, тому фантазійний світ, роздуми стають головними просторами для переживання травматичного досвіду. З іншого боку, сфера фантазій може виступати потужним ресурсом для переживання травматичних подій та подальшої адаптації. Тобто, здатність впливати на ситуацію пов'язана з вибором способу переживання стресу.

У результаті дослідження характеру взаємозв'язку між впливом війни, особливостями образів війни та змінами в структурі життєвого балансу з'ясовано, що досвід переживань війни в Україні частково пов'язаний зі змінами в життєвому балансі. Встановлено, що існує негативний кореляційний між впливом війни та позитивними змінами у сфері контактів. Виявлено, що існує зв'язок між змінами в структурі життєвого балансу та образним сприйняттям війни. Суб'єктивне ставлення

до змін пов'язано з позитивними змінами у сфері контактів. У той час як негативна оцінка війни пов'язана з позитивними змінами у сфері контактів. Позитивні зміни у сфері діяльності обернено взаємопов'язані зі сприйняттям війни як рутини. Отже, для переживання травми війни, людина потребує свідків. Хоча бачимо, що об'єктивний вплив (події) і негативна суб'єктивна оцінка війни мають протилежні взаємозв'язки зі сферою контактів. Якщо вплив війни дуже сильний - це може бути пов'язано з втратами контактів, переселенням, що збіднює цю сферу. А також сильна травматизація може бути пов'язана з соціальною ізоляцією. Але в той же час бачимо, що ті, хто усвідомлює і визнає негативний вплив війни, готові шукати соціальних контактів і вірять в можливість трансформації, тобто це позитивно впливає на адаптацію і проживання травми.

Таким чином, у своїй роботі ми досягли визначеної мети та завдань дослідження. Зважаючи на те, що війна в Україні є актуальною проблемою, детальне дослідження психологічних змістів, з яких складається внутрішній світ людей з різним досвідом переживання війни потребує подальшого дослідження на розширеній вибірці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белова М.А. (2003). Метафорическое моделирование понятия “политика” в американской и украинской прессе. *Вісник ХНУ*, 609, 73–76
2. Близнюк, К. Р. (2022). Асоціативне поле концепту війна у свідомості української молоді. *Закарпатські філологічні студії* 23, 1, 18-23
3. Костусяк Н. М., Шульська Н. М. та Костриця Н. М. (2022). Метафорична вербалізація концепту війна у сучасних медійних заголовках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету Сер.: Філологія*, 56, 60-65
4. Плаксіна І. Ю. (2013). Когнітивна теорія метафори. *Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки*, 2-3, 59-62
5. Соціально-економічне самопочуття громадян України: підсумки року війни (лютий–березень 2023р.).2023. Разумков центр
6. Betancourt, T. S., Newnham, E. A., McBain R., Brennan, R.T. (2013). Post-traumatic stress symptoms among former child soldiers in Sierra Leone: Follow-up study. *The British Journal of Psychiatry*, 203,196-202.
7. Bramsen, I., Ploeg H.M. (1999). Fifty years later: the long-term psychological adjustment of ageing World War II survivors. *Acta Psychiatr Scand* 100: 350-358. doi:10.1111/j.1600-0447.1999.tb10878.x
8. Buchholz, M.B. (1993). *Metaphernanalyse*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht
9. Buchholz, M.B. (Ed.). (1995). *Psychotherapeutische Interaktion - Qualitative Studien zu Konversation und Metapher, Geste und Plan*
- 10.Crawford, L. E. (2009). Conceptual metaphors of affect. *Emotion Review*, 1, 129–139. doi:10.1177/1754073908100438
- 11.Charteris-Black, J. (2004). Critical metaphor analysis. *Corpus approaches to critical metaphor analysis*, 243-253

12. Diab, S. Y., Schultz, J.H. (2021). Factors contributing to student academic underachievement in war and conflict: A multilevel qualitative study. *Teaching And Teacher Education* 97(6): 103211. doi: 10.1016/j.tate.2020.103211
13. Erickson, M.H. (1935). A study of an experimental neurosis hypnotically induced in a case of ejaculatio praecox. *British Journal of Medical Psychology*, 15, 34-50
14. Erickson, M.H. (1944). The method employed to formulate a complex story for the induction of the experimental neurosis. *Journal of Genetic Psychology*, 31, 67-84
15. Fabiszak, M. (2007). A Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications
16. Fainsilber, L., & Ortony, A. (1987). Metaphorical uses of language in the expression of emotions. *Metaphor and Symbolic Activity*, 2, 239–250
17. Gordon, D. (1978). *Therapeutic metaphors*. Cupertino, CA: Meta Publications
18. Hassner, P. (1998). From war and peace to violence and intervention. Permanent moral dilemmas under changing political and technological conditions. *Hard Choices. Moral dilemmas in humanitarian intervention*
19. Herman, J. L. (1992). Complex PTSD: A syndrome in survivors of prolonged and repeated trauma. *Journal of traumatic stress*, 5(3), 377-391.
20. Johnson-Laird, P.N. (1983). *Mental Models: Towards a Cognitive Science of Language, Inference, and Consciousness*
21. Karaman, M. A., Aydin, G. & Sari, H.I. (2020) Life balance and traumatic experiences in undergraduate students living near conflict zones. *Current Psychology*, 1-10

22. Kroll, J. (2003). Posttraumatic Symptoms and the Complexity of Responses to Trauma. *JAMA*, 290(5), 667–670. doi:10.1001/jama.290.5.667
23. Kopp, R.R. (1995). *Metaphor therapy. Using client-generated metaphors in psychotherapy*. Bristol, Great Britain: Brunner/Mazel
24. Kopp, S.B. (1971). *Guru: Metaphors from a psychotherapist*. Palo Alto, CA: Science & Behavior Books
25. Kopp, S.B. (1972). *If you meet the Buddha on the road, kill him*. Palo Alto, CA: Science & Behavior Books
26. Kuhnle, C., Hofer, M., & Kilian, B. (2010). The relationship of value orientations, self-control, frequency of school–leisure conflicts, and life-balance in adolescence. *Learning and Individual Differences*, 20(3), 251-255
27. Kostyuchenko, O. (2020). Recreational potential of metaphorization in mental self-regulation of the students. *Mental Health: Global Challenges Journal*, 4 (2), 28-37. doi: 10.32437/mhgcj.v4i2.78
28. Kurapov, A., Pavlenko, V., Drozdov, A., Bezliudna, V., Reznik, A., & Isralowitz, R. (2023). Toward an understanding of the Russian-Ukrainian war impact on university students and personnel. *Journal of Loss and Trauma*, 28(2), 167-174
29. Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press
30. Lukesch, H. (1993). *Psychologische Testverfahren*
31. Moser, Karin S. (2000). Metaphor Analysis in Psychology — Method, Theory, and Fields of Application. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 1(2), 21
32. Newnham, E. A., McBain, R. K., Hann, K., Akinsulure-Smith, A. M., Weisz, J., Lilienthal, G. M., et al. (2015). *The Youth Readiness*

- Intervention for War-Affected Youth. *J. Adolesc. Health* 56 (6), 606–611. doi:10.1016/j.jadohealth.2015.01.020
33. Nouf M. Alotaibi. (2021). Future Anxiety Among Young People Affected by War and Armed Conflict: Indicators for Social Work Practice. *Frontiers in Sociology, Public Mental Health*, 6. doi: 10.3389/fsoc.2021.729811
34. Osgood C. E., Suci G., & Tannenbaum P. (1957). *The Measurement of Meaning*. University of Illinois Press. ISBN 0-252-74539-6
35. Ottati, V., Rhoads, S., & Graesser, A. C. (1999). The effect of metaphor on processing style in a persuasion task: A motivational resonance model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(4), 688–697. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.4.688>
36. Peseschkian, N. (2012). *Positive family therapy: The family as therapist*. Springer Science & Business Media
37. Peseschkian, N. (2012). *Positive psychotherapy: Theory and practice of a new method*. Springer Science & Business Media
38. Rechsteiner, K., Maercker, A., Heim, E., & Meili, I. (2020). Metaphors for trauma: A cross-cultural qualitative comparison in Brazil, India, Poland, and Switzerland. *Journal of Traumatic Stress*, 33(5), 643-653
39. Rzeszutek, M., Lis-Turlejska, M., Krajewska, A., Zawadzka A., Lewandowski M. & Szumiał S. (2020). Long-term psychological consequences of World War II trauma among Polish survivors: a mixed-methods study on the role of social acknowledgment. *Frontiers in Psychology, Psychopathology*, 11. doi: 10.3389/fpsyg.2020.00210
40. Schmitt, R. (2005). Systematic metaphor analysis as a method of qualitative research. *The qualitative report*, 10(2), 358-394
41. Smollan, R. K. (2014). The emotional dimensions of metaphors of change. *Journal of Managerial Psychology*, 29, 794–807. doi:10.1108/JMP-04-2012-0107

42. Stepakoff, S. (2007). The healing power of symbolization in the aftermath of massive war atrocities: Examples from Liberian and Sierra Leonean survivors. *Journal of Humanistic Psychology*, 47(3), 400-412.
43. Tavrovetska O., & Veldbrekht N. (2022) Psychoemotional states of men and women in separation from their families. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 4, 26-32. doi: 10.52534/msu-pp.8(4).2022.26-32
44. Underhill, J. W. (2003). The switch: metaphorical representation of the war in Iraq from September 2002–May 2003. *Metaphorik. de*, 5, 135-165
45. Vosniadou, S., & Ortony, A. (Eds.). (1989). *Similarity and analogical reasoning*. Cambridge University Press
46. Wagener, A. E. (2017). Metaphor in Professional Counseling. *Professional Counselor*, 7(2), 144-154
47. Witney, M. N. (2012). Using metaphor and narrative ideas in trauma and family therapy. *HTS: Theological Studies*, 68(2), 1-5
48. Witztum, E., Van der Hart, O., & Friedman, B. (1988). The use of metaphors in psychotherapy. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 18(4), 270-290
49. von Kleist, C. (1987). Zur Verwendung von Metaphern in den Selbstdarstellungen von Psychotherapieklienten. In J.B. Bergold & U. Flick (Eds.), *Ein-Sichten. Zugänge zur Sicht des Subjekts mittels qualitativer Forschung*: 115-124
50. Zoltán Kövecses, *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press, 2002

ДОДАТКИ

Додаток А

Скринінг пережитого досвіду під час війни

Створений на основі: Childhood War Trauma Questionnaire (Macksoud, 1988)

Інструкція:

Нижче Ви побачите перелік травматичних подій, які відбуваються під час війни. Що саме Вам довелося пережити під час війни? Відзначте ТАК, якщо подія була у Вашому досвіді, і НІ, якщо не було.

№	Запитання	Відповідь
1	Чи довелося Вам залишити місце роботи?	так/ні
2	Чи довелося Вам розлучитися з близькими родичами?	так/ні
3	Чи хтось з близьких Вам людей пережив/-ає на собі наслідки війни? (наприклад, через участь у військових діях; як цивільна жертва, через збройний напад або нестачу їжі, відсутність медичної допомоги тощо)	так/ні
4	Чи хтось з близьких Вам людей отримав поранення/каліцтво через військові дії? (наприклад, через участь у військових діях; як цивільна жертва, через збройний напад тощо)	так/ні
5	Чи хтось з близьких Вам людей помер внаслідок війни? (наприклад, через участь у військових діях; як цивільна жертва, через збройний напад або нестачу їжі, відсутність медичної допомоги тощо)	так/ні
6	Чи були Ви свідком (бачили на власні очі), як когось з людей піддавали тортурам, здійснювали насильство, ранили або вбивали під час війни?	так/ні

7	Чи Ви бачили мертвих або серйозно поранених людей, які постраждали внаслідок війни?	так/ні
8	Чи зазнавали Ви обстрілів? (уточнити ... ?)	так/ні
9	Чи зазнавали Ви впливу ракетного удару, бомбардування?	так/ні
10	Чи Ви особисто були жертвою насильства під час війни? (наприклад, побиття, тортури, насильство, затримання тощо)	так/ні
11	Чи були Ви поранені або скалічені в результаті військового нападу?	так/ні
12	Чи переживали Ви нестачу їжі, питної води, сну, інших базових речей, необхідність тривалий час перебувати в укритті?	так/ні
13	Чи переживали Ви інші травматичні події, пов'язані з війною? Що саме?	відкрите
14	Що з пережитого турбує Вас найбільше?	відкрите

Додаток А.2

Авторські питання на основі питань з метафоричної терапії Копа

1. Коли Ви говорите/думаєте про війну, який образ або картинка приходить Вам в голову?
2. Опишіть, будь ласка, цей образ детально. Як виглядає? (Форма, розмір, вага, колір, матеріал тощо).
3. Де знаходиться цей образ? Що навколо?
4. Що робить образ, як поводить ся?
5. Які емоції/ почуття викликає цей образ?
6. Уявіть, що у Вас є чарівна паличка і Ви можете будь що змінити у цьому образі. Щоб Ви змінили?

Додаток А.3

Бланк методики “Семантичний диференціал Ч.Г. Осгуда”

Таблиця А.1

добрий	-3	-2	-1	0	1	2	3	поганий
важкий	-3	-2	-1	0	1	2	3	легкий
швидкий	-3	-2	-1	0	1	2	3	повільний
тихий	-3	-2	-1	0	1	2	3	гучний
великий	-3	-2	-1	0	1	2	3	маленький
лагідний	-3	-2	-1	0	1	2	3	жорстокий
активний	-3	-2	-1	0	1	2	3	пасивний
сильний	-3	-2	-1	0	1	2	3	слабкий
жіночий	-3	-2	-1	0	1	2	3	чоловічий
спрямований	-3	-2	-1	0	1	2	3	хаотичний
довіра	-3	-2	-1	0	1	2	3	недовіра
раціональний	-3	-2	-1	0	1	2	3	емоційний
незвичний	-3	-2	-1	0	1	2	3	буденний
приємний	-3	-2	-1	0	1	2	3	неприємний
комфортний	-3	-2	-1	0	1	2	3	дискомфортний

Додаток А.4

Авторські питання на асоціації

1. Які асоціації у Вас виникають до слова "війна"? Наведіть декілька (можна ланцюжком)?
2. Якщо б війну можна було описати одним почуттям, яке це було б почуття?

Додаток А.5

Опитувальник WIPPF 2.0.

Адаптація

Будь ласка, дайте власну оцінку цим твердженням. Просимо Вас відмітити один варіант відповіді стосовно кожного твердження.

1. Я прочитав/ла інструкцію до анкети та готовий/а чесно відповісти на всі запитання.
2. Коли я злось чи хвилююсь, я відчуваю це усім тілом.
3. Я залишаю своє робоче місце/офіс/дім завжди у порядку.
4. З дитинства пам'ятаю, що у моїх батьків завжди було багато соціальних контактів.
5. Коли у мене неприємності, я постійно думаю про наслідки, до яких це може призвести.
6. Надійність особливо важлива в роботі та суспільстві.
7. Якщо я приймаю рішення, то я його дотримуюсь за будь-яких обставин.
8. Мене дратує, коли мої родичі витрачають забагато грошей.
9. Відкритість і чесність – важливіші, ніж глибока повага до інших.
10. З будь-якої безнадійної ситуації є вихід.
11. Коли у моїх батьків виникав конфлікт, вони завжди намагалися знайти спільне рішення.
12. Діяльність для мене дуже важлива, особливо коли у мене проблеми.
13. Я надаю перевагу людям з хорошою поведінкою.
14. Я почуваю себе добре, коли можу кожного дня повністю помитися (з голови до п'ят).
15. Я можу бути терплячим, навіть якщо мене щось дратує.
16. Я виконую накази керівництва або дотримуюсь порад авторитетних людей.
17. Я залюбки проявляю і приймаю ніжність.
18. Зазвичай, я довіряю іншим людям, якщо контактую з ними.
19. Мій батько був дуже терплячий зі мною в дитинстві.
20. Коли у мене труднощі, я завжди намагаюсь контактувати з іншими людьми.
21. Я завжди знаходжу час для зустрічі з іншими людьми.
22. Дуже важливо ділитися з іншими своїми думками про життя та смерть.
23. Я зберігаю спокій по відношенню до інших, навіть якщо хтось надокучає мені.
24. Я вірю у хороше майбутнє для себе і своєї родини.
25. Навіть якщо у мене достатньо грошей, я не люблю їх витратити (тринькати).
26. Мої батьки говорили зі мною на життєво філософські та релігійні теми.
27. Безсумнівно, до інших потрібно ставитися чесно і справедливо.
28. Я завжди можу довіряти собі.
29. Лінь часто призводить до поганих наслідків.
30. Мати хороші стосунки набагато важливіше, ніж мати гроші.
31. Я можу прийняти себе таким/ою, яким/ою я є.
32. Шлюб моїх батьків був заснований на любові.
33. Коли у мене неприємності (я у біді), то я думаю про це увесь час.
34. Моя мати була дуже терплячою до мене в дитинстві.
35. Я завжди очікую від свого партнера чесності та лояльності по відношенню до себе.
36. Думки про смисл життя дуже турбують мене.
37. Організація (планування) життя не можлива без пунктуальності.
38. Маючи терпіння, можна усього досягти.
39. Мої батьки були дуже толерантні та відкриті до інших людей.
40. Я божеволію, якщо навколо безлад.
41. Завжди важливо поважати думку інших.
42. Людина, на яку я не можу повністю покластися, ніколи не зможе стати моїм другом.
43. Я відчуваю, що мої батьки завжди ставились один до одного справедливо.
44. Мені подобаються люди, які висловлюють свої думки прямо й відкрито.
45. Я відчуваю себе зорієнтованою на успіх та трудолюбивою людиною.

46. Діти повинні завжди слухатися батьків і не приймати самостійних рішень.
47. Моє життєве кредо: усьому – свій час.
48. Я вважаю, за краще бути на 10 хвилин раніше, ніж на 5 хвилин пізніше.
49. Мій батько був для мене взірцем у дитинстві.
50. Завжди, коли я збуджений/а або злий/а, я відчуваю напругу або важкість у тілі.
51. Коли я маю труднощі на роботі чи вдома, я потребую допомоги інших.
52. Коли у мене проблеми, я волю більше занурюватися у роботу.
53. Чесність є необхідною рисою хорошого характеру людини.
54. Моя життєва філософія та віра є важливими супутниками в житті.
55. Основою життя моїх батьків була їх життєва філософія та віра.
56. Я тільки тоді відчуваю себе добре, коли всі вдома дотримуються порядку.
57. Мене злить, коли люди запізнюються.
58. Коли у мене труднощі, я дуже багато думаю про смисл життя.
59. Ніжність і сексуальність є необхідними умовами для стосунків.
60. Я притримуюсь дисципліни у сім'ї або роботі.
61. Я можу також комфортно почуватися з людиною, думка якої не співпадає з моєю.
62. Я часто приймаю гостей.
63. Довіра – це необхідна умова для життя у товаристві.
64. Моя мати приділяла в дитинстві мені багато часу.
65. Я дуже чутливий/а до несправедливості інших.
66. Найкращий спосіб бути багатим – бути заощадливим.
67. Охайність людини демонструє її чистий характер.
68. Я завжди дотримуюсь своїх обіцянок.
69. У мене завжди є плани на власне життя.
70. Мені простіше сказати «так», ніж «ні».
71. Коли я працюю, то можу забути про свої проблеми.
72. Дім повинен виглядати завжди охайно.
73. Незважаючи на роботу, я маю достатньо часу для своїх захоплень та хобі.
74. У моїх батьків завжди було багато гостей та друзів.
75. Мій батько знаходив час для мене в дитинстві.
76. У кожній людині є щось хороше.
77. Часто фізично я відчуваю себе так, що хочеться прийняти медикаменти.
78. Я легко встановлюю дружні стосунки.
79. Моїх батьків дуже цікавили питання сенсу життя.
80. Я відчуваю себе не дуже добре, коли хтось лінується.
81. Я осуджую людину тільки тоді, коли дізнаюся про причини її поведінки.
82. Коли у мене проблеми в особистому житті або на роботі, мені потрібно бути в оточенні інших людей, щоб забути про проблеми.
83. Я хочу якнайшвидше опинитися наодинці з партнером, якого я люблю.
84. Моя мати була взірцем для мене.
85. Я волю відкрито висловлювати свою думку.
86. В дитинстві я частіше проводив/ла час з людиною, яка приділяла мені більше уваги, ніж батько чи мати.
87. У моєму дитинстві була людина, яка проявляла до мене більше терпіння, ніж мати чи батько.
88. У моєму дитинстві була людина, більш значуща для мене, ніж мої батьки.

Додаток Б

Середні значення за методиками

Таблиця Б.1 Середні значення за методикою WIPPF 2.0.

Шкала	Середнє значення
Акуратність	7,43
Охайність	7,61
Пунктуальність	8,97
Ввічливість	9,66
Відкритість	9,94
Старанність	8,75
Обов'язковість	10,02
Ощадливість	6,69
Слухняність	7,82
Справедливість	9,86
Вірність	10,25
Терпіння	8,88
Час	8,79
Контакти	8,87
Довіра	10,13
Надія	9,76
Ніжність/ сексуальність	9,92
Любов	9,5
Віра/ сенс/ релігія	9,25
Тіло/ відчуття	8,59
Діяльність	8,79
Контакти	8
Фантазії / майбутнє	9,92
Я мати	9
Я батько	8,48
Я інші	6,69
Ти	8,69
Ми	8,91
Пра ми	7,55

Додаток Б.2

Таблиця В.2 Середні значення за методикою семантичного диференціалу

Шкала	в Україні	закордоном	по вибірці
Добрий_поганий	2,61	2,78	2,69
Важкий_легкий	-2,70	-2,56	-2,64
Швидкий_повільний	1,74	1,29	1,55
Тихий_гучний	1,80	1,20	1,53
Великий_маленький	-2,35	-2,18	-2,28
Лагідний_жорстокий	2,74	2,71	2,73
Активний_пасивний	-1,48	-1,18	-1,36
Сильний_слабкий	-1,54	-1,20	-1,4
Жіночий_чоловічий	1,24	0,96	1,12
Спрямований_хаотичний	0,13	0,76	0,44
Довіра_недовіра	1,22	1,02	1,14
Раціональний_емоційний	0,96	1,22	1,1
Незвичайний_буденний	-0,63	-1,09	-0,82
Приємний_неприємний	2,78	2,71	2,75
Комфортний_дискомортний	2,74	2,76	2,74

Додаток В

Результати порівняльного аналізу

Таблиця В.1 Порівняння образів війни за критерієм Манна-Уїтні у групах з
різним місцем проживання

Hypothesis Test Summary				
	Null Hypothesis	Test	Sig. ^{a,b}	Decision
1	The distribution of Образ_війни is the same across categories of Місце_проживання.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.419	Retain the null hypothesis.
2	The distribution of Локація is the same across categories of Місце_проживання.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.535	Retain the null hypothesis.
3	The distribution of Активність_образу is the same across categories of Місце_проживання.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.025	Reject the null hypothesis.
4	The distribution of Емоції_почуття is the same across categories of Місце_проживання.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.785	Retain the null hypothesis.
5	The distribution of Можливість_трансформації is the same across categories of Місце_проживання.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.545	Retain the null hypothesis.

a. The significance level is .050.

b. Asymptotic significance is displayed.

Таблиця В.2 Порівняння образів війни за критерієм Манна-Уїтні серед
чоловіків та жінок

Hypothesis Test Summary				
	Null Hypothesis	Test	Sig. ^{a,b}	Decision
1	The distribution of Образ_війни is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.293	Retain the null hypothesis.
2	The distribution of Локація is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.504	Retain the null hypothesis.
3	The distribution of Активність_образу is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.201	Retain the null hypothesis.
4	The distribution of Емоції_почуття is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.087	Retain the null hypothesis.
5	The distribution of Можливість_трансформації is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.436	Retain the null hypothesis.

a. The significance level is .050.

b. Asymptotic significance is displayed.

Таблиця В.3 Результати факторного аналізу за методом семантичного диференціалу

	Негативна оцінка	Емоційність	Активність	Слабкість	Рутинна
Приємний - неприємний	.872	-.017	.178	-.030	-.076
Комфортний - дискомфортний	.832	.094	.084	.049	-.047
Важкий - легкий	-.826	.028	-.194	.101	-.102
Лагідний - жорстокий	.701	.043	-.010	-.297	-.009
Добрий - поганий	.599	.238	-.155	.282	.053
Тихий - гучний	.478	.231	.260	-.312	-.006
Раціональний - емоційний	.066	.835	.041	-.213	-.167
Довіра - недовіра	.090	.565	.498	.045	.087
Спрямований - хаотичний	.108	.553	-.137	.401	.133
Активний - пасивний	-.205	.148	-.733	.285	.093
Жіночий - чоловічий	.075	.116	.678	.235	.082
Сильний - слабкий	-.026	.046	.030	.745	-.161
Великий - маленький	-.385	-.275	.104	.509	.133
Швидкий -	.092	.137	-.183	-.135	.831

повільний					
Незвичайний - буденний	-.107	-.187	.248	.048	.784

Таблиця В.4 Дисперсія факторного аналізу до методу семантичного диференціалу

Component	Total Variance Explained								
	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3.882	25.879	25.879	3.882	25.879	25.879	3.452	23.012	23.012
2	1.558	10.385	36.264	1.558	10.385	36.264	1.612	10.744	33.756
3	1.467	9.783	46.047	1.467	9.783	46.047	1.542	10.280	44.035
4	1.347	8.982	55.029	1.347	8.982	55.029	1.459	9.729	53.765
5	1.249	8.327	63.355	1.249	8.327	63.355	1.439	9.590	63.355
6	.919	6.124	69.480						
7	.848	5.654	75.134						
8	.730	4.867	80.000						
9	.704	4.697	84.697						
10	.581	3.876	88.573						
11	.499	3.326	91.899						
12	.494	3.290	95.189						
13	.341	2.277	97.466						
14	.260	1.734	99.199						
15	.120	.801	100.000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Таблиця В.5 Результати порівняльного аналізу Манна-Уїтні серед чоловіків та жінок

Hypothesis Test Summary				
	Null Hypothesis	Test	Sig. ^{a,b}	Decision
1	The distribution of Добрий_поганий is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.108	Retain the null hypothesis.
2	The distribution of Важкий_легкий is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.014	Reject the null hypothesis.
3	The distribution of Швидкий_повільний is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.375	Retain the null hypothesis.
4	The distribution of Тихий_гучний is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.002	Reject the null hypothesis.
5	The distribution of Великий_маленький is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.005	Reject the null hypothesis.
6	The distribution of Лагідний_жорстокий is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.101	Retain the null hypothesis.
7	The distribution of Активний_пасивний is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.030	Reject the null hypothesis.
8	The distribution of Сильний_слабкий is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.391	Retain the null hypothesis.
9	The distribution of Жіночий_чоловічий is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.458	Retain the null hypothesis.
10	The distribution of Спрямований_хаотичний is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.246	Retain the null hypothesis.
11	The distribution of Довіра_недовіра is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.054	Retain the null hypothesis.
12	The distribution of Раціональний_емоційний is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	<.001	Reject the null hypothesis.
13	The distribution of Незвичайний_буденний is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.062	Retain the null hypothesis.
14	The distribution of Приємний_неприємний is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.655	Retain the null hypothesis.
15	The distribution of Комфортний_дискомортний is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.557	Retain the null hypothesis.

Таблиця В.6 Факторний аналіз за методикою семантичного диференціала

Component	Total Variance Explained								
	Total	Initial Eigenvalues		Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
		% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3.882	25.879	25.879	3.882	25.879	25.879	3.452	23.012	23.012
2	1.558	10.385	36.264	1.558	10.385	36.264	1.612	10.744	33.756
3	1.467	9.783	46.047	1.467	9.783	46.047	1.542	10.280	44.035
4	1.347	8.982	55.029	1.347	8.982	55.029	1.459	9.729	53.765
5	1.249	8.327	63.355	1.249	8.327	63.355	1.439	9.590	63.355
6	.919	6.124	69.480						
7	.848	5.654	75.134						
8	.730	4.867	80.000						
9	.704	4.697	84.697						
10	.581	3.876	88.573						
11	.499	3.326	91.899						
12	.494	3.290	95.189						
13	.341	2.277	97.466						
14	.260	1.734	99.199						
15	.120	.801	100.000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Таблиця В.7 Факторні навантаження за методикою семантичного диференціала

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
Добрий_поганий	.599	.238	-.155	.282	.053
Важкий_легкий	-.826	.028	-.194	.101	-.102
Швидкий_повільний	.092	.137	-.183	-.135	.831
Тихий_гучний	.478	.231	.260	-.312	-.006
Великий_маленький	-.385	-.275	.104	.509	.133
Легкий_жорсткий	.701	.043	-.010	-.297	-.009
Активний_пасивний	-.205	.148	-.733	.285	.093
Сильний_слабкий	-.026	.046	.030	.745	-.161
Жіночий_чоловічий	.075	.116	.678	.235	.082
Спрямований_хаотичний	.108	.553	-.137	.401	.133
Довіра_недовіра	.090	.565	.498	.045	.087
Раціональний_емоційний	.066	.835	.041	-.213	-.167
Незвичайний_буденний	-.107	-.187	.248	.048	.784
Приємний_неприємний	.872	-.017	.178	-.030	-.076
Комфортний_дискомфортний	.832	.094	.084	.049	-.047

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 10 iterations.

Таблиця В.8 Перевірка на нормальність розподілу вибірки за шкалами “Тіло”, “Діяльність”, “Контакти”, “Фантазії” методики WIPPF 2.0.

Tests of Normality	Kolmogorov-Smirnov ^a	Shapiro-Wilk				
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Тіло/ відчуття	.137	100	<.001	.952	100	.001
Діяльність	.116	100	.002	.949	100	<.001
Контакти	.160	100	<.001	.947	100	<.001
Фантазії / майбутнє	.148	100	<.001	.918	100	<.001
a. Lilliefors Significance Correction						

Таблиця В. 9 Порівняння життєвого балансу за Вісбаденським опитувальником у чоловіків та жінок за критерієм Манна-Уїтні

Hypothesis Test Summary

	Null Hypothesis	Test	Sig. ^{a,b}	Decision
1	The distribution of Тіло/ відчуття is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	<.001	Reject the null hypothesis.
2	The distribution of Діяльність is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.558	Retain the null hypothesis.
3	The distribution of Контакти is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.495	Retain the null hypothesis.
4	The distribution of Фантазії / майбутнє is the same across categories of Стать.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.507	Retain the null hypothesis.

a. The significance level is .050.

b. Asymptotic significance is displayed.

Таблиця В. 10 Порівняння життєвого балансу за Вісбаденським опитувальником за досвідом вимушеного переїзду за критерієм Манна-Уїтні

Hypothesis Test Summary

	Null Hypothesis	Test	Sig. ^{a,b}	Decision
1	The distribution of Тіло/ відчуття is the same across categories of Досвід_переїзду.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.014	Reject the null hypothesis.
2	The distribution of Діяльність is the same across categories of Досвід_переїзду.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.207	Retain the null hypothesis.
3	The distribution of Контакти is the same across categories of Досвід_переїзду.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.997	Retain the null hypothesis.
4	The distribution of Фантазії / майбутнє is the same across categories of Досвід_переїзду.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	.007	Reject the null hypothesis.

a. The significance level is .050.

b. Asymptotic significance is displayed.

Таблиця В.11 Кореляційний зв'язок між шкалами здібностей за методикою WIPPF 2.0., впливом війни, місцем проживання та статтю

		Correlations							Рівень впливу війни	Стать	Місце прожиття
Spearman's rho	a	a	r	k	e	w	i				
	Correlation Coefficient	1.000	.151	.232*	.156	.167	.231*	.168	.036	-.140	
	Sig. (2-tailed)	.	.134	.020	.120	.097	.021	.095	.725	.164	
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	Correlation Coefficient	.151	1.000	.608**	.100	.013	.064	-.292**	-.163	-.137	
	Sig. (2-tailed)	.134	.	<.001	.322	.898	.527	.003	.106	.173	
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	Correlation Coefficient	.232*	.608**	1.000	.029	.009	.308**	-.061	-.038	-.257**	
	Sig. (2-tailed)	.020	<.001	.	.778	.926	.002	.548	.707	.010	
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	Correlation Coefficient	.156	.100	.029	1.000	.512**	.373**	.065	-.065	-.033	
	Sig. (2-tailed)	.120	.322	.778	.	<.001	<.001	.519	.517	.743	
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	Correlation Coefficient	.167	.013	.009	.512**	1.000	.462**	.101	.118	.059	
	Sig. (2-tailed)	.097	.898	.926	<.001	.	<.001	.315	.243	.559	
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	Correlation Coefficient	.231*	.064	.308**	.373**	.462**	1.000	.117	.010	-.214*	
	Sig. (2-tailed)	.021	.527	.002	<.001	<.001	.	.246	.924	.033	
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	Correlation Coefficient	.168	-.292**	-.061	.065	.101	.117	1.000	.061	.115	
	Sig. (2-tailed)	.095	.003	.548	.519	.315	.246	.	.544	.256	
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	Correlation Coefficient	.036	-.163	-.038	-.065	.118	.010	.061	1.000	-.139	
	Sig. (2-tailed)	.725	.106	.707	.517	.243	.924	.544	.	.167	
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	Correlation Coefficient	-.140	-.137	-.257**	-.033	.059	-.214*	.115	-.139	1.000	
	Sig. (2-tailed)	.164	.173	.010	.743	.559	.033	.256	.167	.	
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Таблиця В.12 Кореляційний зв'язок між змінами у сфері життєвого балансу та образом війни

		Correlations				
Spearman's rho	Тіло_зміна	Тіло_зміна	Діяльність_зміна	Контакти_зміна	Фантазії_зміна	Образ_війни
	Correlation Coefficient	1.000	-.435**	.024	-.235*	-.091
	Sig. (2-tailed)	.	<.001	.811	.018	.368
	N	100	100	100	100	100
	Correlation Coefficient	-.435**	1.000	-.295**	-.016	-.002
	Sig. (2-tailed)	<.001	.	.003	.875	.987
	N	100	100	100	100	100
	Correlation Coefficient	.024	-.295**	1.000	-.272**	-.084
	Sig. (2-tailed)	.811	.003	.	.006	.405
	N	100	100	100	100	100
	Correlation Coefficient	-.235*	-.016	-.272**	1.000	-.056
	Sig. (2-tailed)	.018	.875	.006	.	.580
	N	100	100	100	100	100
	Correlation Coefficient	-.091	-.002	-.084	-.056	1.000
	Sig. (2-tailed)	.368	.987	.405	.580	.
	N	100	100	100	100	100

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Таблиця В.13 Кореляційний зв'язок між змінами у сфері життєвого балансу та образом війни за факторами методу семантичного диференціалу

			Correlations								
			Тіло_зміна	Діяльність_зміна	Контакти_зміна	Фантазії_зміна	Негативна_оцінка	Емоційність	Активність	Слабкість	Рутина
Spearman's rho	Тіло_зміна	Correlation Coefficient	1.000	-.435**	.024	-.235*	-.117	-.175	.149	-.111	-.074
		Sig. (2-tailed)	.	<.001	.811	.018	.248	.082	.139	.271	.462
		N	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Діяльність_зміна	Діяльність_зміна	Correlation Coefficient	-.435**	1.000	-.295**	-.016	-.094	.195	.004	-.081	-.219*
		Sig. (2-tailed)	<.001	.	.003	.875	.352	.052	.972	.423	.029
		N	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Контакти_зміна	Контакти_зміна	Correlation Coefficient	.024	-.295**	1.000	-.272**	.242*	-.022	.113	.035	-.071
		Sig. (2-tailed)	.811	.003	.	.006	.015	.825	.264	.732	.486
		N	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Фантазії_зміна	Фантазії_зміна	Correlation Coefficient	-.235*	-.016	-.272**	1.000	.161	-.032	-.102	-.149	.067
		Sig. (2-tailed)	.018	.875	.006	.	.110	.751	.315	.139	.511
		N	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Негативна_оцінка	Негативна_оцінка	Correlation Coefficient	-.117	-.094	.242*	.161	1.000	-.047	-.224*	.043	.007
		Sig. (2-tailed)	.248	.352	.015	.110	.	.641	.025	.674	.946
		N	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Емоційність	Емоційність	Correlation Coefficient	-.175	.195	-.022	-.032	-.047	1.000	.019	-.033	.005
		Sig. (2-tailed)	.082	.052	.825	.751	.641	.	.850	.741	.960
		N	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Активність	Активність	Correlation Coefficient	.149	.004	.113	-.102	-.224*	.019	1.000	-.047	-.009
		Sig. (2-tailed)	.139	.972	.264	.315	.025	.850	.	.645	.926
		N	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Слабкість	Слабкість	Correlation Coefficient	-.111	-.081	.035	-.149	.043	-.033	-.047	1.000	.007
		Sig. (2-tailed)	.271	.423	.732	.139	.674	.741	.645	.	.948
		N	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Рутина	Рутина	Correlation Coefficient	-.074	-.219*	-.071	.067	.007	.005	-.009	.007	1.000
		Sig. (2-tailed)	.462	.029	.486	.511	.946	.960	.926	.948	.
		N	100	100	100	100	100	100	100	100	100

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Таблиця В.14 Кореляційний зв'язок між факторами методу семантичного диференціалу та рівнем впливу війни

			Correlations					Рівень впливу війни
			Негативна_оцінка	Емоційність	Активність	Слабкість	Рутина	
Spearman's rho	Негативна_оцінка	Correlation Coefficient	1.000	-.047	-.224*	.043	.007	-.106
		Sig. (2-tailed)	.	.641	.025	.674	.946	.295
		N	100	100	100	100	100	100
Емоційність	Емоційність	Correlation Coefficient	-.047	1.000	.019	-.033	.005	.022
		Sig. (2-tailed)	.641	.	.850	.741	.960	.827
		N	100	100	100	100	100	100
Активність	Активність	Correlation Coefficient	-.224*	.019	1.000	-.047	-.009	-.017
		Sig. (2-tailed)	.025	.850	.	.645	.926	.870
		N	100	100	100	100	100	100
Слабкість	Слабкість	Correlation Coefficient	.043	-.033	-.047	1.000	.007	-.083
		Sig. (2-tailed)	.674	.741	.645	.	.948	.410
		N	100	100	100	100	100	100
Рутина	Рутина	Correlation Coefficient	.007	.005	-.009	.007	1.000	.024
		Sig. (2-tailed)	.946	.960	.926	.948	.	.809
		N	100	100	100	100	100	100
Рівень впливу війни	Рівень впливу війни	Correlation Coefficient	-.106	.022	-.017	-.083	.024	1.000
		Sig. (2-tailed)	.295	.827	.870	.410	.809	.
		N	100	100	100	100	100	100

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Таблиця В. 15 Кореляційний зв'язок між актуальними здібностями за методикою WIPPF 2.0. та імагінативними аспектами образу війни